

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄРЄПЛАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Інформаційна
Служба

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

*Published monthly by
The Ukrainian Information
Service Ltd.*

ISSN: 0042-9422

No. 3 (576), March, 1996, Vol. XLIX

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Техн. Ред. і Адміністратор — Микола Кузів

Члени Редакційної Колегії:

*г-р А. Бедрій, проф. г-р Г. Васькович, проф. г-р С. Галамай,
Григорій Дем'ян, ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, мгр. О. Коваль,
проф. г-р В. Косик, проф. г-р О. Кушета, Л. Наконечний, інж. В. Олесків,
мгр. Слава Стецько, проф. г-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.*

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Тел.: 0171 607 6266

Факс: 0171 607 6737

*Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.*

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1996 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	90 дол.	50 дол.	8 дол.
Австрія	780 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 45 дол.	25 дол.	4.50 дол.
Бельгія	2300 б. фр.	1250 б. фр.	250 б. фр.
Вел. Британія	ф. 35.00	ф. 20.00	ф. 3.50
Канада	90 дол.	50 дол.	8 дол.
США	80 дол.	45 дол.	7.50 дол.
Німеччина	140 н. м.	75 н. м.	12 н. м.
Франція	400 фр.	200 фр.	35 фр.
Швеція	500 кор.	250 кор.	45 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

*Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників, на стор. 3-ій обкладинки.*

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (576)

БЕРЕЗЕНЬ, 1996

Річник XLIX

Зміст III-ої книжки

До питань державного будівництва

Ігор Кічак: НЕЗАЛЕЖНА КАРПАТСЬКА УКРАЇНА	259
Дарія Рихтицька: У ПОКЛОНІ УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНЦІ-ГЕРОЇНІ	262
Сергій Криниця: ПОДАТКИ ТА БЮДЖЕТ В УКРАЇНІ	268
Едіт Богацька: ШЛЯХИ ТА МЕДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ	272
Наталка Прудка: ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКІ І ПРОДУКЦІЙНІ ПИТАННЯ В УКРАЇНІ	281
Степан Семенюк: КОНГРЕС УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ	287
— ЩО ВІДДАВ ШМАРОВ ГРАЧОВУ В СОЧІ?	292
— УРОЧИСТА АКАДЕМІЯ В ЧЕСТЬ СЛ. П. ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА	296

В П'ятдесятиліття СУБ

— КОМУНІКАТ ПРО УРОЧИСТЕ ВІДКРИТТЯ ЗОЛОТО-ЮВІЛЕЙНОГО РОКУ	301
— ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ПРЕОСВЯЩЕНОГО ВЛАДИКИ МИХАЙЛА КУЧМЯКА, ЧНІ	307
— ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ПРЕОСВЯЩЕНОГО ВЛАДИКИ ІОАНА	309
— ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО АРХИЄПІСКОПА І МИТРОПОЛИТА К. П. О'БРІЯНА	309
— ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО НАДЗВИЧАЙНОГО І ПОВНОВАЖНОГО ПОСЛА УКРАЇНИ	311
— ПРИВІТ ЮВІЛЕЙНОМУ ЗІБРАННЮ В ЕДІНБУРЗІ ГОЛОВИ ПРОВІДУ ОУН	313

Література, мистецтво

Василь Яшун: ШЕВЧЕНКО	315
Ігор Качуровський: ДВІ ПОЕЗІЇ — ЛЬОПІ ПОМАЗ І МАВЗОЛЕЙ	319
Габрієля Д'Аннунціо	319
Дарія Рихтицька: МИРОНОВІ	320
Андрій Легіт: У ПАРКУ	323

Наука, дослідні

Людмила Конопот: ПРОБЛЕМА ЖИТТЯ ТА СМЕРТІ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ	326
Ю. В. Волошин: ЛІКВІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ	335
Галина Гордасевич: УКРАЇНКА І ТОТАЛІТАРИЗМ	350
Ольга Вітошинська: «АНТИГЕРОЙ» (порівняльна аналіза...)	362

Огляди, рецензії

Федір Погребенник: СПОДВИЖНИК НА НИВІ НАРОДОЗНАВСТВА	369
Володимир Жила: КНИГА, ЩО МАЄ ОСОБЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ	371
Роман Кухар: ПОЕТ ГРОМАДЯНСЬКОГО ЕТОСУ	376

Оксана Гасюк: ПРО ВСТУП РОСІЇ ДО РАДИ ЄВРОПИ	379
Ольга Добродій: В КИЄВІ ВІДЗНАЧИЛИ 75-РІЧЧЯ УВУ	380
— ПАМ'ЯТІ ГЕРОІВ КРУТИ	381
— ІГОРЕВІ ІСІЧЕНКУ, ХАРКІВСЬКОМУ І ПОЛТАВСЬКОМУ ЄПІСКОПОВІ, 40 РОКІВ	382

З листів до Редакції

Микола Литвиненко: ЧИ Є УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ	383
--	-----

Посмертна згадка

— БЛ. ПАМ. МИКОЛА БАРТКІВ	384
---------------------------------	-----

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА СЛУЖБА», ЛОНДОН

*Полк. Дмитро Клячівський — Клим Савур,
перший Головний Командир УПА,
який загинув в бою з підрозділом НКВД 1944 року.
Пам'ятник на про славу його імена і чинів
воздвигнено в Збаражжі
Тернопільщина, в липні 1995 р.*

Ігор КІЧАК

НЕЗАЛЕЖНА КАРПАТСЬКА УКРАЇНА

24-25 березня 1990 року вперше за півстоліття урочисто відзначено в Хусті проголошення самостійності Карпатської України 15 березня 1939 р. Дата ця в історії нашого народу займає таке саме величаве місце, як і дати проголошення самостійності Української Народньої Республіки 22 січня 1918 р. та самостійності Західної України 1 листопада 1918 року відповідно у Києві та Львові.

Після розпаду Австро-Угорської монархії в результаті Першої світової війни Закарпатська Україна рішенням переможної Антанти опинилася у складі новоутвореної Чехословацької республіки. Історик Дмитро Дорошенко у виданій 1942 року «Історії України» зазначив, що хоча, «незважаючи на забезпечене міжнароднім договором забезпечення автономії для Карпатської України, цієї автономії не введено аж до самого упадку Чехословацької республіки... Однак за 20 років перебування під чеською владою Карпатська Україна зробила великий поступ у культурному відношенні: край укритися мережею народніх шкіл, утворилися українські гімназії, українська преса, письменство й деякий науковий рух».

Тільки на двадцятому році приналежності до Чехословаччини Закарпатська Україна (тоді офіційно ще Підкарпатська Русь) одержала крайову автономію: 8 жовтня 1938 року в Ужгороді був утворений автономний уряд, який спершу очолив Андрій Бродій, а 26 жовтня — визначний український громадський діяч, греко-католицький священик Августин Волошин. Як стисло підсумовував Д. Дорошенко, «за кілька місяців наладилось самостійне державне життя, упорядкувалися господарські й культурно-освітні справи. Але незалежна Карпатоукраїнська держава не змогла втриматися проти натиску мадярів, маючи сусідами ворожу Польщу й неприхильні Словаччину та Румунію».

Вже на початку листопада 1938 року на підставі так званого Віденського арбітражу Німеччини та Італії (від 2 листопада 1938 р.) до Мадярщини відійшла значна частина території Закарпатської України з містами Ужгород, Мукачів і Берегове (5-11 листопада 1938 р.). Столицею краю став Хуст.

9 листопада 1938 року створилася Організація Національної Оборони Карпатська Січ. За кілька тижнів вона вже нараховувала 2 тисячі осіб, найвищі офіційні дані повідомляють про 6 тисяч учасників Карпатської Січі. Головним Командантом Карпатської Січі став Дмитро Климпуш, у складі його штабу були Іван Роман, Іван Рогач, Василь Романчук, Степан Росоха, Юрій Шпилько, неофіційно також Роман Шухевич, а начальником штабу Карпатської Січі був полковник Михайло Колодзінський з Чернелиці на Станіславщині. Ці люди очолили перший в Європі збройний опір фашизму.

Від самого початку існування автономної Карпатської України дві сусідні держави — Мадярщина і Польща, повели проти неї неоголошену підривну війну, засилаючи на територію Закарпаття терористичні і диверсійні групи для нападів на комунікаційні об'єкти, державні установи, лінії зв'язку. Польська диверсійна діяльність тривала на території Закарпаття від 22 жовтня 1938 року до 16 березня 1939 року в погодженості з Мадярщиною, яка проводила аналогічну неоголошену війну силами місцевих мадярських диверсантів і терористів. Мадярський уряд навіть плянував розпочати окупацію Закарпаття 20 листопада 1938 року і відступив від свого заміру тільки після протесту Німеччини та Італії, які довідалися про пляновану військову акцію. Але напруження на кордоні Карпатської України з Мадярщиною не спадало. 6-8 січня 1939 року в районі Мукачева сталися збройні сутички між січовиками і мадярськими військами. Незабаром після того загострилися відносини уряду Волошина з центральним чеським урядом через призначення 18 січня 1939 р. чеського генерала Прхали міністром Карпатської України. Українські патріотичні сили об'єдналися в єдину політичну партію — Українське Національне Об'єднання, що його очолив Федір Ревай, перемогли блискуче на виборах до Крайового Союму 12 лютого 1939 року і стали на шлях виходу Закарпаття зі складу федерації. Чеський уряд зволікав зі скликанням першого союму Карпатської України, так що замість 8 березня він був відкладений на невизначений час.

Врешті дійшло до збройного конфлікту між січовиками і чеськими військами генерала Прхали (повноваження якого були 6 березня чеським урядом розширені) в Хусті 14 березня 1939 р., після якого ввечері того ж дня Волошин від імені уряду проголосив самостійність Карпатської України. Скликаний наступного дня в Хусті сойм під головуванням Августина Штефана урочисто прийняв закон, яким проголосив самостійну республіку Карпатська Україна й обрав о. Августина Волошина її президентом. Прем'єр-міністром став Юлій Ревай.

Та загальний розвиток подій був трагічним. Ще 11 березня 1939 р. німецький уряд Гітлера повідомив Мадярщину про свою згоду на окупацію і анексію Карпатської України. 13 березня німецько-мадярська нарада в Будапешті обговорила деталі військової операції. Регент Мадярщини Горті написав Гітлерові: «Сердечно дякую! Не можу висловити, який я щасливий... ми з величезним ентузіазмом приступили до роботи. Розпорядження вже віддані...». Так два фашистські диктатори змовилися проти Карпатської України. Увечері 14 березня мадярський уряд надіслав урядові Карпатської України ультиматум з вимогою здачі Закарпаття Угорщині, а вранці 15 березня мадярські війська розпочали наступ. Відділи Карпатської Січі поставили агресорові відчайдушний опір. Цілий день тривала битва біля села Великої Копані на Красному Полі, в якій січовики поставили своїм завданням затримати ворога і дати можливість соймові провести своє історичне засідання. Завдання було виконане, засідання союму відбулося. Мадярські війська увійшли в Хуст тільки 16 березня. Президент і уряд Карпатської України подалися на еміграцію через Румунію до Югославії. Завзяті бої січовиків з мадярськими військами тривали до кінця березня. 19 березня 1939 р. біля Солотвинських долів загинув начальник штабу Карпатської Січі полковник

Михайло Колодзінський, член ОУН, і другий провідний член ОУН — Зенон Коссак. 18 березня мадярські війська вийшли на кордон з Польщею, а 23 березня почали наступ на Пряшівщину, що належала до Словаччини. Січовики допомагали словацьким відділам оборонятися до 31 березня 1939 р., коли було укладено мадярсько-словацьке перемир'я. Так трагічно закінчився Березень Карпатської України, який перед цілим світом засвідчив волю українського народу до свободи і незалежності, що за них він віддав життя найкращих своїх синів у війні без надії на перемогу навіть на клаптику рідної землі.

Герої Карпатської Січі залишили нам приклад жертвенности і любови до України і своєю кров'ю записали ще одну легендарну сторінку в історію боротьби українського народу за свою державність і незалежність. Народ склав про них пісні. В одній з них співається: «Чи ви чули, милі браття, як боролось Закарпаття», а в іншій: «В Закарпатті там новина, та там новина та гей, там повстала Україна, та Україна, та гей». Мадярські війська не сподіялися зустріти такий упертий опір, з яким зіткнулися, і в розлючені сплавляли тіла поляглих січовиків, прив'язаних до дерев, Тисою.

В 1941 році у празькому видавництві «Пробоем» вийшла невелика книжечка «Чотири з тисячі. В дворіччя Березня Карпатської України» з нарисами про чотирьох поляглих героїв тієї боротьби: Колодзінського-Гузара, Коссака, Блектіна-Гайдамаку і Тацінця, всіх — членів ОУН і учасників Карпатської Січі.

Обширний огляд подій за півроку існування незалежної Карпатської України подав Василь Бірчак у книжці «Карпатська Україна», що вийшла в Празі 1939 року. В. Бірчак організував Українську евакуаційну комісію в Хусті і виїхав до Праги тільки 30 квітня 1939 року.

Трагічно склалася доля Президента Карпатської України о. Августина Волошина. Під час Другої світової війни він замешкав у Празі, де працював ректором Українського Вільного Університету. Коли після капітуляції Німеччини большевицькі війська зайняли Прагу, він був 21 травня 1945 р. заарештований, дарма що ніколи не був ні советським громадянином, ані не перебував ніколи на території СРСР, і вивезений до Москви. Там він і помер 11 липня 1945 року в Лефортовській тюрмі. Як бачимо, ненависть до України свого часу об'єднала в один табір і Мадярщину з гітлерівською Німеччиною, і Польщу, яка потерпала за окуповану Західню Україну, і Румунію, яка боялася втратити українську Буковину, і Словаччину, що не бажала переходу української Пряшівщини до Карпатської України, і сталінський СРСР, який побачив у Карпатській Україні новий П'ємонт, що з нього може знову відродитися боротьба за відновлення Української Самостійної Соборної Держави.

Минуло понад піввіку, і сьогодні ми є свідками та учасниками нового національного відродження, нової боротьби за УССД, цього разу демократичними засобами.

Віримо і знаємо, що справедлива боротьба українського народу, яка сьогодні розгортається на всіх українських землях, завершиться його перемогою. ■

Дарія РИХТИЦЬКА

У ПОКЛОНІ УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНЦІ–ГЕРОЇНІ

Цей нарис присвячую жінкам, які допомогли мені побачити: героїчне — в буднях життя; вершинне — в обрядах низин; складність — у звичайному малому; гордість — у покорі молитви; любов — у жертвенності зусиль для добра рідного народу, не чекаючи ніколи нагород, ані похвал. І вміння відчутти горіння одержимости боротьби за волю України, віддаючи себе повністю на жертвник змагу...

Ось як представлена доля української жінки в новітніх часах в Україні: Я бачу: Ти стоїш переді мною. На тлі майбутніх моїх днів повільно коливається твоя тінь. А життя тече, мов нестримний потік, пульсує кров'ю в моїх жилах, вливається у груди з кожним дишком повітря, хвилює мільйонними ударами серця. Ти присудила мені прийти на світ у найважчі дні історії моєї батьківщини. На ній, широкій, немає де притулитися хоча б одній справедливій людині. Велика трагедія неволі нависла темною зморою над її золотонивими просторами, налягла кривавою тінню на кожне людське серце.

Тобі здавалося, що ти поглузувала з мене, адже мільйони людей в Україні прийшли на світ у прекрасній добі, що сяяла славою княжої держави древнього Києва, чи тоді, коли козацька воля перетикала рідну сонячну блакить веселими піснями: адже незліченні мільйони народяться у майбутньому знову на вільній землі. Тільки я народилася в жорстоку добу неволі, в добу, що її поети назвали лютою, мов вовчиця.

Я знаю, що будуть такі, яким ти дозволиш провести молодість у розсміяному гурті, у ясних коридорах університетів. Я знаю, що будуть такі, яким ти розкриєш глибинні таємниці науки. Будуть такі, що знатимуть і шумні забави молодости, і чар солов'їної пісні.

Тільки я пройду молодість своєю дикими лісами, де рідко ступала людська нога, під бичем сльот, під покликами оленів, з душею, яка ніколи не забуде вільних злетів, що доступні іншим, але належаться і їй...

Але я не докоряю Тобі, доле. *Ти мій друг і приятель*, бо ти подарувала мені *вігвагу!* (Марта Гай — поетка, письменниця і учасниця Підпільного Руху України від 1940 р.).

Від зарання української історії українська жінка брала живу участь у національно-державному житті народу. Безпросвітність, пониження, упокорення і кріпаччина були ознакою неволі не лише для жінки, але й для цілого народу. Саме тому європейські ідеї знайшли свій відгук в Україні в іншій винятковій формі, себто у формі, що впливала зі становища цілого нашого народу.

Поштовхом до пробудження нашого жіноцтва стали літературні твори, зокрема оповідання Марка Вовчка та Ганни Барвінок, ще оповідання з життя селянок. Крім того, кличі жіночої емансипації висунули вперше серед українського громадянства письменниці й поетки: Наталя Кобринська в Галичині; на Східній Україні — Олена Пчілка; на Буковині — Ольга Кобилянська і Євгенія Ярошинська. Спільним зусиллям їх усіх,

за редакцією Наталі Кобринської, вийшов у Львові жіночий альманах «Перший вінок». Ольга Кобилянська присвятила велику частину своєї творчості постатям перших емансипанток, їх боротьбі за право на освіту, на працю і самостійне становище в суспільстві.

Олена Пчілка — зірка українського Відродження, змолоду і до старости була ідейно принципова. Була одним з творців української літературної мови, писала оповідання, вірші, статті, перекладала, збирала етнографічні матеріали, виховувала дітей, онуків. Ось цікаві два епізоди з її життя: 1903 рік — на відкритті пам'ятника І. Котляревському до Полтави з'їхалась уся українська інтелігенція, були й делегати з Галичини. В останню хвилину поліція забороняє промови українською мовою, але Олена Пчілка, мати великої Лесі Українки — була єдина з наддніпрянців, що говорила українською мовою, а її промова була першою виголошеною на території Росії по-українськи в офіційній обстановці. Нелегке було її особисте життя. Смерть забирає чоловіка, сина Михайла та доню Лесю. Вона не заломлюється, а навпаки — включається із завзяттям та запалом у розбудову молодого української держави у 1918-20 роках, яка блисла, немов метеор — але, на жаль, коротко, та бажання жити вільно на своїй землі глибоко запало в душу українського народу...

Рік 1920. На Шевченківському святі в присутності представника советської влади Олена Пчілка виходить на сцену, огортає погруддя Шевченка синьо-жовтим прапором, комісар Крамаренко, український перевертень, вривається на сцену і люто шматує прапор. «Ганьба Крамаренкові!», — голосно на всю залу гукає Олена, і вся зала, переповнена молоддю, вибухає голосним протестом проти зневаги нашого прапора — ганьба! ганьба!.. Наступного дня вона бере участь у маніфестації, під час якої з уст сотень молодих юнаків і дівчат несеться «Ще не вмерла Україна».

За свої сміливі виступи проти окупанта була арештована. Скільки сміливості, юности цвіло в душі цієї вже літими не молодого жінки, яка палала пориваючою любов'ю до свого народу!

4 жовтня 1930 р. Олена Пчілка померла на 81 році життя, самотня, але нескорена. В день її похорону вся вулиця перед будинком була заповнена людьми. Стиха розмовляли, тихо винесли домовину, і процесія мовчки рушила на Байкове кладовище в Києві. Місце останнього спочинку біліло свіжою глиною — поруч з могилою Лесі Українки. І ця могильна тиша, абсолютна тиша тільки підкреслила велич тієї хвилини, в ній був німий протест і жаль. І саме з того гнізда вилетіла птаха з крилами орла, з інтелектом і талантом геніяльної поетеси — квола тілом, але могутня духом Леся Українка.

Вона гаряче прагнула поставити українську жінку поруч чоловіків у змаганнях і в збройній боротьбі за власну державу. У своїх творчих візіях поетка виразно бачила активну участь наступних жіночих поколінь у грядущій визвольній боротьбі. Це підтверджують деякі поеми і драми. В драматичній поемі Лесі Українки «Кассандра» Троєю під час облоги ходить пророчиця і сильним голосом наполягає «пильнуй, стороже», «вартуй, стороже», «уважай, стороже», «не спи, стороже». У своїх далекосяжних візіях вона бачить загибель Трої, і тому постійними закличками до оборонців намагається цьому запобігти. Троянці не повірили пересто-

рогам Кассандри, навіть насміхалися з неї, бо їм було догідніше святкувати перемогу серед гучних бенкетів. Вночі ввійшли до міста вороги і зруйнували Трою. Сама Кассандра з самого початку бачила все те, що діялось, але даремно лунав її розпачливий крик. Пророчиця Кассандра — це втілення самої Лесі Українки, яку Господь наділив Словом, але не дав фізичної сили, щоб переводити його в діла. Отже, поетка твердо вірила, що тільки боротьба невгнугих та безкомпромісових борців може врятувати батьківщину, обложену з усіх сторін загарбниками. До цього змагу поруч з чоловіками повинні стати й українські жінки. Бажання поетки почали сповнятися незабаром після її смерті.

При українських арміях у роки Визвольних Змагань служили багато жінок, особливо шпитальними сестрами, лікарями, санітарами, зв'язковими, розвідницями. Серед жінок — хорунжа Софія Галечко, десятник Гандзя Дмитерко-Ратич, десятник Михайлишин, легендарна чотова Олена Степанів. Зв'язкова Віра Бобенко, яка після відступу армії УНР на захід залишилася в повстанських загонах на Херсонщині; це був 1930 р. — була підступно зловлена, згинула, але не зрадила.

В листопаді 1921 р. большевики зловили повстанського отамана Соколовського, який дуже допікав советам. Він загинув героїською смертю, і щойно тоді всі довідалися, що відважним отаманом була дівчина Маруся Соколовська. Після невдачі Визвольних Змагань большевики окупували східні та центральні землі України, жорстоко тероризуючи населення. Польща закріплювала владу на Західніх землях. Поляки позбавляли українців праці в державних установах, а молоді забороняли студіювати в польських університетах. Польський уряд не давав дозволу заснувати приватний університет чи будь які курси вищих студій. В час такого пригнічення, коли тюрми були заповнені нашими людьми, колишні старшини Визвольних Змагань на чолі з Євгеном Коновальцем створюють Українську Військову Організацію (УВО). Точної дати постановлення УВО не збережено, але нараду стрілецької Ради в Празі в липні 1920 р. приймаємо за початок створення УВО, про неї згадує полк. Коновалець у своїх «Причинках до історії революції». Ціль УВО була протидіяти ворожим нападам і продовжувати боротьбу підпільними методами. Вступали в УВО в першу чергу колишні старшини і вояки, студенти, старша шкільна молодь, які горіли революційним завзяттям. Членом УВО стала також вдова старшини Усусусів Ольга Басараб. Перед початком війни вона була одною з основниць жіночої мережі УВО, під час війни виконувала обов'язки секретаря Амбасаді України в Гельсінках, а згодом у Відні до 1923 р., коли Рада Амбасадорів віддала Галичину під протекторат Польщі. Під час побуту у Відні Ольга працювала в комітеті «Допомоги Цивільному Населенню», за що одержала відзначення від Міжнародного Червоного Хреста. Одночасно займалася організуванням українських військових частин з демобілізованих вояків австрійської армії. За дорученням УВО Ольга на постійно переїхала з села Підгороддя (Рогатинщина) до Львова. У помешканні, де жила Ольга з товаришкою, польські жандарми зробили трус і знайшли підпільну літературу. Вони заарештували обидвох дівчат. Під час допитів Ольгу дуже катували. Напівживу, її кинули до одиночки і 12-13 лютого 1924 р., вона померла,

не зрадивши таємниці. Залишила кров'ю виписане на стіні бажання: «Вмираю замучена, помстїть».

Вістка про цей жахливий злочин викликала серед населення велике обурення. У справі Ольги Басараб українські послы внесли інтерпеляцію до польського союму. Смерть Ольги роздмухала ненависть до окупанта і спопуляризувала цілі і методи УВО, а згодом ОУН. На лавах обвинувачених побіч друзів сиділи й подруги. На Варшавському процесі в 1935 р. і на Львівському, у зв'язку з атентатом на польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького, була засуджена на 15 літ тюрми Дарія Гнатківська, а Катря Зарицька — на 10 літ. Хресна дорога цієї жінки позначена печалю до кінця її життя, але це була безстрашна, велика людина, яку шанували навіть вороги...

В 1930 р. на процесі СВУ і СУМ у Харкові письменниця Людмила Старицька-Черняхівська, маючи вже 60 літ, своєю мужньою поставою засвідчила про духову силу та незламність української жінки. Вона була відома як авторка оповідань, драм, поезій, чудова перекладачка та передусім — громадська діячка. Протягом кількох років була в Києві видавцем «Літературно-Наукового Вісника». Її єдину доню-красуню Рону запропорили комуністи до божевільні, де по ній і слід пропав.

Саму Людмилу Старицьку в 1941 році большевики, відступаючи, захопили та, правдоподібно, знищили. Крім Старицької, на цьому процесі були засуджені такі жінки: Ніна Токарівська (41 рік), учителька, Любова Біднова (48 років), учителька. Їх вивезли невідомо куди, і вони там пропали.

Велике значення для кристалізації політичної думки українського народу мали твори наших мислителів — Миколи Міхновського та Дмитра Донцова. Микола Міхновський був одним із перших, хто кинув голосний клич «Самостійної України». На його праці виховувалися перші кадри націоналістичної молоді. Дмитро Донцов зумів накреслити перед нами шлях, який веде до Самостійної України. Він був блискучим ідеологом українського націоналізму і залишив по собі багато цінних праць. Зерно почало рости і розвиватися, плодом його стало створення у 1929 р. Організації Українських Націоналістів. Головний Провід ОУН очолив Євген Коновалець, який перебував за кордоном, але головна діяльність розгорталася в Україні. Трудними дорогами, часами і дикими проваллями переходили дрібні жіночі ноги українських підпільниць, які вірно стояли біля своїх чоловіків. Це не було легко, і часто вони йшли у далекі холодні заслання з маленькими дітьми... Тяжко збагнути цю героїчність нашої жінки — на її руках тримався і розвивався духовий світ української родини.

Вони йшли, посвятивши себе цілковито, на їх юних головах тремтіла роса такого героїства, що в жодному народі не зустрінемо чогось подібного. А історія котилася перекотиполем далі. У Другій світовій війні новітні нацистські та комуністичні орди обступили нашу землю, скропили чорнозем Стефаника маками крові... Багато членів ОУН, зорганізованих в Похідних Групах ОУН, перейшли кордон і просунулись поміж фронтом, попри застави гестапо та засідки большевицьких партизанів, на Східні землі України. В цьому марші брали участь деякі жінки, які наражалися на небезпеку, переносючи всі труднощі та невгоди. Завданням Похід-

них Груп ОУН було підготувати ґрунт для проголошення Самостійної України. Була між ними покійна вже Уляна Целевич-Стецюк, довголітня Голова Об'єднання Жінок ООЧСУ на терені США.

В той бурхливий час поетка Олена Теліга, яка горіла не тільки поетичним словом, писала:

«Ми ж радістю життя — Вас напоївши вщерт!
 Без мегалевих слів, і без зітхань даремних —
 По Ваших же слідах підемо хоч на смерть.

Олена хотіла реально, зі зброєю в руках боротися проти ворога. Своїм власним зусиллям дісталася до Києва, знаючи, яка там небезпечна ситуація. Стала головою Співки письменників і редагувала журнал «Літаври», член ОУН. Німці розстріляли її разом з чоловіком Миколою 28 лютого 1942 р. в Бабиному Яру. Молода талановита поетка, ідеалістка згинула як воїн на пості при обороні української духовости.

У Кривому Розі в квітні 1942 року від куль гестапо гине Анна Максимець, родом з Брідщини.

В січні 1941 року відбувся у Львові політичний процес, знаний як «Процес Другої Крайової Екзекутиви ОУН». Серед обвинувачених були 37 чоловіків і 22 жінки, 42 з них присудили до смертної кари, серед них 11 жінок. Одинадцять дівчат, присуджених на смерть, сиділи в Бригідках. Наймолодшою була 15-річна Марійка Наконечна, найстарша — 40-річна Ольга Волошин. Та процеси і жертви не стримують українського самостійницького руху, який росте і могутніє. Вже в другій половині 1942 року створюються частини Української Повстанської Армії на Поліссі, згодом на Волині. Причиною того, що перший відділ УПА повстав саме на Поліссі, було те, що тут, крім німецьких утисків, населенню давалися взнаки ще й большевицькі партизани та польські «пляцуфки». Опорою для большевицьких партизанів на Поліссі та Волині стали польські колоністи. Командування збройними відділами перебрав створений Головний Штаб, а всі відділи взяли спільну назву — Українська Повстанська Армія. Таким чином, УПА вже від самих початків була організована як понадпартійна всеукраїнська сила. Цю нову форму організації військової революційної сили і тактику партизанки затвердив Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН в 1948 р.. Стяг безкомпромісової боротьби проти всіх окупантів УПА розгорнула під проводом генерала Тараса Чупринки — Романа Шухевича.

В 1944 році до складу Української Головної Визвольної Ради, крім представників різних політичних організацій, увійшли від ОУН дві жінки — Дарія Ребет і Катерина Логуш.

Окремих бойових жіночих частин в УПА не було. Цікавим явищем, як на тодішні обставини, було те, що фаховець Леся Лебедович викладала в підстаршинській школі повстанцям, як володіти зброєю. Життя цієї жінки — це окрема тема, окрема доля, в якій є повно трагізму та дрібка радості. Підпільниця з багатьма обличчями: кур'єрка до Варшавської амбасади, довголітній в'язень польських в'язниць та, врешті, як ніжна мати двох дітей, у якої доба, мов вовчиця, грабувала право виховувати спокійно дітей у затишній хаті побіч любого чоловіка...

Леся Лебедович по роках терпінь, переслідувань, не заломившись, виїшла на волю і виїхала з Польщі до Америки, але й там життя не було легким. Померла кілька років тому в Чикаго. Хай нерідна земля покриє її спокоєм вдячності за героїчне життя для українського народу.

Багато жінок було в націоналістичному підпіллі, в армії — лікарі, санітарки, фармацевти, зв'язкові, розвідниці, секретарки у зимових бункерах, кореспонденти, письменниці, поетки... Сучасні і майбутні історики повинні відтворити життя знаних і безіменних жінок — творців Великого Діла, без яких не було б проголошення Самостійності 24 серпня 1991 р. Хай знають діти й онуки яка жертвність, яка завзята боротьба була в цей страшний час, де за кожен клаптик нашої землі українські жінки проливали ріки крові. Не можна спокійно писати, не можна без хвилювання згадувати тих героїнь, як-от Марійку Степову, що загинула взимку 1947 р. в Криниччині. Вона була надрайоновим референтом відділу пропаганди. Була ранена в ногу — не могла втікати, підпустила ворогів близько до себе, вдаючись що хоче піддатись, а потім провідник Роберт витягнув пістолі, застрілив Степову і себе...

Ось як згадує хорунжий Дорош про дівчат з того часу. В околиці Скільщини в 1946 р. прийшла жіноча сотня з Великої України. Дівчата, озброєні зі скорострілами, наробили шуму, пробули тут кілька днів, а потім повернулися в Полтавщину. Цей рейд мав пропагандивний характер. «Славні, славні дівчата, а які гарні, мов ягода свіжа кожна з них...». Усміхався замріяно Дорош, дивлячись кудись у далечинь, оповідаючи про бурхливі роки молодости, які він пережив у Повстанській Армії. Відчайдушний був, мов гірський вихор, гуляв у боях по Карпатських лісах, а потім на Лемківщині...

Подаю деякі псевда жінок, які загинули в боротьбі, вибираючи свідомо смерть: красуня Тетяна — вистунка-лемкиня, учителька, талановито вправляла спогади бойовика Острроверхи. Фармацевтка Богданна розірвала себе гранатою разом з раненими друзями під час наскоку поляків на бункер під Перемишлем. Тамара — куцова, перед смертю вороги дуже знущалися над нею, не зрадила нікого.

В підземному шпиталі на горі Хрещатій, щоб не попастися живими в руки ворога, пострілялися Дора з чоловіком — лікарем з Перемищини. Скільки доль було знищено ворогами тільки тому, що ми хотіли бути господарями на своїй землі...

Не всі загинули, деякі залишилися в Україні. Про їх трагічне життя по тюрмах і засланнях ми дещо знаємо. Деякі дістали наказ від Проводу перейти рейдом на Захід зі зброєю, щоб розповісти світові про боротьбу нашого народу. А цей чужий світ не вірив, що є можливість у таких жорстоких обставинах не тільки жити, але й боротися! Деколи треба було й своїх переконувати, які, мов Пилати, вмивали свої грішні руки...

Прийшли дівчата у 1947 році втомлені, розгублені новими обставинами, але віяло від них не тільки казкою Карпат, а передусім з ними прийшла віра, що українську жінку не можна обернути в рабину. Ось деякі псевда дівчат-повстанок, які прийшли у Баварію: Оксана, Ірка, Марта, Рента, Нуся, Оля, Марійка, Христя (пізніше переїхала з Польщі до Америки). Вона відбула довгі роки тюрми в Польщі, де її жорстоко

били, але ця жінка — духовий велетень, вона зуміла в цей скрутний час здобути науковий ступінь магістра...

Закінчую свою розповідь, писану сльозами, недоспаними ночами за тих жінок, які перейшли пекло, але живуть, і за тих, що вже є у засвітах і дивляться на сумління народу, питаючись нас безмовно, що ми робимо, щоб наша Україна стала справді вільною і незалежною державою?

Подаю дві правдиві історії про матір-повстанку, яку я тільки художньо оформила для кращого схоплення змісту.

Мати-підпільниця: Ксеня — молода, щаслива тулить до грудей маленького сина, сідаючи до потягу, який затримався на підгірській станції. Чорне кучеряве волосся, мов карпатський ліс, закриває її біле личко, яке нагадує нам еспанських аристократок. В неї руки ніжні, головно коли доторкають голівку сина, яка біліє радістю. Всідаючи до переділу, Ксеня пробує захвати течку під сидження. Раптом до вагону входять два військові, вимагають документів, перевірка, за вікном починає сіріти, вечір надходить. Нічого не сталося — Ксеня, спокійно вдивляється в очі дитини, бере течку і просить вибачення, але вона мусить на кілька хвилин вийти, просить їх, щоб залишилися з її дитиною на цей час. Дещо здивовані, заскочені, але молодій жінки вже нема, зникла майже непомітно, залишаючи малого на лавці. Минали хвилини — потяг зникав у темряві, забираючи з собою долю Ксені, яку вона вибрала добровільно в ім'я Великої Справи, вирікаючись своїй дитини...

Друга картина позначена печаллю: місто Перемишль, рік 1946, на зв'язковий пункт натрапляють вороги. В цій камениці живе молода розвідниця Святослава, її чоловік Тарас на провідному пості в підпіллі, біля Святослави ліжечко, в якому спить тримісячна донечка Ліда. Здається, що турбот немає у цій хаті, зникають у противазі до щастя молоді мами, що голубить поглядом дитину, яка дуже схожа на свого батька. Щось ворухиться тепле в душі на згадку про лютого Тараса. По сходах чути важкі кроки, які наближаються до дверей її квартири — це енкаведисти. Думки блискавично пролітають у її голові, вона знає, що багато часу на рішення нема... Святослава підходить до ліжечка, нахилиється і шепче молитву, ще один дотик до личка і ціле життя проходить перед її очима. Ціла вічність вмістилась у цій хвилині. Тільки ясна коса мигнула тінню приречення...

Наступного дня місцеві газети подали вістку, що молода жінка покінчила своє життя, викинувшись з третього поверху, причини невідомі...

Дитинку взяли чужі люди — сьогодні не знати, чи розповів хтось колись про батьків цій дитині, яка вже стала дорослою. Чи смерть матері-страдниці, яка хотіла врятувати від тортур свою доню, чи зможе відчутти, зрозуміти оце страхіття жінка, мама у вільному, нормальному суспільстві, навіть українка? ■

«Місце Шевченка в розвитку української національної ідеї настільки велике, що його місія не може бути порівняна з місією великих поетів у розвитку їхніх країн».

Проф. Микола Глобенко

*Сергій КРИНИЦЯ,
аспірант Київського державного
економічного університету*

ПОДАТКИ ТА БЮДЖЕТ В УКРАЇНІ

Чотири роки тому Україна здобула омріяну незалежність і стала на шлях демократичних реформ. Необхідність реформування посоціалістичної економіки країни вимагала докорінної зміни бюджетної системи та податків. Нова бюджетна система мала б забезпечити нормальне функціонування молодій державі і створити сприятливі умови для розвитку підприємництва та іноземного інвестування.

За чотири роки в цьому напрямку було зроблено багато. В основному значні зміни торкнулися податкового законодавства. Нині в Україні діє податкова система, побудована за прикладом провідних західних країн. Основними податками, які сплачують підприємства та приватні особи, є податок на додану вартість, акцизний збір, прибутковий податок з громадян, податок з прибутку підприємств, внески на соціальне страхування тощо.

Як позитивний момент сприймається зниження останнім часом ставок податків. І так, гранична ставка прибуткового податку, що сплачується приватними особами з їх доходів, складає 40%, у той час, коли ще рік тому вона сягала 90%.

Ставка податку з прибутку — одна з найнижчих в Європі — 30%. Крім того, щодо оподаткування прибутку діє ряд пільг, які мали б стимулювати розвиток виробництва та сприяти залученню іноземних інвестицій. Наприклад, прибуток підприємств з іноземними інвестиціями не оподатковується на протязі 5 років.

З іншого боку, ставка податку на додану вартість, хоча й знижена з 28% до 20%, залишається однією з вищих серед податкових систем європейських країн. Оскільки даний податок включається до ціни товарів, то в результаті він сплачується кінцевими споживачами, тобто населенням. Низькі ставки податків з доходів та високі непрямі податків зумовлюють те, що економісти називають регресивністю податкової системи.

Податкова система України є регресивною, оскільки людина з низьким рівнем доходів сплачує більшу частину своїх доходів у вигляді податків, ніж людина з високим рівнем доходів. Ситуація складається так, що середня заробітна плата в Україні досить низька — десять мільйонів карбованців (близько \$50). А тому основна її частина використовується на купівлю товарів.

Регресивність податкової системи — момент однозначно негативний, оскільки тягар податків лягає в основному на малозабезпечених.

На жаль, податкове законодавство країни не цілком адаптоване до умов ринкової економіки, а тим більше — до умов перехідної економіки. Тому парламентаві, Президентові й урядові доводиться вносити різноманітні доповнення і поправки до податкового законодавства.

Щороку, як правило зі значним запізненням, парламент затверджує державний бюджет України на поточний рік. І щороку ситуація скла-

дається так, що дефіцит бюджету значно перевищує межу, рекомендовану Міжнародним Валютним Фондом. Щоби зменшити цей дефіцит (хоча б на папері, бо який вже рік бюджет — то проста формальність, яка на практиці не виконується), парламент змушений позбавляти пільг максимально можливо кількість платників та іноді навіть збільшувати ставки податків. У подальшому, протягом року ці пільги знову будуть надаватися, щоби бути ліквідованими з новим законом про державний бюджет. Ця плутанина, звичайно ж, шкодить всім. Підприємці, які не в змозі стежити за постійними змінами податкового законодавства, часто змушені сплачувати штрафи, а іноземні інвестори не поспішають вкладати свої гроші в українську економіку, адже достеменно не відомо, який податковий «сюрприз» чекає нас завтра.

Донині уряд не розуміє, що за допомогою податків можна не тільки збирати гроші до бюджету. Податкова політика — це один з основних важелів впливу держави на економічну ситуацію. Цей аспект особливо актуальний в умовах кризових явищ в економіці. Деякі державні мужи, закликаючи до підвищення податкових ставок, не розуміють, що саме в умовах перехідної економіки ставки податків мають бути досить помірними, аби не тільки не заваджати, але в деяких випадках навіть стимулювати розвиток виробництва.

Складною залишається також проблема взаємовідносин між центральним урядом та регіональними органами влади, муніципалітетами. Тим часом, доки президент та парламент ділять владу, увесь тягар відповідальності (особливо з питань соціальної політики) перекладено на регіони.

Регіональні ж органи влади, а особливо муніципалітети, фактично є лише представниками центрального уряду на даній території, оскільки вони практично не володіють важелями впливу на економічну ситуацію в регіоні. Муніципалітети лише мають право запроваджувати на своїй території обмежене коло податків, таких, як збір з виграну на іподромі чи комунальний податок, надходження від яких мізерні. Все інше жорстко регламентується центральним законодавством. Діяльність муніципалітетів фактично зводиться до реалізації задумів центрального уряду. Навіть свій бюджет місцеві органи влади змушені затверджувати після затвердження парламентом державного бюджету, коли Міністерство фінансів розподілить плян державних доходів і видатків поміж регіонами.

Звичайно, Україна — унітарна держава, але така централізація влади надмірна. Якщо наша країна прагне дійсно стати демократичною, то низові ланки державної влади від обласних до місцевих мають отримати значно ширші права в сфері державного управління, а перш за все, вони повинні самостійно формувати свої бюджети та керувати ними.

Ще одна чи не найбільшачіша проблема української економіки — проблема державних видатків.

Українська держава, як і всяка інша, витрачається на армію, поліцію, освіту, дороги, решті-решт — на державний апарат та соціальний захист населення. Але незрозуміло чому, як тільки мова заходить про бюджетний дефіцит та необхідність скорочення державних видатків, полеміка точиться лише навколо видатків на соціальну сферу, соціальний захист?

Звичайно, пересічний українець, вихований в дусі комуністичних ідей, ніяк не може звикнути до того, що держава йому нічого не винна, окрім

заборгованости за державні цінні папери та за депозити населення в державних банках. Держава має піклуватися лише про тих, хто не може забезпечити себе власною працею, як інваліди чи пристарілі. Проте в країні, де більшість населення має мізерні доходи, адже високу платню можна отримати лише в сфері комерції чи банківській справі (на жаль, в Україні прибутковіше продавати іноземні товари аніж виробляти свої, або ще ліпше просто торгувати валютою), чи може йти мова про, скажімо, припинення дотування тих же комунальних послуг (водопровід чи опалення). Адже, якщо ці дотації буде відмінено, середня кляса, яка є опорою кожної цивілізованої держави і про яку нам зараз так багато кажуть, опиниться за межею бідности, коли той же пересічний українець змушений буде платити чи не половину всіх своїх доходів лише на те, щоб прийти у свою погано опалену і темну домівку (другий рік уряд вирішує проблему енергозабезпечености країни дуже просто — періодичним вимиканням електроенергії).

А поки парламентарі сперечаються про те, як краще буде тому ж українцеві — в теплі та без світла чи навпаки, створюються нові міністерства, відомства, управління, комітети, комісії та підкомісії і ще казна-що. І все це фінансується за рахунок того ж бюджету. І поки міністер фінансів, «загнаний у куток» лівими в парламенті, розводить руками — «де я візьму гроші?», в Україні плодиться армія бюрократів.

Я не хочу нікого цим образити, бо й сам є представником цієї бюрократичної братії. Але з часів советської імперії з її командно-адміністративною системою бюрократичний апарат на жаль тільки зріс. Візьмемо, наприклад, ту ж фінансову систему. На низовому рівні влади (у районі) діяла лише одна структура Міністерства фінансів — фінансовий відділ. Зараз ті ж функції виконують: фінансовий відділ, податкова інспекція, контрольно-ревізійний відділ, податкова міліція. І ось з 1 січня 1996 року створюється ще одна структура Міністерства фінансів — казначейство. Видатки бюджету тільки на проведення експерименту по створенню казначейства в одній області зросли в 1995 році на 250 мільярдів карбованців. А чи зросте ефективність роботи цих структур? Сумнівно. Адже низька платня, що її отримують державні службовці в Україні, змушує висококваліфікованих спеціалістів шукати кращої винагороди за свою працю у недержавному секторі.

Держава економить на власному народі, не шкодуючи коштів для самої себе. Державний апарат росте. І це не тільки лягає тягарем на бюджет. Нові державні комітети й інспекції створюють все більше перешкод для розвитку підприємництва, придушують ініціативу. Росте корумпованість державних структур. Все це в результаті шкодить Україні.

І тому справжньою загрозою для незалежности України і розвитку Української держави є не так самий російський шовінізм чи комунізм, бо все це втратить свою силу, якщо реформи в Україні матимуть успіх, якщо зросте добробут українського народу. Більше справжня загроза — це тотальна бюрократія, якій байдужа доля країни, якій непотрібні реформи, справжні ринкові перетворення, а не ті, що задовольняють лише індивідуальні інтереси можновладців. ■

Едіт БОГАЦЬКА

ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

Підготовано новий проєкт Конституції України

(УЦІС) В Україні триває робота над створенням нової Конституції. Робоча група з десяти членів Конституційної комісії підготувала проєкт, який буде винесено на розгляд V сесії ВРУ.

Від осені 1995 року Україна — член Ради Європи, і тепер українська Конституція має відповідати європейським стандартам. Проєкт Конституції буде поданий до Венеціанської Комісії, яка має зробити його експертизу. Подання станеться тільки тоді, коли його підтвердить ВР. А тим часом новий проєкт має багато проблематичних положень. Президент Світового конгресу українських юристів народній депутат В. Стретович висловив свої міркування про майбутнє обговорення проєкту у ВР.

Відсутність у Конституції положення про державні символи — герб, гімн і прапор — не може не викликати занепокоєння. Це може призвести до того, що будуть намагання змінювати символіку в залежності від наполягань парламентарської більшості. Це знову й знову викликатиме напруження в суспільстві, а це негативно позначиться на міжнародньому престижі держави.

Гострими будуть дискусії навколо структури ВР: який парламент найбільш ефективно працюватиме на розбудову держави — однопалатний, чи двопалатний. Не визначеною залишається і структура виконавчої влади — необхідно чіткіше окреслити повноваження Президента: чи він як глава держави буде наділений лише представницькими функціями, а чи одночасно має очолювати виконавчу владу? У протилежному разі ці функції за його дорученням має здійснювати прем'єр-міністр. Тоді виникає питання: яким повинен бути статус Кабінету міністрів? І, принагідно, — Адміністрації Президента, що має дублюючі структури і багато рішень Кабінету пропадають у його надрах? Цілком вірогідно, що після затвердження Конституції виникне потреба адміністративної реформи.

Проблематичним залишається питання судової влади, бо в цьому розділі проєкту немає гарантій незалежності судів. Треба визначитися, яка судова система потрібна — нинішня роздвоєна, тобто із загальними і арбітражними судами, чи єдина система з галузевим поділом?

Широка дискусія розгорнеться щодо структури органів місцевого самоврядування і дій місцевої влади.

Не менш складною і донині неузгідненою є процедура затвердження нової Конституції. Це також буде без сумніву темою гарячих дискусій і суперечок у стінах українського парламенту.

Дуже гострими є дискусії щодо розподілу повноважень президента, парламенту й уряду. Частина депутатів хоче сильної президентської влади, частина — сильної законодавчої. Але в будь-якому випадку, коли переважає одна з гілок влади, в державі завжди виникають суперечки.

Але є значна частина депутатів, які взагалі заперечують існування в Україні інституту президентства. Таку позицію «чистої» парламентарської республіки (а коли й президентської, то з обмеженими, лише представницькими, повноваженнями Президента) відстоюють у парламенті ліві партії.

Одне з центральних місць політико-правової реформи займає проблема виборчого законодавства. Проект нового виборчого закону також перебуває на розгляді ВРУ. Покищо питання відкладено, оскільки першочерговим визнано вирішення бюджетних і економічних проблем. Але депутати повернуться до розгляду цього закону. Яким же він має бути?

Це була тема «круглого стілу», організованого Асоціацією молодих політологів і політиків України. В його роботі взяли участь провідні юристи, народні депутати, представники політичних партій, причетних до розробки виборчого закону.

Майже всі вони погодилися з тим, що принцип обрання народніх депутатів потребує докорінної трансформації, адже за Конституційним договором передбачається, що наступні вибори відбуватимуться за змішаною системою, коли частина депутатів буде обиратися за партійними списками. В умовах економічної кризи складнощі життя сприяють тому, що на політичний олімп піднімаються крайні політичні сили. А останні вибори в Україні, що відбулися 10 грудня 1995 року, засвідчили, що й тиск «грошових мішків» стає дедалі сильнішим.

Одним із можливих механізмів уникнення зловживань є утворення виборчих комісій за принципом пропорційного представництва різних політичних сил. Це дозволить суперникам контролювати один одного.

Іншим можливим у цьому пляні чинником є уведення в бюлетень для голосування відривного талону, на якому має розписатися член дільничної комісії і виборець. Це дозволить уникнути ситуацій, коли до виборчих скриньок підкидають зайві бюлетені. Окрім того, звичайно, важливо зняти ценз 50% виборчої активності: саме через цю норму не відбувалися вибори, що у висліді лишило поза парламентом відносно багато необсаджених виборчих округ.

Але чи знайде ВР політичну волю для ухвалення такого закону? Адже ліві сили виступають проти будь-яких демократичних нововведень у конституційне законодавство.

Договір «Відкритого Неба» не ратифіковано

Договір з відкритого неба, за задумом його творців, створювався як один з ключових елементів структури загальноєвропейської безпеки. Підписаний у березні 1992 року, він став результатом зусиль міжнароднього співтовариства, спрямованих на забезпечення відкритості й транспарентності (прозорості) збройних сил та військової діяльності. Концептуально договір базується на принципах ОБСЕ і діє на просторі, що охоплює Північну Америку, значну частину Європи, азіатську територію Росії. Ідея укладання такого договору пов'язана з бажанням держав, які не мають розвідувальних супутників, через відповідні міжнародні механізми слідкувати й перевіряти виконання угод у військовій сфері.

Режим відкритого неба, що встановлюється цим договором, має поглиблювати взаєморозуміння і довір'я між державами, створювати можливість безпосередньої участі в спостереженнях за виконанням угод щодо озброєння та роззброєння, у збиранні інформації про військову діяльність, яка викликає занепокоєння; а також уможливило вільний доступ до інформації, отриманої іншими державами-учасниками. Цей режим має значною мірою сприяти зміцненню регіональної безпеки і запобіганню військових конфліктів.

Це один з перших договорів, підписаних Україною. Україна підписала цей договір, виходячи з відповідності його положень принципам державотворення та основним напрямкам зовнішньої політики. Для інтересів національної безпеки велике значення має можливість отримання інформації про військову діяльність і дислокацію збройних сил, як прикордонних, так і більш віддалених країн. Враховуючи, що Україна, на відміну від Росії чи США, не може отримувати такої інформації за допомогою космічних супутників Землі, цей договір дає унікальну можливість не тільки збирати інформацію під час власних спостережень польотів, але й користуватись спостереженнях інших держав.

Упродовж років незалежності Україна послідовно здійснювала активне входження у світове співтовариство, розширюючи участь у роботі міжнародних організацій. Оскільки у зовнішній політиці Україна відстоює принцип «Безпека для себе через безпеку для всіх», завжди особлива увага приділялася проблемі створення дійових механізмів системи безпеки і стабілізації. Одним з таких механізмів мав стати договір з відкритого неба. Мав стати, але не став.

Донині, крім трьох, всі держави-учасниці ратифікували договір. Відомо, що не пізніше березня 1996 року він буде ратифікований Росією, адже вона не може ігнорувати бажання інших країн мати впевненість у тому, що всі угоди в галузі контролю над озброєнням нею виконуються належним чином. У середині січня 1996 року договір про відкрите небо був винесений на розгляд Верховної Ради, і народні депутати були готові ратифікувати його. Але... на заваді став начальник Генерального штабу Збройних Сил України генерал Лопата. Свій виступ у парламенті він почав словами: «Немає сумніву, що політично ми виграємо, але у військовому аспекті, ратифікувавши цей договір, ми програємо». Таку дивну позицію генерал мотивував тим, що виконання цього договору вимагає великих грошей (аж 233 тисячі доларів!), а Збройні Сили України, мовляв, не здатні виконати його без цільового фінансування. Генерал Лопата (гаряче підтриманий комуністами) так добре виплакався перед народними обранцями, що вони взяли та й не ратифікували договір. І хоча члени різних парламентських комісій переконували, що насправді Україні цей договір корисний, але коротка, в межах кількох хвилин промова генерала заблюкувала набрання договором чинності, що не може не завдати реальної шкоди українським зовнішньо-політичним інтересам.

А що тепер робити з Десятою окремою авіаційною ескадрилією (що базується в Борисполі), сформованою у 1992 році для виконання завдань, пов'язаних з договором з відкритого неба? З літаком-спостерігачем, спеціально створеним з тією ж метою, який отримав міжнародний сертифі-

кат на свою діяльність? Адже спостережувальні польоти над Україною, згідно умов договору, здійснювалися виключно на цьому літаку. І це давало державі значні переваги. Дотепер виконано 6 спільних тренувально-спостережних польотів над територією України, і 5 польотів над Великою Британією, США, Німеччиною та Словаччиною.

На українських миротворців попит зростає

Україна, як одна з держав-фундаторів ООН, надає виняткового значення діяльності у справі підтримання миру та безпеки, розглядаючи її як важливий чинник своєї зовнішньої політики. За 3,5 роки безпосередньої участі в миротворчих операціях ООН Україна стала одним із значних країн-контрибуторів військ. На кінець 1995 року за кількістю наданого військового персоналу Україна входить до перших 25 країн з 84 держав-учасниць цих операцій. Це сприяє зростанню політичного авторитету держави та її збройних сил і відкриває нові можливості впливу на світову політику. Почесну місію блакитних шоломів виконали вже близько семи тисяч українських військовиків, для яких вона є неоціненною практикою взаємодій, обміном військовим досвідом і можливістю набуття знань із врегулювання конфліктів.

Саме як визнання вагомого внеску України в миротворчу діяльність, високого професіоналізму та мужности українських військових можна вважати неодноразові звернення Секретаріату ООН щодо збільшення чисельности українського контингенту в складі миротворчих сил, розгорнутих нині в 16 гарячих точках світу.

У вересні 1995 року Генеральний секретар ООН звернувся до України з проханням надати інженерно-мостовий підрозділ та групу штабних офіцерів до складу контрольної місії ООН в Анголі. З жовтня 1993 року під егідою ООН в столиці Замбії триває переговорний процес між урядом Анголі й УНІТА. У серпні 1994 року в Анголю запрошено миротворчі сили для нагляду за припиненням стрілянини, роззброєнням і контролю процесу національного примирення. На сьогодні у ньому бере участь військовий та цивільний персонал з-понад 30 країн світу. А в лютому 1995 року Рада Безпеки заснувала контрольну місію ООН, головною метою якої є надання допомоги конфліктуючим сторонам у відновленні миру. Військова ситуація в більшості районів залишається спокійною і спостерігається певний прогрес у просуванні мирного процесу. Своєю постановою Верховна Рада підтвердила намір України надати інженерно-мостовий підрозділ для місії ООН в Анголі.

ООН повністю бере на себе медичне забезпечення. Таким чином, українські військові матимуть належний рівень медичного обслуговування. У разі поранення, каліцтва чи загибелі ООН компенсує всі витрати, які держава несе згідно з чинним законодавством — тут діє система страхування військових. За три з половиною роки участі в операціях ООН на території колишньої Югославії Україна отримала 33 млн. доларів, з яких 16,9 млн. було витрачено на утримання миротворчого контингенту. Решта валюти пішла на погашення боргів перед ООН. Під час дебатів з цього питання у Верховній Раді депутати поставили вимогу, щоб частка

валютних надходжень за миротворчу діяльність, яка залишається після покриття витрат на утримання особового складу, спрямовувалася на будівництво житла для військових.

На базі Інженерного центру в Кам'янці-Подільському Міністерство оборони створило інженерно-мостовий підрозділ. Формувався підрозділ на добровільній основі: 73% його складають офіцери запасу, решта — солдати і сержанти. Упродовж трьох місяців весь контингент миротворців відбув додаткові навчання, і нині підрозділ готовий до відправлення. А перед цим до Анголи їздили дві групи офіцерів для вивчення умов служби й обов'язків, що їх виконуватимуть українські військовики.

Тут варто додати, що від Секретаріату ООН нещодавно надійшло прохання надати ще й стрілецький підрозділ чисельністю до 300 осіб. Такі звернення підтверджують, що міжнародне співтовариство вважає Україну надійним учасником миротворчої діяльності.

В Україні проходить операція «Ринок»

Чергова пресова конференція у МВС* була присвячена темі, яка хвилює багатьох. Ішлося про оздоровлення криміногенної ситуації на базарах. Перший заступник міністра внутрішніх справ Леонід Бородич поінформував про результати загальнодержавної операції «Ринок», що здійснюється міністерством.

Операція почалася у вересні 1995 року. Головна її мета полягає у попередженні та виявленні правопорушень, злочинів, а також організованих злочинних угруповань.

За 4 місяці 1995 року було викрито 47 тис. злочинів, у тому числі 2800 фактів незаконної торговельної діяльності, 1070 фактів спекуляції, 3000 порушень правил валютних операцій, 17 тисяч крадіжок особистого майна громадян, 754 факти ухилення від сплати податків, майже 3355 пограбувань, 850 шахрайств, 6,4 тис. злочинів, пов'язаних з наркотиками.

Перевірено 600 тис. суб'єктів підприємницької діяльності, виявлено майже 130 тисяч правопорушень. Від оподаткування приховувалося понад 500 млрд. крб. прибутку, оштрафовано 6,5 тис. посадових осіб, державі повернуто 210 млрд. крб. У ході операції упорядковано або припинено діяльність майже 2000 стихійних ринків. Профілактовано 170 тис. підлітків, які жебракували на базарах або займалися дрібною спекуляцією.

І хоча результати операції «Ринок» вагомі, суспільство незадоволене, бо ці санкції носять епізодичний характер. Проте є об'єктивні й суб'єктивні фактори, які впливають на стан справ.

Аналіза кримінальних справ і оперативної інформації свідчить, що поширення на ринках незаконної торговельної діяльності пояснюється перш за все тимчасовою економічною кризою в державі та скороченням робочих місць: люди шукають заробітку в недержавному секторі економіки, а це призводить до того, що значна частина населення вдається до перепродажу промислових і продовольчих товарів на ринку, що тепер називають підприємницькою діяльністю, а раніше — спекуляцією.

* Міністерство Внутрішніх Справ — прим. Редакції.

Л. Бородич назвав спекуляцію «чисто посоціалістичною нормою» і повідомив, що розроблено заходи для декриміналізації цієї статті, а в проєкті нового Кримінального кодексу вона взагалі відсутня.

Громадянин може займатися підприємницькою діяльністю, якщо виконає кілька умов. Від кожної торговельної угоди людина отримує прибуток і повинна сплатити державі за нього податок. А якщо цього немає, то це вже злочин. Інша проблема. Не поодинокі випадки, коли на підступах до ринку злочинці забирають у виробника товар за безцінь і перепродують його на базарі вдесьтеро дорожче. Це вже кримінал. Не є таємницею, що мафіозні групи поділили сільськогосподарські райони на сфери впливу і кожне угруповання грабує виробників продукції лише на «своєї ділянці». Можна бути певним, що «закони» там дотримуються жорстоко.

Великого поширення у сфері економіки набуває продаж фальшивої горілки. Викрито багато фактів отримання хабарів, у тому числі тими, хто має виявляти ці злочини. У Житомирі притягнуто до кримінальної відповідальності начальника відділу державної податкової інспекції та податкових інспекторів, які вимагали хабарів від приватних підприємств. В злочинних угрупованнях є працівники міліції. Тому очищення правоохоронних органів від хабарників і злочинців є нагальною справою.

Ринок — малий він чи великий, це завжди гроші, а де гроші — туди притягається кримінальний елемент. А де великі гроші, там і великі злочини. Тому здійснено багато заходів для викриття злочинних угруповань, які скоюють тяжкі злочини. Знешкоджено 2400 злочинних груп, до складу яких входили понад 6200 осіб; вилучено 900 одиниць вогнепальної і 1020 холодної зброї, а також товарів на 230 млрд. крб.

Найбільш криміналізовані промислові регіони Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Одеська, Львівська області, тобто там, де розвинута промисловість і де є велике скупчення людей. Таким регіонам приділяється особливо багато уваги і надається допомога.

Особливе занепокоєння міліції викликають чужоземці на українських ринках. Їх важче виявити, бо вони мають нахил до міграції. Серед них виділяються особи з Кавказу. На Кавказі йдуть бойові дії і ті, хто не бере в них участі, в пошуках засобів існування прибувають у більш-менш нормальні регіони. Як і раніше, притягує їх і Україна.

Новий рік не поліпшив ситуації: за перші три тижні січня виявлено 4,3 тис. злочинів; знешкоджено 105 злочинних угруповань. Аналіза оперативної інформації свідчить, що населення має багато незареєстрованої зброї. Тому міністерством здійснюється масштабна операція «Зброя», ефективність якої Л. Бородич назвав значною. Тобто робота за обома програмами буде тривати «аж доти, — підкреслив заступник міністра, — доки на ринках не буде порядку. Проте, — додав він, — на це треба багато часу».

Українська реклама — українською мовою

Нещодавно у Верховній Раді відбулося перше читання закону про рекламу. У новому проєкті не було навіть згадки про те, якою має бути мова реклами. Але ж проєкт проходив через кілька парламентських ко-

місій. Чому ж знову забули про державну мову? Вже й сліпому видно, що реклами в Україні занадто латинізована. А вона є важливим елементом соціологічного і національно-культурного середовища.

Відділ національних і мовних питань розробив пропозиції. Засадничими в них є наступні умови: основними засобами інформації є слово і зображення; мова реклами регламентується Законом України про мови; тексти офіційних рекламних оголошень і повідомлень усіх форм аудіо- і відео-інформації виконуються українською мовою; рекламодавці мають право (при комерційній необхідності та за умов сплати відповідних податків) поряд із українською мовою вживати іншу мову. У рекламній продукції чужоземних фірм дозволити їм поруч із україномовною назвою фірми (поданою транслітерацією чи перекладом) використовувати їхню власну назву іноземною мовою, але за умов, що цей напис не перевищуватиме 5% від загальної площі рекламного полотна, буде виконаний аналогічним за розміром шрифтом і відповідно розміщений. У Києві в переважній більшості латиномовна назва на рекламному полотні виконана в кілька разів більшою від українського напису.

Наступна проблема. Повинно діяти тверде правило: українські юридичні особи у власних товарних знаках мають утворювати назви українською мовою. Це дуже суттєво.

З червня 1994 року почав діяти закон України про товарні знаки. Його схвалювала ВРУ, у складі якої було чимало «батьків нації», але знову не згадали про мову. Дехто схильний виправдовувати цей момент тим, що існує закон про мови і не потрібно в усіх законах це питання регламентувати. З цим можна було б погодитися, якби серед державних службовців було більше симпатиків державної мови. Але цього не розуміє Державний патент (який реєструє товарні знаки українських юридичних осіб). Там кажуть, що «їхній» закон не містить вимог щодо мови, а закон про мови їх не стосується. Отут мала б сказати своє вагоме слово згадувана комісія Кабміну, але вона чомусь заніміла. Громадськість неодноразово зверталася до голови Державного патенту п. Петрова. У відповідь — мовчанка. І штампуються десятки рішень державної експертизи про реєстрацію товарних знаків, де українські юридичні особи зареєстровані латинкою. Це створює незручність і закладає конфлікт між владою Києва і підприємцями, адже згідно з розпорядженням від червня 1994 року центральні вулиці столиці взято під патронаж міської державної адміністрації, і реклама, що на них розміщується, має узгоджуватися з відділом національних і мовних питань. У Старокиївському районі виявлено 61 випадок, коли реклама встановлена без дозволу (самі пишуть, самі й встановлюють) і до того ж — написана латинською абеткою. Голові Старокиївської районної адміністрації вказано на недостатню роботу стосовно виконання закону про мови і дано доручення ліквідувати іномовні текстові реклами. Але тому, що немає важелів, все це залишається на рівні недоконаних дієслів: «вказати, попередити, доручити». Але навіть це позитивно відрізняється від того, що діється в переважній більшості областей. За орієнтовними оцінками, в столиці розміщено 15 тисяч рекламоносіїв. Це величезна цифра. Тому при формуванні бюдже-

ту передбачаються кошти на реалізацію державної та міської програми розвитку української мови. Введено посаду відповідального.

Цікаве становище складається у столиці зі світловою рекламою. Часто-густо ввечері і вночі світяться лише англомовна, наче українці після заходу сонця і настання темноти сидять вдома, а вулицями міста ходять тільки чужинці. Але ж якщо англомовний споживач реклами з 50 метрів має можливість читати інформацію, то таке саме право у себе вдома повинен мати й українець.

Відділ має й інші спрямування. Зокрема, це роз'яснювальна інформація та поширення відповідної літератури. Видано фонохрестоматію — блок з 8 касет, на яких записано кращі твори українських авторів; шкільний тлумачний український словник; закуплено чимало іншої літератури — все це безкоштовно надіслано у міські школи. Засновано бібліотеку державного службовця — «Державна мова й діловодство». Це серія з 10 книг. Серед них «Мова й національна ментальність», «Новий російсько-український словник» (автори якого намагалися уникати калькування російських слів); «Правопис власних імен і прізвищ»; «Довідник з культури української мови», «Нові слова і значення» тощо. У найближчих планах — видання словника Б. Грінченка. Але найсокровенніше бажання — видати 4-томний «Смислово-етимологічний словник» Івана Огієнка, що побачив світ за кордоном на початку 1960 років. І видати його не піратським способом, як це було за часів совєтської влади, а зв'язатися зі спадкоємцями І. Огієнка і скласти угоду на право перевидання.

Українські шахтарі страйкують

За рішенням ЦК ПРВП (Профспілки працівників вугільної промисловости), 1 лютого 1996 р. розпочався всеукраїнський страйк шахтарів, які мають намір страйкувати до повного задоволення їхніх вимог, які носять суто економічний характер: гірники вимагають негайної ліквідації заборгованости платні та інших виплат і виділення державних дотацій для вугільної промисловости.

Реально оцінити кількість страйкуючих підприємств і шахтарів складно, бо ЦК профспілки і Міністерство вугільної промисловости називають різні цифри. Вуглепром повідомляє, що на 4 лютого страйкували 39 шахт з 227, а 39 добували вугілля, але не відвантажували його замовникам. За даними ЦК ПРВП, на ту саму дату простоювала 91 шахта, а не відвантажували продукцію 100 шахт. Окрім того, наводилася дані, неомовби страйкує 878 тисяч шахтарів.

Цього разу до шахтарського страйку приєднався і західний вугільний регіон. Проте, за повідомленням страйкового комітету, жодна з 15 шахт об'єднання «Українського західного вугілля» не припинила роботи. Але видобуте вугілля залишається на складах. Споживачам відправляють те, що було добуто в минулому місяці. Тут уважають, що страйк потрібен для того, щоб привернути увагу держави до проблем галузі, яка перебуває на грані повного розвалу.

Серед червоноградських шахтарів були такі, що закликали не постачати вугілля з Польщі. Але для того, щоб шахтарі могли «лягти на за-

лізничні рейки», необхідно, щоб до страйку приєдналися і залізничники. Але цього не сталося. Не застрайкували і підприємства базових галузей України, хоча деякі з них, зокрема машинобудівники, заявили про підтримку шахтарів. Із засобів масової інформації відомо, що на тих шахтах, де почали видавати платню (зокрема у Червонограді), люди стали до праці.

Прем'єр-міністр України Є. Марчук повідомив, що заборгованість шахтарям становить приблизно 30 трлн. крб., але бюджетний борг складає лише 1 трлн. крб., решта — на совісті шахтарських суміжників. Уряд уживає термінових заходів для виправлення становища. Напрацьовано низку механізмів, серед яких є тактичні і стратегічні, розраховані на майбутнє. В організаційному плані мова йде про реформування галузі.

Віднайдено майже десяток різних механізмів віднайдення коштів для виплат, які носять неемісійний характер. Ці механізми спрямовані на те, щоб спонукати боржників вугільної промисловості розрахуватися за спожиту продукцію. Вони пов'язані з реалізацією цінних паперів на фондовому ринку; будуть виділені кошти з державної резерви КМ. Одночасно вирішуються питання підвищення ефективності роботи вугільних підприємств.

ВР відгукнулася на всеукраїнський шахтарський страйк, згадавши про свої контрольні функції: депутати визнали незадовільним виконання урядом законів і постанов парламенту щодо стабілізації фінансового забезпечення паливно-енергетичного комплексу і підготовки його до осінньо-зимового періоду. Зокрема, уряд нічого не зробив для виконання постанови ВР ч. 11 від 5 жовтня 1995 р. Під час обговорення цього питання відзначалося, що у вугільній промисловості триває падіння виробничої дисципліни. Це підтверджується хоча б тим, що переважаюча кількість катастроф на шахтах пов'язана з порушенням техніки безпеки, що їх допускають керівники шахт. Тільки в 1994 році було виявлено 1,5 мільйони таких порушень. 21 аварія з груповими нещасними випадками і 85% виробничого травматизму сталися через порушення організації праці.

За рішенням ВР, Президент Л. Кучма у місячний термін має подати на її розгляд програму надзвичайних заходів, спрямованих на недопущення національної катастрофи, а в лютому — виступити зі щорічною економічною доповіддю.

Варто додати, що Всеукраїнське об'єднання солідарності трудівників (ВОСТ) не підтримало шахтарський страйк, оскільки він не вирішить гострих проблем трудящих. І те, що страйк в Україні і в Росії був оголошений одночасно, наводить на роздуми про існування єдиного «ідеологічного» центру, зрозуміло, цілком законспірованого. До речі, російські шахтарі свій страйк припинили.

Міністр Юстиції може застосувати санкції проти КПУ

Міністерство юстиції України оприлюднило заяву стосовно порушення керівництвом КПУ меж статутних повноважень.

27 січня 1996 р. на пленумі ЦК КПУ як одне з першочергових завдань партії визначено збір підписів на підтримку всеукраїнського референдуму з основних положень Конституції. Але ще у жовтні 1995 року

Центральною виборчою комісією було визнано, що ініціювання такого референдуму не передбачене законами України.

Міністерство юстиції здійснює нагляд за дотриманням законів тими політичними партіями та громадськими об'єднаннями, які воно реєструє. З огляду на це, міністер юстиції С. Головатий повідомив, що КПУ в особі її керівних органів здійснює ряд заходів на проведення всеукраїнського референдуму з окремих питань Конституції. Міністерство юстиції, проаналізувавши зміст питань, які ініціюються для всеукраїнського референдуму, прийшло до висновку, що в них є посягання на існуючий конституційний порядок в Україні. Це спроба втручатися в діяльність органів державної влади, що громадським об'єднанням і політичним партіям забороняється.

Міністерство юстиції зробило відповідні висновки про те, що є всі підстави для занепокоєння політичною діяльністю в цьому напрямку керівних органів КПУ, і тому, на підставі Закону України «Про об'єднання громадян» і при наявності висновку Прокуратури, Міністерство юстиції буде змушене розглянути питання про застосування санкцій до КПУ.

Міністра С. Головатого непокоїть той факт, що такими діями керівних органів і окремих членів КПУ порушується політична стабільність, яка була досягнута в суспільстві 1995 року через укладання Конституційного договору між ВР і Президентом, що дало можливість створити сприятливі політичні умови для доопрацювання Конституції і винесення для одобрення проекту, узгодженого Президентом і Верховною Радою.

Наталка ПРУДКА

ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКІ І ПРОДУКЦІЙНІ ПИТАННЯ В УКРАЇНІ

Модернізація атомних реакторів

(УЦС) Експерти Всесвітньої Асоціації організацій, що експлуатують атомні електростанції, завершили дослідження атомної енергетики країн Центральної та Східної Європи. Нині в цих країнах експлуатують 65 ядерних реакторів, що були збудовані за советськими проектами. Крім того, нині добудовуються ще 19 енергоблоків. Після Чорнобильської катастрофи советські реактори були різко розкритиковані, однак було зупинено лише енергоблоки АЕС Грайфсвальд в колишній НДР та два енергоблоки Вірменської АЕС, один з яких найближчим часом буде знову запущений.

Голова Всесвітньої Асоціації Ремі Карль наголошує, що з боку Заходу довгий час не було розуміння до дійсних потреб щодо забезпечення належного рівня безпеки АЕС, збудованих за советськими проектами. Більше того, відсутність юридичного захисту в країнах-реципієнтах гальмувала участь західних компаній у модернізації советської атомної енергетики навіть при наявності коштів.

Ремі Карль наголошує, що уряди західніх країн не задоволені таким становищем, адже були створені фонди, які так і не вдалося ефективно витратити. В той же час в цій області вдалося досягнути певного прогресу, що дозволяє зменшити можливість ще однієї аварії на одному з советських реакторів.

Ремі Карль стверджує, що не зовсім справедливою є загальна думка про те, що советські реактори не відповідають західнім нормам та вимогам. Більш складною є відповідь на те, чи є безпека цих реакторів адекватною тій, що необхідна для продовження їх експлуатації, або що ж необхідно зробити для її підвищення до належного рівня.

Щодо реакторів типу ВВЕР — вони аналогічні західнім реакторам типу ПВР, — це спрощує розуміння їх характеристик західніми експертами. Щодо реакторів типу РБМК, то до Чорнобильської аварії західні експерти знали про них дуже мало. Західні експерти відзначають еволюцію щодо вдосконалення советських атомних реакторів, здійснену на більшості АЕС, зокрема вжито заходів для підвищення надійності тепловідводу від активної зони, протипожежної безпеки, багато було зроблено для підвищення сейсмічної стійкості реакторів. Перераховані вище заходи були здійснені без участі Заходу за рахунок власних і закуплених зарубіжних технологій. Однак ще багато треба зробити для забезпечення роботи цих реакторів протягом їх розрахункового терміну експлуатації; в більшості випадків це неможливо зробити без сприяння Заходу, — наголосив Ремі Карль.

Шлях на європейський ринок

В минулому році 6 українських підприємств отримали європейські сертифікати якості на свою продукцію, що дозволило виробникам отримати низку замовлень на цю продукцію. Сертифікаційні випробовування здійснював Міжнародний центр СЕПРОЗ інституту ім. Патона спільно з партнерами з Німеччини, США та Угорщини. Зокрема, сертифікат на свою продукцію отримав Запорізький завод металоконструкцій, що виробляє резервуари для зберігання нафтопродуктів.

Західній замовник у 90% випадків при укладанні контрактів вимагає сертифікат на продукцію, виданий недержавною організацією з урахуванням міжнародних вимог. В Україні діє державна система сертифікації продукції УкрСЕПРО, а також Міжнародна система СовАсК (СНД), за ліцензією якої в Україні здійснює акредитацію та сертифікацію Українська асоціація якості, — її робочий орган — Міжнародний галузевий центр якості «ПРИРОСТ».

Центр «СЕПРОЗ» має угоди про співпрацю з низкою відомих закордонних організацій, зокрема з Американським бюро мореплавства, а також із товариствами технічного нагляду в ряді земель Німеччини, зокрема з фірмою ТЮФ-Рейнлянд, — повідомив директор Центру В. Якубовський.

Наукові досягнення Інституту ім. Патона широко запроваджуються на Заході. Від використання патонівських технологій у США американські бізнесмени передбачають отримати економічний ефект на 7 млрд. доларів.

Чужоземні інвестиції

Для забезпечення експорту своєї продукції, Маріюпільський комбінат «Азовсталь» здійснює роботи з сертифікації прокату: нині підприємство має 12 сертифікатів, — повідомив газету «Фінансова Україна» генеральний директор «Азовсталі» О. Булянда. В загальній структурі експорту заводу понад 52% продукції становить експорт в західні країни і лише 38% залишається в Україні.

Однак, щоб забезпечити конкурентоздатність продукції, необхідно 50% валютних надходжень спрямовувати на реконструкцію виробництва. В березні цього року австрійська фірма «Вьост Альпіне» завершує розробку концепції реконструкції сталеплавильного комплексу та сортопрокатного виробництва. Фінансування проєкту, вартість якого — 710 тис. доларів США, «Азовсталь» здійснює за рахунок власних коштів.

Після реконструкції заплановано збільшити виробничі потужності комбінату. Нині потужності заводу розраховані на виробництво 5,9 млн. тонн чавуну, 4,6 млн. тонн прокату, 7 млн. тонн сталі.

*

На 22 січня 1996 року в Україні зареєстровано 218 комерційних банків, половина з яких працює менше 3 років. Загальний обсяг власних коштів банків становить майже 96 трлн. крб., а сумарний статутний фонд — майже 30 трлн. крб. Лідерами серед комерційних банків за показниками статутного капіталу є банки «Україна», «Ощадбанк»; щодо роботи з векселями — «Приватбанк».

Свої заощадження в національній валюті громадяни України зберігають в основному в «Ощадбанку» (майже 78%), а також незначну кількість в «Приватбанку», «Укрсоцбанку», а також у банках «Україна» та «Аваль».

Щодо своєї основної діяльності, то тут переважає надання короткотермінових кредитів: за 11 місяців 1995 року комерційні банки надали їх майже на 274 трлн. крб.

*

На Міжбанківській валютній біржі 26 січня 1996 р. курс українського карбованця по відношенні до американського долара становив 186 тис. 300 крб. за долар; до російського рубля — 39,5 крб. за рубель.

Обмінні пункти купували долари по 187 тис. крб. за долар, а продавали — за 192 тисячі.

*

Кабінет Міністрів України затверджує перелік товарів, експорт та імпорт яких підлягає квотуванню та ліцензуванню в 1996 році. До переліку цих товарів входять руди і концентрати дорогоцінних металів, а також їх сполуки. Підлягає квотуванню також дорогоцінне і напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, а також відходи дорогоцінних металів. Урядова постановою підтверджує наміри уряду почати в цьому році видобуток золота та іншої дорогоцінної сировини.

Підлягають ліцензуванню також хемічні засоби захисту рослин, які ввозяться безоплатно для державних випробувань, а також фармацевтичні препарати.

*

За словами віце-прем'єра України В. Пинзеника, до державного бюджету України в 1996 р. можна залучити додатково понад 600 млн доларів, які покищо в бюджеті не враховані. Ці кошти можна отримати за рахунок встановлення фіксованих ставок акцизу лише на 3 групи товарів; особливо це стосується імпорту.

Минулого року, за оцінками В. Пинзеника, Україна отримала у вигляді акцизу від імпорту 18 млн. доларів.

*

За даними Міністерства статистики, за 5 останніх років в Україні в 5,5 разів скоротилося виробництво сільськогосподарської техніки, причиною чого, зокрема, є низька купівельна спроможність колективних сільськогосподарських підприємств. В 1995 році виробництво тракторних плугів, сівалок, рядкових жаток, кукурудзо- та бурякозбиральних машин і комбайнів становить менше ніж 5% від рівня їх виробництва в 1990 році. Виробництво тракторів і тракторних культиваторів становить менше ніж 15% від рівня 1990 року.

В той же час зростають запаси виготовлених сільськогосподарських машин на складах заводів: нині не реалізовано продукції на загальну суму понад 2 трлн. крб. На жаль, Міністерство статистики не наводить даних про імпорт в Україну агропромислової техніки із Заходу.

*

Національний банк України зобов'язав комерційні банки та обмінні пункти приймати у населення для обміну американські долари та німецькі марки, які мають незначні пошкодження. Банки не мають права відмовляти громадянам України в обміні доларів усіх років емісії, починаючи з 1928 року та німецьких марок, починаючи з 1960 року. Громадяни мають право обмінювати банкноти, які можуть бути потертими, забрудненими і навіть надірваними.

У своїй телеграмі Національний банк попереджає комерційні банки, що невиконання цих вимог буде розглядатися як порушення умов ліцензій на право здійснювати валютні операції. В разі порушень банк позбавлятиметься права здійснювати обмінні операції з валютою.

Реконструкція вугільної промисловости

Найближчим часом вийде Указ Президента про реструктуризацію вугільної промисловости України, в якому визначено буде основні етапи переходу вугледобувних підприємств до ринкових відносин. В ході реструктуризації галузі будуть корпоратизовані вугільні об'єднання, трести, голдингові компанії, що, на думку експертів Світового банку, дозволить створити конкурентне середовище, а з часом перетворити вугільні шахти в рентабельні підприємства.

Для створення ринку вугілля вугледобувним підприємствам буде надано право продавати вугілля за цінами, що будуть визначені за домовленістю зі споживачами. Буде закрито 38 нерентабельних шахт. Частина підприємств можна зробити прибутковими, якщо зняти з їх балансу соціальну сферу, яку згодом буде передано на баланс місцевого бюджету.

Найближчим часом у Донецьку буде зареєстрована компанія «Укрвуглереструктуризація», до складу якої увійдуть заплановані до закриття шахти Донбасу. Компанія буде вирішувати питання соціальної сфери, працевлаштування звільнених шахтарів, а також надаватиме допомогу шахтам, які матимуть тимчасові труднощі.

Передача соціальної сфери вугільної галузі до місцевих бюджетів здійснюватиметься поетапно протягом 2 років.

Експерт Світового банку Джефрі Болкінд повідомив, що в розробленій Світовим банком програмі закриття нерентабельних шахт Донбасу передбачається певна сума коштів для шахтарів, які захочуть створити своє власне підприємство.

В січні 1996 року в Лондоні було підписано Протокол переговорів українського уряду зі Світовим банком з питань структурної перебудови вугільної промисловості України. Протягом найближчих 2 років Світовий банк має намір надати Україні кредит у вигляді трьох займів на загальну суму 300-400 млн. доларів США.

Модернізація енергетичного комплексу

В Національній енергетичній програмі, друге слухання якої відбудеться у Верховній Раді найближчим часом, визначено потреби електроенергетики України. Згідно з програмою, українські машинобудівні заводи можуть виробляти парові, газові, гідравлічні турбіни, електрогенератори, трансформатори та інше обладнання. Однак необхідно створювати нові виробничі потужності для виробництва енергетичних казанів, арматури, лопаток парових турбін, трубопроводів та ін. техніки. Нині машинобудівники опанували виробництво нових зразків енергетичного обладнання; в той же час практично відсутнє бюджетне фінансування цих розробок.

Енергетики вважають за необхідне якнайшвидше ухвалити плян технічного переозброєння і реконструкції теплоелектростанцій. Належну увагу необхідно звернути на розвиток малої гідроенергетики: в 1950 році в Україні діяли 956 малих гідроелектростанцій, більшу частину з яких нині законсервовано, а працюють лише 49. Фахівці вважають за необхідне відновити малі гідроелектростанції, а також споруджувати нові в західних регіонах України: на річці Тиса, Верхній Дністер та інших, де можна виробляти до одного млн. Квт. год. електроенергії в районах, віддалених від ліній електропередач.

Львівські автобуси з французькими двигунами

Розпочалася приватизація провідного виробника автобусів в Україні — відкритого Акціонерного товариства «Львівський автобусний завод» (ЛАЗ). На першому сертифікатному акціоні на початку лютого в Києві реалізовано 49% акцій заводу. Отримані кошти надійдуть до держав-

ного бюджету. В той же час завод відчуває гостру нестачу в інвестиціях, залучити які зможе шляхом повторної емісії, здійснити яку плянується в 2 кварталі цього року, — повідомив директор ЛАЗ Степан Давидяк. Установчий капітал компанії, оцінений півтора роки тому, становить 485 млрд. крб. Плянується, що 51% акцій буде належати державі; нині 8% акцій належить трудовому колективі.

Нині в Україні відчувається гостра нестача транспортних засобів, зокрема автобусів. Загальну потребу України в автобусах оцінено в 28 тисяч, тоді як автобусний парк нараховує 20 тисяч машин. Працює лише половина з них. Для відновлення автобусного парку Україні необхідно щороку 4 тисячі нових автобусів великої місткості (на 120 місць), а також 500 особливо великих автобусів (на 180). В останні 2 роки ЛАЗ опанував виробництво середніх, великих і особливо великих міських автобусів, які працюють на дизельних двигунах французької фірми «Рено», а також німецької «Манн».

В минулому році на заводі було вироблено 2145 автобусів, з яких 332 — нові моделі. Більша частина замовлень надійшла з Росії.

В цьому році до Києва буде доставлено 50 особливо великих міських автобусів, замовлення на які зробила міська адміністрація. Нині в Києві експлуатуються 150 великих міських автобусів виробництва ЛАЗ. Крім Києва, замовлення на автобуси львівські виробники отримали від багатьох міст України; ймовірно, що в цьому році на український ринок надійде близько 1000 міських автобусів.

У 1996 році ЛАЗ плянує виробити 2500 автобусів та 200 тролейбусів. Виробничі можливості заводу — 8-10 тисяч щороку.

Тимчасова угода про торгівлю між ЕС та Україною

За повідомленням Делегації Європейської Комісії, Тимчасова угода про торгівлю та питання, що до неї відносяться, була підписана під час візиту Президента Л. Кучми у Брюсселлі 1 червня 1995 р. Вона вступила в силу 1 лютого 1996 р.

Угода підкреслює впевненість обох сторін у надзвичайній важливості дотримання законів, поваги до прав людини, встановлення багатопартійної системи з вільними та демократичними виборами та економічної лібералізації, спрямованої на розвиток ринкової економіки.

Європейський Союз зараз є найбільшим торговельним партнером України за межами СНД. Імпорт ЕС з України зростає (+35% в 1994 р., +17% за перше півріччя 1995 р.) та досягає розмірів у 7 разів вищих ніж такий самий показник із США за 1995 р. Дохід України від експорту очікується у розмірі більш ніж 1,8 мільярдів доларів за 1995 рік.

«Тимчасова Угода є історичною, бо вона встановляє міцну законну основу для взаємних відносин між Україною та Європейським Союзом», — сказав Люїс Морено, голова делегації Європейської Комісії в Україні. «Мені приємно, що ця угода була першою угодою такого типу, яка була підписана з Україною, і я вірю, що це гарний знак доброї волі з обох боків для досягнення прогресу в найближчі роки».

Чому Тимчасова Угода? Угода про партнерство та співпрацю, яка була підписана в Люксембурзі 16 червня 1994 р., має бути ратифікована всіма парламентами ЄС, Європейським Парляментом та парламентом України. Покищо вона була ратифікована українським, еспанським, британським, данським та європейським парламентами. Оскільки процедура ратифікації вимагає певного часу, ЄС та Україна заключили Тимчасову Угоду, яка може вступити в силу швидше. Це сталося завдяки тому, що була знята умова про ратифікацію парламентами всіх країн-членів ЄС, які присутні в головній Угоді. ■

Степан СЕМЕНЮК

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

(Кілька думок спостерігача)

«Big русизму до расизму — один крок».

В дні 11 листопада 1995 р. в Києві в Міжнародному центрі культури і мистецтва відбувся Конгрес Української Інтелігенції, в якому взяло участь понад дві тисячі делегатів з усієї України. Мабуть це був перший такий збір всеукраїнського значення, що згуртував таку кількість інтелігенції різних професій і політичних поглядів, але стурбованої становищем української державности, а передусім української культури в широкому розумінні цього слова. Можна жаліти, що цей Конгрес відбувся із щонайменше дворічним спізненням. Справді, був це цвіт народу, що виростає на українській національно-державницькій ідеї.

Практичні наслідки праці Конгресу буде видно згодом. Сьогодні я хочу зупинитися на деяких критичних його моментах. Захоплення висловлять напевно інші, а дехто вже зробив це ще перед Конгресом.

Великою хибою, — ба, болем! — Конгресу треба вважати те, що в його праці не взяли участі ректори вищих шкіл, не було Президента НАНУ, міністрів освіти і культури, не було генералів Збройних Сил України, а також представників української діаспори. Відсутність представників цих важливих інституцій, які мають вирішальний голос у розв'язуванні питань, що обговорювались на Конгресі, прирекла Конгрес у великій мірі на «глас волаючого в пустелі». Як так могло статися, адже вони — ці відсутні — інтелектуальна еліта нації і держави? А може не захотіли прийти, тоді чиї ж вони інтелігенти? Болюче питання без відповіді...

Можна зрозуміти, чому не прийшов прем'єр-міністр Марчук, можна зрозуміти, але чи виправдати? Від Кабінету Міністрів було, як подано, 17 осіб. Але не можна навіть зрозуміти, чому не було міністра освіти і культури? До речі, міністер освіти демонстративно, як говорили, віддав свою доньку до російської школи. Яке ж це промовисте...

Конгрес було скликано в приспіненому терміні, і мабуть тому не зовсім ретельно до нього приготувались організатори. Скликанню Конгресу передував «Маніфест української інтелігенції», але не всі газети його

опублікували. Саме скликання Конгресу в так короткий реченець треба вважати успіхом у сенсі організаційному, але в мериторичній площині мабуть забракло часу, а тому і вийшло: «Словам найвищий імператив!» Чи ж бо тільки про це йшлося? Мабуть, слушно представник із Севастополя капітан III рангу М. Гук з гіркою і боєм душі сказав: «Це не Маніфест, а плач! А якщо це Маніфест, то в нас нема інтелігенції!». Гостро сказано, але є в цьому гірка правда.

Незаперечною вартістю Конгресу було те, що люди з усієї України мали можливість у своїй столиці вголос сказати правду про українську державність не тільки в Києві, але й по всій Україні; і вони сказали правду про жажливі наслідки потурання, чи точніше — сприянню центральної влади антиукраїнським біло-червоним імперіалістичним російським силам, — старим і новим. Чи почула цей голос розпачу українських державників Верховна Рада, Кабінет міністрів, Міністерство освіти і культури, Міністерство оборони України? На душу лягає сумнів... Та й самі організатори не дуже, здається, слухали, або — не дуже хотіли слухати. Головуючий М. Жулинський раз-по-раз відбирав голос, якщо хтось говорив гірку правду, а зокрема, коли вина падала на тих, хто сидів у Президії. Зовсім незрозумілим видається факт, що не надано слова директорів Інституту українознавства ім. Т. Шевченка проф. П. Кононенкові. Адже тематика, якою займається Інститут, була складовою частиною програми праці Конгресу. В кожному разі мала бути. Але чи тільки йому не дано слова?

Перейдімо до окремих доповідей деяких учених, зокрема тих, які, на нашу думку, чимось вирізнялись, а досі не були опубліковані.

Першим виступив академік І. Дзюба. Його доповідь була, чи мала бути, здається, чимось ніби програмою праці Конгресу, як це було на Світовому Форумі Українців у 1992 році. Але так не сталося. Його клич «Гуртуватися довкола інтелігенції» був помилкою, бо то якраз повинно бути навпаки — інтелігенція повинна згуртувати громадськість до боротьби за українську державність. А для цього мало закликів, треба ще й щодня трудитися, і то не тільки від Форуму до Конгресу.

Голова Верховної Ради України О. Мороз закликав «не згадувати минулого зле, бо там було багато доброго» (обурення в залі), «шанувати працю в батьках своїх», хоч не сказав про що саме йдеться (заля здогадувалася і кричала). Напав О. Мороз на УТ, але не сказав, хто винен, що УТ і досі не є ще українським. Головуючий І. Драч закликав присутніх дозволити кожному висловити свої думки, що було слушним, але люди не захотіли слухати голову ВР. Під час перерви письменник Петро Мах сказав, що наколи б був на місці О. Мороза, то після Конгресу негайно склав би свої повноваження у Верховній Раді України. О. Мороз так і не досидів до кінця Конгресу, а вийшов зараз на перерви.

Віце-прем'єр Курас відчитав привітання Конгресові від Президента України, який саме тоді перебував з візитом у Харкові. Як і О. Мороз, віце-прем'єр закликав «не шукати винних» (обурення); образився віце-прем'єр, що люди звинувачують Уряд в антиукраїнській політиці, повідомив про стан українського шкільництва і закладів дошкільного виховання, стверджуючи, що це «відповідає національному складові

населення на місцях», що присутні прийняли вигуками «ганьба, ганьба!». Пізніше віце-прем'єр оправдувався, що йому такі дані дали зі статистики.

Академік М. Жулинський сказав, що «державна національна ідея на державному рівні не спрацювала». Дуже вигідне слово «не спрацювала», бо воно до нікого не відноситься, а просто: не спрацювала та й усе, винних нема, нема тих, які «не спрацювали», які не реалізують українську національну державну ідею на державному рівні. Можна зрозуміти, що свого часу і сам академік М. Жулинський — віце-прем'єр! — не дуже «спрацьовував» національну державну ідею.

Представник НАН України акад. Костюк, порушив справу втечі мозків з України і причини цього явища; підкреслив, що «на державному рівні нема зрозуміння до стану фундаментальних наук, і які будуть наслідки цього для нас».

Проф. Шоткін під гучні оплески залі поставив питання: чому нема на Конгресі Президента і Прем'єра? Належить тут пригадати, що Президент був тоді в Харкові, але два дні раніше він брав участь у пленумі Творчих спілок України, де виголосив промову, яку всі сприйняли з надією на краще, про що говорилось і на Конгресі. Неприсутність прем'єра, або хоч вітального листа для Конгресу, дійсно годі оправдати. Це щонайменше неповага до репрезентативного зібрання української інтелігенції. Можливо, що прем'єр ще не готовий до такого чину з огляду на свою колишню працю, але пан Марчук тепер прем'єр України, а це зобов'язує і вимагає. Хтось же мусить зробити той історичний крок і, як закликав Шоткін, вибачитися за злочини КГБ, «як апостол Павло».

Шоткін поставив вимогу завершити декомунізацію України й організувати суд над КПСС.

Письменник Мушкетик різко засудив створену міністерством освіти «концепцію розвитку російської мови в Україні»; затаврував поведінку росіян в Україні, яких прирівняв до фольксдойчів у Чехії та Польщі в роках війни; закликав Уряд підтримати українські видання. Закінчив він свій виступ знаним висловом французького дипломата XVIII ст.: «Український народ скинув з себе ярмо, — і саме цього йому не можуть пробачити».

Л. Кравчук, перший президент України, самотній, який за лиха, яке діється в Україні сьогодні, признав винним і себе («всі ми винні, і я в тому числі»). Але не спромігся на аналізі причин, які довели до сьогоднішнього стану, і який вихід з нього. А йому, власне, належало це зробити, бо гріх його великий.

В. Чорновіл обстоював силу партій, а не конгресів партій. Висловився проти створення ще одного Конгресу національно-демократичних сил, який умер, не народившись. Чорновіл признав, що самі віддали владу старим*. Тут можна запитати, а чи ми взяли були владу в 1991 році? Хто і чому віддав старим? Відповіді на ці питання ніхто, на жаль, навіть не пробував дати.

* Слово «старим» не означає вікового рівня тих, що від серпня 1991 року є при владі України, а говорить про тих, які були при владі України до того року, і при тій владі є сьогодні.

Генерал Мулява, як і личить Отаманові, закликав відновити українське козацтво як гаранта державних кордонів України, оселивши їх на прикордонні. Він звернувся також до комуністів, щоб покалялися.

А. Погрібний зупинився на питанні: громадське суспільство — українська держава, і поставив постулат, що в Україні повинна бути одна освіта для всіх. І тут постає питання: чому не реалізував цього, коли сам був при владі?

М. Плав'юк, характеризуючи сучасне становище в Україні, заявив: «Ми (хто? — С. С.) були зайняті необхідними заходами й упустили на владу». Шкода, що п. Плав'юк не з'ясував, якими, власне, заходами були зайняті: ліквідацією державного центру УНР, переданням комуністам державної символіки УНР і наклепами на ОУН-УПА? Нема чим хвалитися. Згадав і про помилки минулого, але промовчав, хто їх зробив, і в чому вони полягали, і чому були зроблені. Характерно, що ані словом не згадав про винних у злочинах проти української державності — комуністів та їх прибічників. Про це не згадав він навіть на Конгресі політичних в'язнів комуністичних режимів, який відбувся три дні раніше. Як завжди при таких okazіях, закликав до єдності. Загалом, як на президента УНР з «його вмінням тонко аналізувати і глибоко бачити найскладніші соціально-політичні процеси і ситуації, масштабність державницького мислення і крицевість національно-патріотичної позиції у справі, з величезною ерудицією, інтелігентністю», — як писало його ж «Українське Слово» з 9 листопада 1995 р. про нього ж, то треба сказати, що ані на Конгресі політв'язнів, ані на Конгресі інтелігенції М. Плав'юк не показав жодної з цих рис, крім повторюваної риторики. Жаль!

Режисер Ільєнко, аналізуючи ситуацію, висловив думку, що ми від 1240 р. «тільки виживаємо і стали донорами для інших», «ми втікали в хуторянство». Щоб цьому зарадити, треба брати владу в свої руки. Браво режисерові!

Не можна зрозуміти, чому багато, а в тому числі і Л. Лук'яненко, рік 1240 уважають кінцем української державності? А українська держава, названа істориками Галицько-Волинським князівством, не була нашою державою?. Представник Донеччини, Білецький, ствердив, що 95% населення Донбасу хоче жити в Українській державі. Як мало ми ще знаємо самі себе.

Патріярх Філарет гостро засудив антиукраїнську діяльність Російської Православної Церкви в Україні в рамках т. зв. УПЦ і закликав сприяти створенню єдиної Помісної Національної Церкви.

Л. Лук'яненко у своєму виступі сказав, що владу треба примусити виконувати «нашу волю», але як це робити? — відповіді не було. Лук'яненко висловився також проти творення нових структур у вигляді Національних комітетів єдності, чи Національної ради, але запропонував створити «різні комісії, що займалися б різними питаннями (чи воно не на одне виходить? — С. С.), а зокрема комісію для обліку та реєстрації активних людей» (?!).

М. Горинь, як завжди, закликав до національного відродження, але як і що належить робити, щоб змінити ситуацію — не сказав.

Представник Одещини розповів про злочини, які чинить російсько-комуністична влада на місцях: болгарські і німецькі школи замінили на російські, нема зовсім українських садків (заля скандує: Курас, слухай! Курас, записуй!), у школах історію України вчать російською мовою, і... головоючий М. Жулинський відбирає йому слово.

Представник УХДП Журавський кинув гірку пілюлю на адресу деяких організаторів Конгресу: «Національно-демократична номенклатура від чотирьох років не розходиться за президіальними столами і на тому кінчає свою державотворчу роботу» (слово відібрано).

Представник з Прикарпаття розповів про антидержавну роботу владних структур на місці, як і про те, що ректор Чернівецького університету не дозволяє діяти «Просвіті» (як це погодити з написаним в «Українському Слові» з 9 листопада 1995 р. про візиту Плав'юка в Чернівцях?); там товариство «Україна» очолює запеклий антиукраїнець-«русин» тощо (п. І. Драч здивовано поглянув у сторону доповідача, а М. Жулинський знайшов привід, щоб відібрати йому слово).

Український поет з Ізраїлю — так він себе назвав — Мойсей Фейшбеїн заявив: «Я підписуюся під усім, що сказав їх священство патріярх Філарет». Його виступ можна звести до його ж вислову: «Від русизму до расизму — один крок!».

В. Яворівський заявив коротко і крилато: «Ми проголосили Українську державу і віддали владу. Українська держава постала не через політичну боротьбу, а через розпад СРСР». Чи треба пояснювати таку логіку політичного думання і «вчення»?

Різні люди висловлювали різні інші думки та пропозиції, як ось:

— нам не треба українізації, а відросійщення. Це дуже слушне зауваження, яке має суто суспільно-політичне і виховне значення;

— Президента треба вивільнити від його оточення;

— новий внутрішній паспорт є окупаційним паспортом, і я його не прийму, — сказав Шоткін;

— для мужности кожна дорога не є непрохідною!

Треба сподіватися, що колись будуть опубліковані всі матеріали цього Конгресу української інтелігенції без цензури. Щоб тільки не лише для майбутніх поколінь, а для нас і на сьогодні.

Треба зауважити, що віце-прем'єр Курас мужньо висидів до кінця Конгресу і все щось там записував. Учасники зверталися до нього як відповідального за гуманітарну ділянку діяльності Уряду, щоб весь хід Конгресу був показаний на Українському Телебаченню і записаний Українським Радіом протягом найближчого місяця. Але чи знайдеться на це час, коли все більше передач надається російською мовою, навіть про моду?. Будемо сподіватися, що Курас дотримає слова.

Хочеться якось цю свою реляцію закінчити оптимістично, але... бракує оптимізму. Не було на Конгресі якогось програмового напрямку, навіть програмової доповіді не було. Не випрацювано жодного програмового кінцевого документа. Що з цього вилупиться? Повертаючись з Києва, я довідався, що вже готуються в областях подібні конгреси. Не так

давно були вже у нас Конгрес національно-демократичних сил, Антибільшевицький і Антиімперський Форум, все творилося з піднесенням і було дано словам найвищий імператив. І що? Нічого не залишилося, бо... держава того, хто має владу. А владу плачем і просьбами не здобувають, за неї постійно треба змагатись і постійно здобувати. Воля не дається раз назавжди, її треба постійно здобувати і скріплювати.

Ніхто не зробив підсумкової аналізи, не створено хоч маленької групи (комісії), яка б домоглася прийому в Президента і Прем'єра, щоб передати їм постанови і домагання Конгресу. Бо коли ж будуть створені відповідні документи і коли службовою дорогою вони добредуть до верховної влади?

Небагато можуть сподіватися наші діячі, хоч би культурні, від головуючих на Конгресі. Ніхто не відважився признатися, що він теж винен у тому, що Україна опинилася на грані втрати державности. Мало того, ті ж люди сьогодні ще «вчать», що владу треба віддати «досвідченим людям», тобто — старій компартійній мафії, яка й так міцно її тримає.

Головою Конгресу обрано Івана Драча. Має бути створена Національна Рада і її теренові структури. Хто буде формувати ту Національну Раду, якою буде її структура, статут, яким буде її завдання? Над цим, власне, дискусії не було... А так...

«Орлинні крила чуєм за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі».

ЩО ВІДДАВ ШМАРОВ ГРАЧОВУ В СОЧІ?

(«Вечірній Київ», 8 лютого 1996 р.)

(УЦІС) Аналізу міжнародніх договорів, підписаних міністром оборони України Валерієм Шмаровим 25 листопада 1995 року в місті Сочі, проведено Інститутом дежавности і демократії

Як повідомив міністер оборони України Валерій Шмаров на засіданні Верховної Ради України 2 лютого 1996 року, під час його зустрічі з міністром оборони Росії Павлом Грачовим у Сочі в листопаді 1995 року було підписано 21 документ.

Засідання Верховної Ради під час виступу Шмарова було закритим для преси та гостей, не транслювалося по радіо і телебаченню. Самі документи, підписані Шмаровим у Сочі, не були офіційно роздані народнім депутатам для ознайомлення.

Але справа не лише у гласности при намаганні міністра оборони України укласти міжнародні договори. Намагаючись обминути загальногромадянське обговорення уже підписаних документів, порушуючи закони України і зневажаючи її Воєнну доктрину, міністер Шмаров зробив у Сочі крок, що вражає своєю глибокою прихильністю до повної військової інтеграції України з Росією.

Навіть поверховий огляд документів робить зрозумілим, що Україні у військовій галузі відводиться роля «сировинного придатку» Росії.

Так, наприклад, протокол «Про передачу важких бомбардувальників» називає речі своїми іменами згідно зі статтею 2 протоколу. Йдеться про пряму передачу, а не продаж, не лише літаків ТУ-160 і ТУ-95мс, але разом з ними крилатих ракет, наземних засобів забезпечення польотів і навіть «іншої авіаційної техніки і власности».

Але в Сочі міністер Шмаров забажав віддати не лише українську авіацію.

Згідно зі статтею 1 протоколу «З питання добудови, ремонту і модернізації кораблів і суден на підприємствах України», Росія отримуватиме плавтехбази, плавучі доки, розвідні та сторожові кораблі, оплативши лише добудову цих об'єктів. Згідно зі статтею протоколу, Росія ремонтуватиме ці засоби на Херсонському суднобудівному заводі.

Згідно з положенням «Про розподіл, прийом і передачу військових місечок, озброєння, військової техніки та іншого військового майна Чорноморської фльоти Міністерства оборони України», Шмаров погодився на поділ кораблів за принципом «попандополо», тільки навпаки: Україні — по одному малому та середньому розвідувальному кораблеві, Росії ж — вісім великих та середніх розвідувальних кораблів. Співвідношення з пошуковими кораблями теж 1:2. Найцікавіше те, що до цього плян-графіку не увійшов жоден об'єкт чи корабель із Севастополя, Миколаєва, Феодосії. Тобто підлягає поділові те українське майно, згідно з Указом Президента України від 5 квітня 1992 року, котре Росії не потрібне, і яке вона так чи інакше кинула б, як зробила це у селищі Веселому та інших колишніх місцях базування підрозділів ЧФ. Ті ж міста, на безплатне базування в котрих Росія має свої претенсії, знову залишилися поза увагою переговорів.

У свою чергу угода «Про порядок вивезення (знищення) спеціальної техніки, що знаходиться в Україні», передбачає пряму передачу Росії понад 9800 одиниць військової техніки безкоштовно. Сама техніка пов'язана з використанням ядерної зброї, якої позбувається Україна. Але вона чимало коштує. Україна взяла на себе обов'язок досягти без'ядерного статусу, але не віддати задармо будь-що Росії, яка залишається з ядерним арсеналом.

Навіть знімаються будь-які обмеження чи контролю при перетині кордону військовими вантажними ешелюнами і таємний характер запланованого вивезення зберігається. Згідно зі статтею 4 угоди «Сторони гарантують безпеку і безперешкодне переміщення ешелюнів (транспортів) зі спеціальною технікою... без проведення митної контролі, без стягнення митних платежів, без застосування обмежень на ввезення і вивезення, а також без пред'явлення вантажної митної декларації».

У Сочі навіть нерухоме майно України не обминуло уваги міністрів оборони України і Росії. Унікальний, єдиний у колишньому СРСР полігон «Нитка», що знаходиться в Криму поблизу міста Саки, який вже не перший рік і невідомо на яких умовах використовується Росією, пропонується узаконити для використання Військово-морською фльотою Росії у заміну на «технічний супровід України (постачання запасних частин і

ремонтно-групових комплектів, виконання доопрацювань за аварійними і ресурсними бюлетенями промисловости)». Така домовленість, викладена у протоколі «Про використання полігону злітно-посадних систем «Нитка», не забезпечена навіть посиленням на світові ціни за використання військових об'єктів і суперечить національним інтересам України.

В інформаційному просторі, згідно з умовами угоди, Росії передається навіть більше ніж у сфері техніки чи нерухомості.

Угода «Про технічне забезпечення та ремонт засобів зв'язку і АСУ» закріплює взаємну залежність України і Росії в галузі ремонту військових засобів зв'язку, замість того, щоб розвивати власну мережу підприємств і фахівців. Тільки в Севастополі стоять два радіозаводи, які спроможні виробляти будь-яку техніку зв'язку.

У свою чергу, угода «Про використання існуючих систем зв'язку» зобов'язує Україну забезпечити постійно діючий «комплект зв'язку», кількість каналів якого не обмежується і навіть передбачає організацію «нового зв'язку взаємодії» згідно зі статтею 1.

Докладено великих зусиль, аби забезпечити максимальну відкритість перед Росією військового простору і загалом території України.

Якщо можна зрозуміти потребу в угоді «Про транзит через територію України військових формувань Російської Федерації, які тимчасово знаходяться на території Республіки Молдова», то угода загального змісту «Про організацію військових міждержавних перевезень та розрахунки за них» встановлює режим, який передбачає постійні транзити російських військових формувань через територію України. До того ж не розглядається потреба таких транзитів. На випадок, коли ешелон російської армії направляється через територію України для участі у потенційному збройному конфлікті, приміром, у Придністров'ї чи іншому регіоні, то ця угода зв'язує руки України, надаючи Росії автоматично право транзиту.

Більше того, такий транзит здійснюється безкоштовно. Згідно зі статтею 8 цієї угоди, «сторони надають для залізничних військових перевезень військових формувань та військових вантажів підготовлених залізничний рухомий склад, необхідні матеріали, засоби для скріплення озброєння та військової техніки, виділяють маневрові локомотиви, локомотивні та складальні бригади».

Подібний режим встановлюється і в повітряному просторі України угодою «Про організацію приймання, аеродромно-технічного забезпечення й охорони на військових аеродромах повітряних суден авіації Збройних Сил України і повітряних суден авіації Збройних Сил Російської Федерації».

Стаття 2 цієї угоди передбачає автоматичний прийом літаків з Росії, а саме «повідомлення про виконання польоту... може здійснюватися оперативними (телефонними) каналами зв'язку перед вильотом». Один дзвіночок — і армада російських військових літаків з десантом на борту прилітають у гості. Жодна держава у світі не дозволяє такого рівня доступу до свого повітряного простору військовим літакам іншої держави.

Україна також, згідно зі статтею 5 угоди, зобов'язується «надавати такі послуги: — безкоштовно: надання необхідних даних про військові аеродроми; передання заявок на польоти (плянів польотів); надання метеода-них; використання військових навігаційних систем на маршруті польоту».

Навіть у порівнянні з такими «подарунками» Росії, угода «Про організацію обміну військовими таємними і поштовими відправленнями» вражає своєю нерозважливістю. Ця угода повністю довіряє Росії усі таємні матеріали, які можуть потрапити на територію Росії під час транзиту. Так, наприклад, згідно з цією угодою, відомства Росії мають право самостійно переправляти нашу військову таємну кореспонденцію по території Росії.

Таким чином, російські відомства відповідатимуть за таємні військові матеріали, передані для посольства України в Москві, що суперечить міжнародній практиці недоторканості дипломатичної пошти.

У Сочі в листопаді 1995 року міністер Шмаров навіть підписав документи, які передбачають ведення спільної міжнародньої політики. Один з них, протокол «Про наміри спільних дій в урегулюванні боснійської кризи», зобов'язує Україну і Росію «надавати при виконанні поставлених перед ними завдань всебічну допомогу і підтримку один одному».

Той факт, що подібний документ, підписаний винятково між Україною і Росією, має наслідки і в сфері міжнародньої політики. При участі в миротворчій операції «ІФОР» у колишній Югославії Росія і Україна виступають союзниками.

Народні депутати на закритому засіданні, що відбулося 2 лютого, не отримали тексту і цього протоколу, а міністер Шмаров каже, що протокол «суто технічний, не має ніяких політичних напрямків».

Інший протокол «Про формування координаційної робочої групи з питань обмеження звичайних збройних сил в Європі», ставить за мету «налагодження координованих дій у справі реалізації Договору про звичайні збройні сили в Європі та розробки єдиних підходів з проблеми його модернізації».

З цього приводу під час виступу у Верховній Раді 2 лютого міністер Шмаров дав знати, що він сприймає ведення спільної закордонної політики з Росією серйозно. Зокрема, він сказав: «Ви знаєте, що Росія остаточно не виконала і сьогодні ставить питання в Європейському Співтоваристві про зняття обмежень з Північно-Кавказької військової округи, обґрунтовуючи це складною ситуацією на Північному Кавказі. Ви розумієте, про що йде справа. Ми займаємо у цій справі позицію... якщо Європейським співтовариством буде визнано ці претенсії Росії, то ми висуваємо також свою позицію, яка складається з того, що ми будемо наполягати на тому, щоб відповідно зняти обмеження з Одеської військової округи».

Політичні наслідки документів, підписаних міністром Шмаровим у Сочі, очевидні. До того ж, вони не мають жодного нормативного характеру.

Ряд підписаних міністром Шмаровим документів підлягають ратифікації Верховною Радою України. Згідно зі статтею 7, абзац 2, пункт «д» Закону України «Про міжнародні договори», ратифікації підлягають міжнародні договори України «про військову допомогу та стосовно направлення контингенту Збройних Сил України до іншої країни чи допуску збройних сил іноземних держав на територію України». Також підлягають ратифікації договори про участь у системах колективної безпеки згідно зі статтею 7, абзац 2, пункт «а» цього Закону, що стосується

тих угод, які передбачають спільний повітряний чи інформаційний простори.

Без ратифікації така угода як, приміром, «Про організацію військових міждержавних перевезень та розрахунки за них», не може мати жодного ефекту, і положення цього документу, згідно зі статтею 16: «Ця Угода тимчасово застосовується з дня її підписання», є правовим нонсенсом.

Підписання таких документів міністром Шмаровим є перевищенням його повноважень як посадової особи тому, що порушується правова система, закріплена Законом України «Про міжнародні договори».

З уваги на такі юридичні наслідки, документи підписані в Сочі в листопаді 1995 року залишаються простим обміном думок між Шмаровим і Грачовим на рівні, скажімо, листування.

Спираючись на нератифіковані і нечинні документи, як на, наприклад, сумнозвісну Дагомиську угоду від 23 червня 1992 року, що також не ратифікована Верховною Радою України, Шмаров ігнорує такі діючі законодавчі акти, як Воєнну доктрину України. Доктрина, виставляючи пріоритети Збройних Сил України, виходить з того, що «Стратегічним завданням України в галузі оборони є захист її державного суверенітету і політичної незалежності, збереження територіальної цілісності та недоторканості кордонів». Ці принципи зневажаються у документах, підписаних Шмаровим.

Підсумки аналізу Сочинських документів є чіткими. Проігнорувавши концептуальні законодавчі акти України у військовій галузі, сягнувши на позаблзковий статус України і здійснивши спробу затягнути Україну в якнайтісніші військові відносини з Росією, Валерій Шмаров поставив питання про свою компетентність і про доречність його перебування на посаді міністра оборони України. ■

УРОЧИСТА АКАДЕМІЯ В ЧЕШЬ СЛ. П. ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА

(УЦІС) 20 січня у приміщенні Будинку актора у святково прибраній залі Благодійний фонд ім. Ярослава Стецька провів урочисту Академію, присвячену визначному українському політикові, міжнародньому діячеві Ярославу Стецьку.

Свято почалося з «Вертепу», виконаного талановитими дітьми з гуртків Вишгородської недільної школи Української Греко-Католицької Церкви під керівництвом Лілії Прутко та Київської середньої школи ч. 200 під керівництвом Лесі Потіцької.

Академію відкрив заступник Голови Проводу Конгресу Українських Націоналістів С. Жижко. Вів Академію голова духово-культурологічного напрямку діяльності Благодійного фонду ім. Ярослава Стецька О. Дрига. Святкову промову виголосив голова Фонду В. Сніжко. Вітальне слово від Почесного Голови Фонду, голови Проводу ОУН Слави Стецько зачитав Б. Павлів, заступник Голови Проводу Конгресу.

З привітаннями виступили: Григорій Дем'ян — депутат Верховної Ради, Михайло Гоян — соратник Степана Бандери і Ярослава Стецька (Австралія), Сергій Плачинда — голова УСДП, Дмитро Степовик — професор УВУ, доктор мистецтвознавства, Анатолій Невгодівський — педагог-музикознавець, поет, Сергій Архіпчук — режисер Національної Опери.

В концертній програмі були виконані твори українських та всесвітньо-відомих авторів, а також авторські твори. Наприклад, соната для альт та фортепіано Ганни Гаврилець була виконана вперше. Ці твори виконали: Андрій Лутченко — студент I курсу Київського державного училища ім. Р. Глієра (труба); Олександр Дрига-молодший — учень IV класа Київської музичної школи ч. 32 (скрипка); Наталя Мельничук — студентка III курсу Київського державного музичного училища ім. Р. Глієра (бандура); Олександра Кожем'якіна — випускниця Київської музичної школи ім. М. Лисенка (фортепіано); Володимир Васильків (альт) і Ганна Балвак (фортепіано) — студенти Національної академії мистецтв ім. П. Чайковського.

Нагородження переможців конкурсу молодих істориків провели кандидати історичних наук Ігор Лосєв (заступник голови ХДПУ) та Валентина Піскун. Лавреатами конкурсу стали: I місце (75 ам. дол.) — Леся Бондарук, студентка II курсу Луцького університету, за роботу «Михайло Сорока — ідейний патріярх політв'язнів у советських концтаборах»; II місце (50 ам. дол.) — Павло Хобот, студент V курсу Дніпропетровського університету та Дмитро Куделя за роботу «Діяльність похідних груп ОУН на Дніпропетровщині під час Другої світової війни». III місце (25 ам. дол.) — Ярослав Козира, випускник Прикарпатського університету (Ів. Франківськ) за працю «Фашистські репресії проти українського населення Станіславщини в 1941-1944 роках». Ці роботи, а також інші, що були подані, ще раз показали, що молодий інтелектуальний потенціал України потужний і потребує лише деякої матеріальної підтримки, а головне — підтримки Українського Духу.

Саме на високому духовому піднесенні на закінчення святкової Академії виконала віночок українських пісень духово оркестра Палацу культури і дозвілля молоді під орудою Михайла Нестерука.

Вітальне слово Почесної Голови Фонду п-ні Слави Стецько

Святочна Громадо!

Сьогодні Благодійна Фундація ім. Ярослава Стецька відзначає урочистою Академією уродини Ярослава Стецька 19 січня 1912 року.

На цьому святковому зібранні виступати будуть учні та студенти — представники молодішої генерації.

Ярослав Стецько, вітаючи здвиг Спілки Української Молоді в Англії у липні 1962 р., звернувся до кількатисячної української молоді такими словами: «Світом керують та перемогу забезпечують не лише бомбовики і літаки, а передусім ідеї і віра в них, у свою правду, яка зрушує гори. Ця віра дала змогу молодому українському поколінню тодішнього часу Актом 30 червня 1941 року кинути виклик гітлерівській потузі, перед якою дрижала ціла Європа, дала змогу відкинути ультиматум Гітлера і не упокоритися перед ним».

Варто пригадати, що Ярослав Стецько, коли був Головою Уряду 1941 року, мав усього 29 років.

Щоб утвердити в українській молоді віру в себе, у свій народ, Ярослав Стецько вказував, що наша українська молодь є дуже талановита. «Молодь тутешня (себто англійська) не перевищує нашого юнацтва, в окремих випадках буває навпаки. Це повинно при усій юнацькій скромності усувати серед нашої молоді почуття меншеартости і зміцнювати та скріплювати національну гордість, утверджувати віру в те, що прийде час, коли українська правда, завдяки спільному зусиллю усіх нас, переможе на українській землі. Правда не перемагає лише сама по собі, але тоді, коли її помагають шляхетні борці».

«Байда-Вишневецький, Наливайко, Богун, Залізник, Гонта чи Довбуш своєю трагічною величчю в боротьбі за волю і справедливість можуть більше імпонувати молодій душі, ніж Робін Гуд чи американські ковбої з їхніми спрощеними переживаннями в пригодницькому змагу проти неповинних індіан, які боронили право на своє життя. Нашу молодь повинні одушевлювати ті 12 чи 13-річні діти, які були листоношами таємних наказів УПА і, незважаючи на небезпеку, а то й знуцання ворога, не зраджували таємниць». «Сьогодні стають перед нами тіні бійців усієї соборної України, оті безіменні Яструби і Явори з Київщини, Донбасу, Полтавщини, які залишали лави большевицької армії і йшли в ряди УПА. Різуні, Коники, Лицарі, Енеї з Карпат, Волині, Полісся, Поділля та інших земель України. Вони нам вказують, зокрема теперішньому наймолодшому поколінню, як нам жити, які вартості цінити, в чому знаходити змісл буття, де лежить найвища посвята для служби Батьківщині, а через неї і Богові!»

Ці слова виголошені Ярославом Стецьком 1962 року. Як же вони актуальні сьогодні! Ми можемо бути щасливі, що наша нація видала із себе багато героїв, на прикладі яких можуть виховуватися наші молоді покоління. Провідник ОУН Степан Бандера, легендарний командир УПА генерал Тарас Чупринка і ціла Армія Безіменних Героїв, якими завжди українська нація була сильна, бо вони рятували її від історичного небуття!

Фундація ім. Ярослава Стецька поставила собі за мету допомогти молодій українській генерації розгорнути творчі сили на вільній українській землі, пам'ятаючи незабутні слова Ярослава Стецька: «Бажайте Великого і Величного!» і «Протиматеріалістична революція духа є єдина на потребу».

Фундація поставила собі велику мету: провести в покомуністичній Україні революцію духу, усуваючи намул чужих окупацій, поставити в центр нашої діяльності відродження української духовости.

Слава Україні!

Героям Слава!

Слово Голови Благодійного Фонду ім. Я. Стецька

Шановні Гості, Колеги, Молоде!

Радо вітаючи Вас усіх, ми щиро вдячні за те, що Ви прийшли до нас і разом з нами святкуєте Урочистий День — день народження визначного українського політика, міжнароднього діяча Ярослава Стецька.

Багато років тому Ярослав Стецько в одній своїй праці сказав, що «не в нагромадженні якнайбільшої кількості запасу атомних чи водневих бомб, не в змаганні озброєння, але в цих національних силах справедливості для всіх лежить ключ розв'язки сучасної світової кризи й запорука перемоги». І в цій великій праці велика роля молоді — її завзяття, енергія, максималізм бажань і плянів сприятимуть перетворенню бажаного в реальне, і тому набагато радісніше від того, що сьогодні зібралися історики університету Тараса Шевченка, майбутні педагоги університету ім. Драгоманова, студенти аграрного університету та спортсмени, музиканти, мистецтвознавці — новій українській людині повинна бути притаманна не лише вузька фахова спеціалізація, але й широка обізнаність з історією України, з історичною ролею видатних українців.

Усе, що було зроблене попередніми поколіннями, сьогодні молодь має утвердити в новій Українській державі, боротьбі за яку присвятив своє життя Ярослав Стецько. Багато сил він доклав і для створення авторитету України на світовому рівні, він переніс велич Духа Української Нації в площину боротьби всіх поневолених народів світу. Як протидію космополітичній теорії «злиття націй» в абстрактний людський конгломерат Ярослав Стецько протиставляв усе своє життя і єдино правильне прагнення народів до рівноправного співіснування різних націй і різних держав у світовому співтоваристві.

«Україна повинна стати ідейним, моральним і культурним центром, навколо якого повинні зосереджуватися змагання інших поневолених народів», — говорив він, приділяючи таку ролю Україні не через якусь надуману амбітність, а лише спираючись на історію. Український народ завжди був багатим на інтелектуалів і талановитих людей, і багато держав світу черпали з цього джерела, але сьогодні те джерело може всохнути, і всохне воно саме для України. Хіба ми не бачимо, як зараз уже в самостійній Україні так звані «суб'єктивні обставини» активно сприяють відтокові молоді на Захід, Північ і Схід, а там радо використовують наше багатство, — знову інтелект працює не на Україну.

Благодійний фонд ім. Ярослава Стецька прагне сприяти прагненням українців до збереження національної самобутності, розбудові суспільних інститутів української незалежності та забезпечення суверенітету нації. Найголовніше — допомогти українцям позбутися почуття меншвартості, яке накидалося нашій нації сторіччями колоніального поневолення, під тиском економічного, етнокультурного і фізичного геноциду.

Та як не прагнули вороги, їм не вдалося розгортити і поховати споконвічне прагнення українців до вільного існування. Дух нації здоровий, і його треба терміново відродити. Тому фонд ставить собі за мету: піклування про ріст духового потенціалу української нації, її творчої спадщини, збереження та розвиток культурних традицій і звичаїв українців, релігійних цінностей і моральних інститутів української нації.

Крім того фонд плянує видавати наукову, науково-популярну літературу патріотичного спрямування з питань філософії, історії, політології, українознавства, літератури і мистецтва, спрямування молодих авторів видавати нових для України, але відомих у світі авторів. Важливим

аспектом є видання мистецтвознавчої та музичної (нотної) літератури українських авторів. Актуальним питанням фонд вважає передрук в Україні двотомника творів Ярослава Стецька «Українська визвольна концепція», що була видана 1987-91 р. в Мюнхені.

Вшануватимемо пам'ять національних героїв встановленням пам'ятників: Ярославові Стецьку в Тернополі, Юрію Липі в Одесі та в с. Бунові Львівської області, Євгенові Коновальцю в Києві, меморіальної дошки Миронові Орлику в Києві, сприятимемо створенню національного заповідника в с. Старий Угринів Івано-Франківської області «Садиба Степана Бандери»; створенню музею Степана Бандери в Києві за допомогою музею Степана Бандери в Лондоні.

Науково-популярна програма — щорічне проведення «Бандерівських читань» в м. Калуші, академії пам'яті Ярослава Стецька (Тернопіль, Київ) та раз на два роки «Днів Липи» в Одесі.

Культурологічна програма: популяризація української пісні та поезії, а для цього — створення акторських груп, розпрацювання патріотичних радіо- та телепередач (в Україні, на Кубані та на Сірому Клині в м. Омську, де вже створюється культурно-духовий центр), проведення Всеукраїнського конкурсу патріотичної пісні.

Головним джерелом фінансування цієї діяльності є українська західна діаспора: українці Канади, США, Великої Британії, Німеччини, Австралії, Нової Зеландії, Скандинавії, Бразилії та інших країн світу. Вони збирають кошти і передають в Україну, аби вони принесли користь.

Але вже час і новим українським підприємцям, банкирам та політичним діячам в самій Україні звернути погляд на свою Батьківщину, її майбутнє і надавати допомогу не лише конкурсам краси, рок-шов, еротичним програмам.

Фонд сподівається на Ваше сприяння в поширенні відомостей про діяльність Фонду, що може привернути увагу людей, не байдужих до справи Українського Відродження.

Наш валютний поточний рахунок: 61781074 МФО 300142 в Укрінбанку (м. Київ) та розрахунковий рахунок 2700043, МФО 300142 в Укрінбанку (м. Київ), ідентифікаційний код 23698133.

Бажано зазначати: «стипендійний фонд», «видавництво», «меморіал», «наука», «культура».

Валерій Сніжко

Голова Фонду ім. Ярослава Стецька

«До джерел фінансово-господарських прибутків Організації належать зобов'язуючі в плати і фонди, збирані на добровільній базі. Зобов'язуючими в платами є членська вкладка і податок, а також доцяті підприємств і установ Визвольного Фронту. Добровільними прибутками є збірки, пожертви, посмертні записи і т. п.»

«VIII Нагзвичайний ВЗ ОУН», ст. 251, БУП ч. 17.

КОМУНІКАТ ПРО УРОЧИСТЕ ВІДКРИТТЯ ЗОЛОТО-ЮВІЛЕЙНОГО РОКУ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

В суботу, 20 січня 1996 р., минуло 50 років від дня Основуючих Загальних Зборів Союзу Українців у Великій Британії (СУБ), який був утворений на З'їзді Союзу Самопомочі Українців у Великій Британії в Единбурзі (Шотляндія) у просторій, величавій римо-католицькій катедрі Св. Марії на Бровтон Стріт, в центрі Единбургу. Молитовно й урочисто відкрито Золото-Ювілейний рік СУБ Екуменічним Подячним Молебнем до Пресвятої Богородиці. В цій катедрі 19 січня 1946 року о. д-р Василь Кушнір, голова Комітету Українців Канади, і о. майор А. Годис у сослуженні двох римо-католицьких священиків відправили Службу Божу і Йорданське Водосвяття перед початком З'їзду.

Екуменічний Молебен відслужили: Архієпископ Римо-католицької Церкви в Шотляндії Keith Patrick O'Brien, члени-патрони Почесного Золото-Ювілейного Комітету Апостольський Екзарх Помісної Української Католицької Церкви у Великій Британії, Преосвященний Владика Михайло Кучмяк, ЧНІ, і правлячий єпископ Української Автокефальної Православної Церкви у Великій Британії, Преосвященний Владика Іоан Дерев'янка. З ними сослужили Всечесніші Отці: митрат Микола Матичак, протопресвітери Михайло Хуторний і Михайло Галиця, отці Любомир Підлуський і Богдан Матвійчук. Серед світських осіб у Молебні взяли участь член-патрон Почесного Золото-Ювілейного Комітету, Надзвичайний і Повноважний Амбасадор України в З'єдиненому Королівстві, академік Сергій Комісаренко, пані Наталя Комісаренко, радник Українського посольства в наукових питаннях д-р Ролянд Франко, учасники Основуючих Загальних Зборів СУБ у 1946 р. інж. Василь Олесків, хор. Михайло Ткачук, п. Петро Савків, представники Почесних членів-організацій Центрального Золото-Ювілейного Комітету, представники центральних керівних і виконавчих органів СУБ, Секцій, Відділів, Осередків, корпоративних членів СУБ, члени репрезентативних мистецьких ансамблів СУБ — чоловічого хору «Гомін», танцювального ансамблю «Орлик», і представники української громадськості в Шотляндії, зокрема з Единбургу. В катедрі зібралися біля 250 осіб.

Урочисто звучав спів присутніх під проводом голови СУБ д-ра Любомира Мазура, генерального секретаря СУБ п. Федора Курляка та другого заступника голови п. Миколи Матвійського. Під час Молебня змістовні вітальні слова, присвячені 50-річчю СУБ, сказали обидва Владики — Михайл та Іоан. Вони згадували нелегке, працьовите минуле СУБ, зокрема говорили про посвяту, щирість і жертвенність усього членства СУБ. Одночасно говорили, що, стоячи на порозі церковних п'ятдесяти років діяльності, потрібно СУБ як суспільно-громадській організації пляно-

Спільна знімка учасників Золото-Ювілейного Відзначення Союзу Українців у Великій Британії, в суботу, 20 січня 1996 року в прикатедральній залі в Едінбурзі.

В першому ряді сидять зліва направо: п. Іван Федорів, голова Відділу СУБ в Едінбурзі, п. Маркіян Шептицький, діловий директор Союзу, хор. Михайло Ткачук, учасник Основуючих Зборів СУБ, о. Богдан Матвійчук, УАПЦ, о. митр. Микола Матичак, ПУКЦ, д-р Ролянд Франко, радник Посольства України, Преосв. Владика Іоан Дерев'янка, УАПЦ, п-ні Наталя Комісаренко, Посол України академік Сергій Комісаренко, д-р Любомир Мазур, Голова Союзу Українців у Великій Британії, ВПР Архієпископ Keith Patrick O'Brien, Голова Римо-Католицької Церкви у Шотландії, Преосв. Владика Кир Михайло Кучмяк, ЧНІ, ПУКЦ, п. Федір Курляк, генеральний секретар СУБ, о. протопресвітер Михайло Хуторний, УАПЦ, о. протопресвітер Михайло Галиця, УАПЦ, о. Любомир Пудлуський, парох ПУКЦ в Едінбурзі, інж. Василь Олеськів, учасник Основуючих Зборів СУБ, п. Стефан Терлецький СВЕ, член робочої комісії Ради Європи, п. Олекса Дем'янчук, Едінбург.

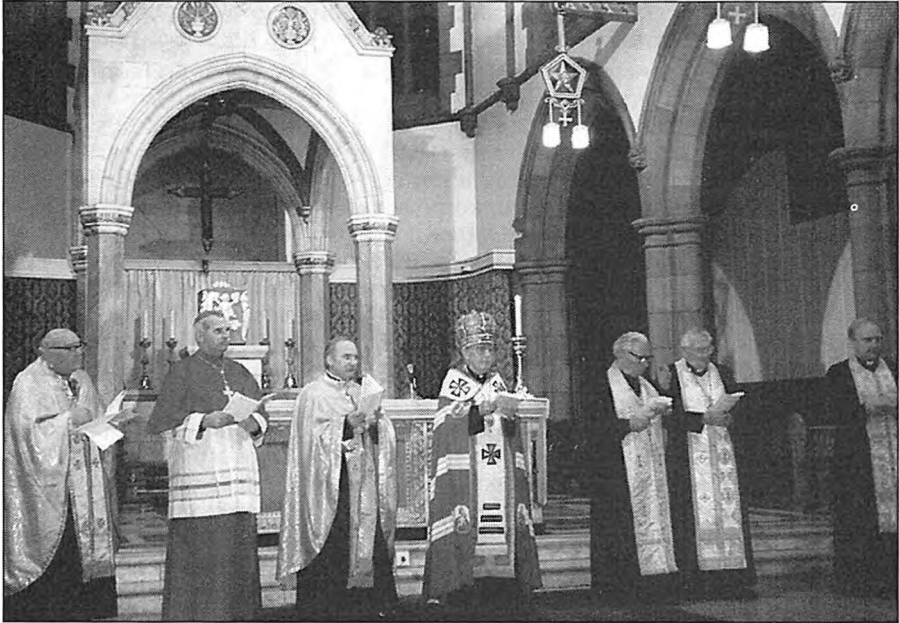
Фото: Віктор Андрусишин

мірно підійти до закріплення своєї структури і до забезпечення майбутнього зорганізованої української спільноти у Великій Британії.

Після Молебня генеральний секретар СУБ п. Федір Курляк попросив усіх учасників перейти до прикатедральної залі, де розпочато врочище ювілейне святкування спільною знімкою всіх гостей-учасників. На тлі зібраних до знімки гостей у своєму вітальному вступному слові Голова СУБ д-р Любомир Мазур висловив глибоку радість і безмежне задоволення, що прийшла та хвилина, коли він може формально й офіційно проголосити відкриття Золото-Ювілейного Року СУБ. Він сердечно привітав усіх гостей і подякував їм, що змогли прибути до Единбургу, де 50 років тому були покладені тривалі й непохитні підвалини Союзу Українців у Великій Британії, та висловив подяку всім за те, що своєю присутністю звеличали і збагатили цей історичний і радісний для нас день.

Опісля Голова СУБ підняв тост у честь Її Величності Королеви Єлисавети II та господарів гостинного для українців З'єдиненого Королівства і попросив присутніх пригоститися. В часі гостини він попросив до привітального слова члена-патрона Почесного Золото-Ювілейного Комітету СУБ Амбасадора України академіка Сергія Комісаренка. Передаючи для СУБ формальне письмове привітання, Амбасадор привітав Ювілейний Форум, наголосивши своє задоволення, що саме йому, першому Амбасадорові самостійної України, припала та щаслива історична нагода бути учасником цих Единбурзьких урочистостей. Віддаючи належне й цінуючи працю СУБ, зокрема його відданого членства за його п'ятдесятилітню діяльність, Амбасадор зупинився на, мабуть, більш важливому моменті в цій жертвенній громадській праці СУБ, а саме: що зорганізована українська громада не працювала лише й заради своїх власних інтересів чи потреб, а що в думках, серцем і душею вона завжди пам'ятала про свій народ, про свою Батьківщину-Україну, мріяла про її усамостійнення і удержавлення, що і сповнилось у 1991 році. За це особливо належить СУБ-ові й зорганізованій українській громаді відповідна честь і слава. Амбасадор Сергій Комісаренко закінчив своє вітальне слово тостом за Українську державу.

До чергового привітального слова Голова СУБ попросив архієпископа і митрополита Римо-Католицької Церкви в Шотландії Високопреосвященного Keith Patrick O'Brien. Подякувавши за запрошення до участі в Ювілейному святкуванні, Архієпископ висловив своє повне зрозуміння українців-скитальців, які живуть поза межами своєї Батьківщини-України. Розумів він їхню тугу за рідним краєм, за родиною, за рідною домівкою. Розумів він усе це, бо воно йому було особисто знане. Він сам родом з Ірландії, а ось тепер, з огляду на сповнення служби для Вселенської Церкви, довелося йому працювати у Божому винограднику не у своїй батьківщині, а в чужій країні, в Шотландії. Далі теплими й щирими словами Архієпископ привітав екуменічність Ювілейного Молебня, зокрема своїх братів у Христі, Преосвящених Владик і Всечесних Отців. З повним зрозумінням архієпископ О'Браєн схарактеризував своє знання і погляд на взаємно-допомогову діяльність і добродійну працю зорганізованої української громади на чолі з СУБ. При тому він признав той догляд і ту опіку, які СУБ і українська громада в загальному присвятили

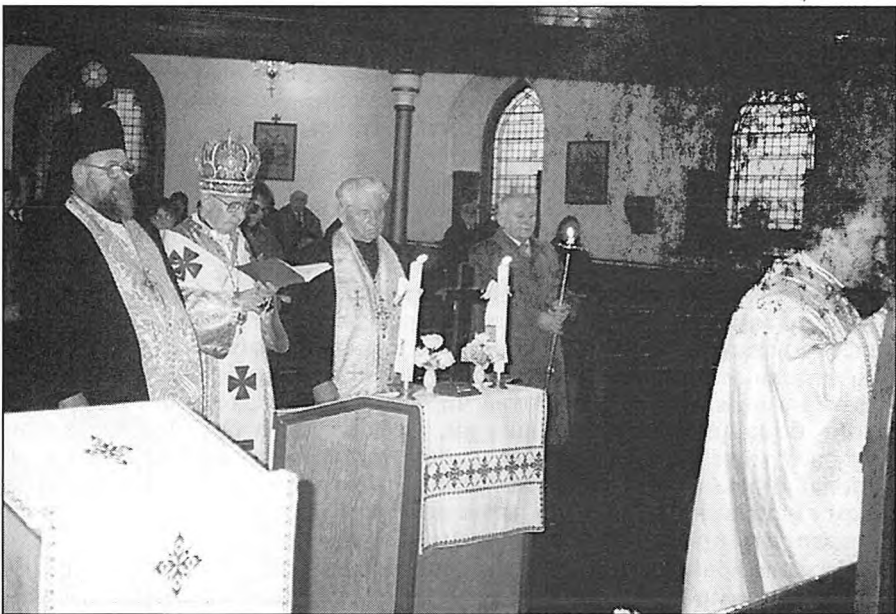
Ієрархи і священики служать в категрі екуменічній Молебень.

своїм найстаршим і наймолодшим поколінням упродовж п'ятдесяти років. На нього зробило особливе враження те, що українці були спроможні присвятити стільки уваги, зусиль і засобів, щоб зберегти на Британських островах українську народню пам'ять, мову, віру, історію, культуру, традиції, звичаї, зуміли вберегти себе від шкідливих асиміляційних процесів. Архієпископ О'Браєн також висловив признання о. митр. Матичакові за його велику душпастирську працю в Шотландії, якою він значно допоміг зніщити українську духовність серед зорганізованого українського суспільства. Він погратулював старшому поколінню за патріотичне виховання своїх синів і дочок і за вкорінення в них українського національного духу та українського світогляду. Наприкінці свого привіту архієпископ О'Браєн запропонував усім присутнім піднести тост на честь Золотого Ювілею Союзу Українців у Великій Британії та його дальшого майбутнього.

Після гостини розпочалася третя частина святкових відзначень виступом репрезентативних мистецьких колективів СУБ — чоловічого хору «Гомін» і танцювального ансамблю «Орлик» з Манчестеру. Хор «Гомін» під диригуванням маестра Ярослава Бабуняка та при фортепіановому супроводі п. Ярослава Шутки заколядував «Нова радість стала» і «Добрий Вечір, Тобі» та проспівав вояцьку пісню «Плече в плече». Кожну пісню зустріли довготривалі оплески, і з кожною піснею ювілейний настрій зростав.

Після проспівання хором третьої пісні Голова СУБ представив присутнім інж. Василя Олесківка, відомого провідного політичного та громадського діяча, довголітнього члена центральних керівних органів СУБ, хор. Михайла Ткачука з Лондону, довголітнього члена Головної Управи ОБВУ і громадського діяча та п. Петра Савківа з Аштону, який співає у «Гомоні» з 1949 року. Вони всі троє були учасниками Основуючих Зборів СУБ 50 років тому в Единбурзі. Ювілейне зібрання привітало ювілятів грімкими оплесками, а пізніше з увагою всі присутні заслухали змістовне вітальне слово інж. Василя Олесківка, який, з'ясовуючи багатогранну і багатозмістовну діяльність СУБ протягом п'ятдесяти років, говорив про здобутки й успіхи СУБ, про ті постійні заходи, які робилися в царині зовнішньо-інформативної діяльності серед британського політичного світу, аби здобути Україні й українській визвольній справі якнайкращу публічну опінію; про безупинні старання щодо приєднання до української самостійницько-державницької справи якнайбільше відданих британських друзів, прихильників тощо. Виголошений привіт зворушив присутніх і викликав гарячі оплески.

Відтак танцювальний ансамбль «Орлик» під керуванням хореографів п-ні Марійки Бабич і п. Дмитра Парадюка — учнів першого хореографа «Орлика», св. пам. маестра Петра Дністровика, продовжив святкову програму, вивівши чоловічий танець «Горлиця» і мішаний «Дев'ятка». Обидва танці захопили присутніх, і ансамбль зібрав заслужені оплески.

Владики і священники служать соборну Панахиду в українській католицькій церкві.

З черги Голова СУБ попросив до привітального слова колишнього довголітнього душпастиря і пароха Едінбургу, Шотляндії та Північної Англії, а сьогодні — пароха Волвергамптону й округи, всеч. о. митр. Микола Матичака. Поздоровивши СУБ із Золотим Ювілеєм, о. митр. Матичак наголосив, що великі досягнення на громадсько-культурному і політичному полі українського зорганізованого життя у гостинній для українців Великій Британії потрібно завдячувати, головню, відданий, жертвенній і творчій півстолітній діяльності СУБ. Діяльність СУБ, — продовжував о. митр. Матичак, — розгорталася також завдяки співпраці з усіма іншими українськими установами й організаціями, яким СУБ фактично дав почин. Наприкінці свого привіту о. митр. Матичак пригадав присутнім, що керівні органи СУБ збираються видати друком настільний загально доступний довідник про історію та життя зорганізованої української громадськості у Великій Британії на чолі з СУБ. Для підготовки цього переважливого і необхідного діла о. митр. подарував Бібліотеці і Музеєві ім. Тараса Шевченка в Лондоні (що є Секцією СУБ) книжку, видану в Австралії п. Петром Гринашем і д-ром Сергієм Котом «Українці в світі». Отець митр. Матичак передав на руки Голови СУБ для Золото-Ювілейного Фонду СУБ, який фінансуватиме всі цьогорічні ювілейні імпрези, грошову пожертву в сумі 500 фунтів. Отець Митрат також заохотив членів СУБ та всіх українців доброї волі до вестеронньої підтримки Золото-Ювілейних відзначень і до поповнення щедрими грошовими жертвами Ювілейного Фонду.

Хор «Гомін» продовжив мистецьку частину святкового вечора, проспівавши козацький марш «Розпрягайте хлопці коні», «Добраніч, рідні ви мої» та «Ой, на горі, на Маківці». Опісля виступив «Орлик» з дівочим танцем «Купало-віночки» та з гуцульською «Коломийкою». Відтак «Гомін» продовжив гуцульський сюжет «Коломийкою» в обробці проф. Гнагишина, а далі прозвучала пісня «Закувала та сива зозуля» з опери «Вечорниці» І. Ніщинського та «Грай, бандуро, грай!», музика Ігора Шамо. На закінчення своєї програми «Орлик» вивів танець «Осінь» і закінчив свій виступ традиційним, неперевершеним «Гопаком», який викликав бурю оплесків.

Перед завершенням ювілейного святкування «Гомін» виконав могутній, захоплюючий твір «Вставай, вставай, народе, з руїн вставай!». Ця пісня начебто нагадувала, що у справі закріплення української самостійності і розбудови української державности даремним і хибним є сподівання українців на якесь заступництво чи безвідплатну допомогу від чужоземців, бо таких ніде немає. Навпаки, треба кожному без винятку українцеві зрозуміти й усвідомити ту істину, що тільки українці самі своєю наполегливою волею, своєю наснагою, своїм умінням, здібностями, засобами і стараннями зможуть захистити українські національні інтереси та запевнити краще майбутнє Української держави.

«На жаль, прийшов час, що навіть щось добре мусить мати свій кінець», — такими словами Голова СУБ приступив до офіційного закриття ювілейного святкування. Він подякував церковним ієрархам і духовенству, представникам Української держави за їхню активну участь у святванні; висловив подяку репрезентативним мистецьким ансамблям СУБ «Гомо-

нові» й «Орликові» та їхнім керівникам за вмилу підготовку мистецької програми та за чудові виступи; представникам українських суспільно-громадських установ, організацій і громад, які прибули до Едінбургу, та гостинній українській громаді Шотляндії на чолі з громадою в Едінбурзі за їхню доброзичливість і гостинність.

Голова СУБ закликав усіх, щоб, повернувшись додому, вони розповідали своїм родинам, друзям, знайомим, громадам, проводам Осередків і Відділів СУБ про все те, що бачили й чули на цьому Ювілейному Святкуванні, щоб таким чином висловлені учасниками святкування думки стали відомі в цілому терені, в усіх клітинах СУБ, і щоб усім стали наснагою і заохотою до дальших творчих зусиль. Щоб вони послужили прикладом місцевим та окружним Золото-Ювілейним Комітетам СУБ, які повинні докласти всіх необхідних зусиль, аби цьогорічні Ювілейні святкування були величними й урочистими, та щоб вони стали стимулом всьому членству СУБ, яке стоїть на порозі чергової п'ятдесятилітньої діяльності СУБ. На кінець ювілейного святкування Голова СУБ попросив усіх проспівати «Ще не вмерла Україна» та побажав щасливої подорожі додому.

Наступного дня, у неділю 21 січня, о год. 10.30 дня в українській католицькій церкві Почаївської Божої матері та св. Андрія в Едінбурзі була відправлена Архиєрейська Служба Божа Преосвященним Владикою Михайлом Кучмяком в сослужінні з о. парохом Любомиром Підлуським та у молитовному з'єднанні з присутніми преосвященим Владикою Іоаном і о. протопресвітером Михайлом Галицею. Після Богослужіння була відправлена спільна соборна Панахида за всіх тих членів СУБ, які відійшли у вічність протягом п'ятдесятилітньої діяльності СУБ.

Лондон, 22 січня 1996 р.

*Генеральний Секретаріят
Союзу Українців у Великій Британії*

* * *

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Преосвященного Владика Михайла Кучмяка, ЧНІ

Христос Раждається!

Преосвященні Владики,
Всечесніші Отці Духовні,
Ваша Ексцеленціє,
Дорогі в Христі Брати і Сестри!

«Для щирої охоти й сильної волі нема нічого неможливого».

Яка ж це велика благодать Господня, що дозволила нам сьогодні зійтися ось тут у катедрі Святої Марії в Едінбурзі, щоб молитовно в наших роздумах розглянути 50-літню історію існування найстаршої й найбільшої суспільно-громадської установи на терені Альбіону — Союзу Українців у Великій Британії (СУБ).

Ми зійшлися сьогодні ось тут у цьому столичному місті Шотляндії, щоб нагадати ту історичну подію, яка відбулась саме пів віку тому, в су-

сідній катедральній залі, коли-то українські вояки в Польських Збройних Силах з'їхались до Единбургу і в днях 19–20 січня 1946 року Першими Загальними Зборами, заснували установу СУБ. Від того часу, Союз Українців у Великій Британії розгорнув наполегливу працю та проявив зорганізовану, свіддану діяльність на честь українського народу і для добра свого членства.

З перспективи сьогоднішнього дня можна сказати, що успішність у діяльності СУБ завдячується у великій мірі, надзвичайній посвяті й жертвенності членства СУБ, яке від самих початків (може навіть мимовільно) зобов'язало себе працювати в дусі істинних слів Великого Каме-няра України, Івана Франка: «Для щирої охоти й сильної волі нема нічого неможливого».

Та нераз було важко! Протягом 45 років довелось відстоювати українські інтереси серед чужинецького оточення і обороняти право українського народу до державної незалежності. Довелось невтомно привертати увагу і наголошувати державним урядам, пресі й телебаченні, членам парламен-ту, радникам міських і обласних рад і т. д. про жорстоке переслідування та взагалі про порушення усіх засадничих принципів прав людини в того-часній поневоленій Україні. І так нераз здавалося, що нас неначе не чують, що наш голос немов голос вопіючого в пустині. Здавалося, що західній світ мов не добачає тої великої несправедливості, що діялась в Україні.

Роки минали і почали «відлітати сірим шнурком» на зустріч Господню наші друзі-співпрацівники. Та й не одному можна було приписати слова Шевченка:

«Умираючи дивився,
Де сонечко сяє...
Тяжко важко умирати
У чужому краю».

Але віра в перемогу Святої Правди — у Воскресення України — таки стала дійсністю, коли в серпні 1991 року Україна возвістила світові про проголошення своєї державної незалежності.

Сьогодні ми можемо відсвіжити собі всі ці спомини, рефлексії і пережиття з нашого минулого. Ми можемо згадати всі наші успіхи й невдачі та зробити відповідні висновки, щоб на майбутнє ми могли удосконалити нашу працю для дальшого розгортання діяльності Союзу Українців у Великій Британії.

Але понад усе ми в першу міру зійшлися тут сьогодні до цього святого катедрального храму, в якому спочивають тлінні останки великого прихильника українців, св. пам. Кардинала Гордона Грея, щоб подякувати Всемогучому Триєдиному Богові й Покровительці України, Пречистій Діві Марії, за всю небесну благодать і за заступництво, що їх ми свідомо і несвідомо приймали в часі нашого перебування на британських островах. А при цьому нехай наші серця нині радіють у молитві, що Всевишній зволив нам взяти участь у цих нинішніх урочистостях і нехай благословення Господнє буде на Вас і з усіма Вами у цей Золото-Ювілейний рік Союзу Українців у Великій Британії, Амінь!

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Преосвященного Владика Іоана

Високопреосвященні Владики,
Високопреподобні Отці Духовні,
Вельмишановні члени СУБ,
Дорогі Брати і Сестри,
Шановна Святочна Громадо!

*«Нехай буде слава Господня навіки,
хай ділами Своїми радіє Господь!»*

Після півстоліття організування, труднощів та праці, прийшов час і для членів Союзу Українців у Великій Британії радіти ділами Господа. Ділами, які зсилав і далі зсилає Господь на Вашу суспільно-громадську устанovu, де вона сьогодні вже зросла як одна з найбільших організованих громад в Західній Європі. Для історії країни, народу — 50 років можливо не так багато, але 50 років для існування й розвитку громадської установи у «чужому морі» — це таки великий проміжок часу.

Половина людського життя, муравлиної відданої праці. Це незабутні роки, коли Ви і Ваші попередники віддавали свою жертвенну і корисну працю на добро установи, громади і на збагачення, організованим шляхом, загального українського життя у Великій Британії. Багато з основоположників вже не беруть участі в святкуванні цього золотого Ювілею. Вони відійшли навіки, але їхній вклад праці, частинки їхнього життя, їхні імена — нам не вільно забути. «Вічна їм пам'ять!»

Ми стоїмо на порозі нового 50-ліття й, оглядаючись на пройдене, мимоволі застановляємося — що принесе нам новий етап. Ми живемо у надзвичайних важливих хвилинах. Тому з'єднані духом і національною відповідальністю, притягнім ще більше людських сил, щоб вони допомогли молоді у Великій Британії і в Україні у їх шляхетнім змаганню боронити права, правду і честь України перед світом. Це наша місія, це наша роля! Просім у Бога сили і здоров'я, щоб ми не марно не втратили дарований вік.

Хай наші молитви до Всевишнього Господа виблагають благословення нам усім щасливо почати друге 50-ліття, щоб ми могли йти чесно успішною дорогою слідами наших славних попередників.

Хай Боже Провидіння має і надалі у своїй Святій опіці громадську установу СУБ та збереже всіх членів у всьому добромu на многі і многі літа. Христос Родився!

* * *

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Архiepіскопа й Митрополита Римо-Католицької Церкви у Шотландії
Keith Patrick O'Brien

Your Excellency, My Brother Bishops, Brother Priests
and my dear friends from Ukraine along with friends from Scotland and England,
Wales (Stefan Terlezki — hear, hear) and perhaps Ireland!

I say first of all that I am very, very happy to be here with you this afternoon. I am only sorry that the only language which I can speak is English and I apologise for that, that I cannot speak to you in your own language. But immediately when I am in the company of Ukrainian people I feel at home. I thank first of all Bishop Michael for his very, very warm words at our cathedral this afternoon both to me and to my deceased predecessor Cardinal Gray. Someone asked where his tomb was in our cathedral. The crypt is actually underneath the altar where the Bishops and Priests were standing today and I am sure he, from heaven, is rejoicing with all of us this afternoon, having formed so many wonderful friendships with the Ukrainian people over the years of his episcopacy.

I am fond of saying when I am speaking to the Ukrainian people that I also speak to you as an exile. I mentioned Ireland. My home is Ireland not Scotland and that is why in all honesty I could not recommend any good restaurants for haggis even here in Edinburgh. My family left Ireland along with me shortly after the war when they were looking for work and we settled initially in Glasgow and then came through to Edinburgh when my father managed to get work, and I was a boy in St. Columba's parish here in Edinburgh which many of you know, not so very far from here. And exiles from Ireland, exiles from other countries and natives of Scotland established wonderful friendships with the Ukrainian people, because of those people themselves, but also because of one person whom I single out, Canon Matyczak, who did unending work. We described Canon Matyczak in those days as another St. Paul travelling to the North of Scotland, to the North of England, from the East of Scotland to the West of Scotland, to build up his Ukrainian people, but I think perhaps just as importantly, to build up the links between the Ukrainian people and the Scottish people, so that the Ukrainian people would feel at home here in Scotland and the Scottish people knew that they had nothing at all to fear from the Ukrainian people. They welcomed them with open arms and I know that has happened not only in Scotland but in other parts of the United Kingdom as well, even south of the border in England and Wales. Wonderful links were established and I thank the Canon and those wonderful people who fifty years ago, and down through those decades, who have built up these bonds of friendship between the Ukrainian peoples and the peoples of these lands.

Scottish people and the Irish people are told that we have a wonderful love of music and of singing and perhaps that is one of the things which does unite us with the Ukrainian people as well. After our celebrations of mass, Sunday by Sunday, many of us would wait behind just to hear the wonderful singing, the plaintive chants, the devoted prayers of the Ukrainian people as they were praying, adoring God, praying for peace in their land, praying for our country as well. And when we look back over what has been accomplished over the past fifty years so many wonderful things have indeed been accomplished.

As was said already, who would have dreamt that there are citizens of a free Ukraine now, and that we are honoured by having the Ambassador of Ukraine here in our midst. I would say that so much has been accomplished by suffering and prayer, by Ukrainian people of whatever religion. When for the last few days we have been watching what has been happening in Chechnya, people striving for their own freedom, their own independence, and they are being crushed and crushed again, we thank God for the freedom which the Ukrainian people now have, and I know that you here in our lands continue to thank God for that.

Another change came to my mind during our religious ceremony in our cathedral this afternoon. Mention was made that fifty years ago there was a ceremony in our cathedral and there was an orthodox celebration elsewhere in some other building, some other church. We thank God that our orthodox brother Bishop is here with Bishop Michael and myself, that we were praying together, praising Almighty God, thanking God for the gift of his Mother Mary, the Mother of God who is the Mother of us all, orthodox, catholic, Ukrainian or Scottish, she is our Mother and together in one church we were praising God and thanking God for that. Thank you Bishop and your Priests for coming with Bishop Michael and his Priests to be here with us this afternoon.

And the third thing I would say, and this is really why I was asked to speak. It was about your own Association. Everyone needs friends and I know that when the Ukrainian peoples, some of whom are here this afternoon, came to these lands fifty years ago, they needed friends, they needed one another and thank God that the Association was founded fifty years ago so that friends could be together, so that friends could meet. So that friends could care for their elderly, so that friends could see to the education of their young people in their own tradition, in their own culture, to know about their native land. That has been the fantastic work of the Association of Ukrainians in Great Britain over the past fifty years. That you have accomplished so much as an Association in caring for one another, in looking after the needs of the elderly, in bringing up you young people to have a love of Ukraine, of your language, of your culture, of your traditions and I am delighted that young people such as your President, young people who were not born in Ukraine, and so many of you were not born in Ukraine, know of and love Ukraine, and still speak of Ukraine as your homeland, just as I speak of Ireland as my homeland.

Thank God for all that has been accomplished by the Association over the past fifty years and may this Association of Ukrainians in Great Britain flourish in the years which lie ahead. Of course you are at home in Scotland, England, Wales and Ireland, in these islands, of course you are at home, of course you are most welcome, but as I never forget my homeland of Ireland I know that you never forget your homeland of Ukraine and will hand on you love of Ukraine to your children and your children's children now even more so that you are able to visit your homeland of Ukraine so freely.

I ask you to toast with me the Association of Ukrainians in Great Britain, may it flourish!

* * *

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Надзвичайного і Повноважного Посла України у Великій Британії
академіка Сергія Комісаренка

Шановний Пане Голово СУБ,
Преосвященні Владики,
Всечесніші Отці, Шановна Громадо,
Британські Гості,
Дорогі Співвітчизники!

Так, саме співвітчизники, бо всіх нас єднає наша Вітчизна — рідна Україна і любов до неї. За час, що я представляю у Британії Україну, я мав нагоду відвідати багато урочистих подій. Хочу признатися, що

святкування 50-річчя СУБ є одним з найбільш хвилюючих. Вітаю Вас усіх і Ваших рідних з ювілеєм. Світла пам'ять тим, хто не дожив до цього свята.

Мені дуже приємно звертатися до Вас у цьому пам'ятному соборі, де 50 років тому були закладені підвалини Союзу Українців у Великій Британії. Тоді СУБ об'єднав усіх українців — галичан, волиняків, придніпрянців, незалежно від віку, віровизнання та поглядів на шляхи визвольної боротьби. Союз репрезентував громаду у британських урядових установах, співдіяв з українськими організаціями діаспори в інших країнах, створював громадські осередки в місцях поселення українців. Таким чином, наприкінці 1940 років у Британії сформувалася велика українська спільнота, яка почала активно відстоювати українські національні ідеали, права українців в одній з найбільш впливових країн Європи. Ми високо цінуємо внесок українців Великої Британії у справу боротьби за незалежність України, у збереження культури, релігії, освіти, у збереження та прицеплення молодим поколінням українців у Британії високих духових і моральних традицій нашого народу, за виховання відданости рідній мові. Школи українознавства, художні колективи, бібліотеки, музеї, видавнича діяльність, організовані СУБ, українські Церкви ось уже 50 років плідно та корисно діють в англомовному середовищі і мають високий авторитет. До цього треба додати, що члени СУБ, деякі з його засновників організували й інші громадські організації у Британії. Шляхи деяких з них розійшлися, але всі боролися за вільну Україну, і їхня мрія здійснилася.

Ми щиро вдячні всім, хто протягом цих років самовіддано працював для добра українського народу. У створенні української незалежної держави є вагомий внесок українців Британії. Наше Посольство з перших кроків своєї діяльності спиралося на допомогу всіх українських громадських організацій і спрямовувало зусилля на зближення їх позицій. Ми без перебільшення можемо вважати, що наша діяльність як представництва України консолідує британських українців, сприяє активізації сил діаспори, вносить нові мотиви в їхнє життя.

Не так давно Орест Субтельний в інтерв'ю українській газеті зазначив, що будь-яка діаспора, в тому числі й українська, приречена на те, щоб бути розділеною. Я високо шаную відомого історика, але візьму на себе сміливість не погодитися з ним. Немає правил без винятків. Мій досвід роботи у Британії все більше переконує, що наша Громада має всі умови, щоб стати згуртованою. І ми вже стали свідками певних позитивних зрушень. Згадаймо спільне відзначення третьої річниці Незалежності і минулорічне свято, яке ми відзначали разом. Згадаймо теплу і зворушливу зустріч представників українських громад з Президентом України місяць тому у Кенсінгтонській мерії Лондону — умови для єднання зараз кращі, ніж будь-коли. Україна твердо стала на шлях реформ, вона заслужила на міжнародню повагу й авторитет, вона на очах виростає до рівня європейських держав. Урешті, на відміну від 1940 років, у 1991 році головна мета, для здобуття якої СУБ створювався, є досягнутою. Попереду не боротьба, а робота — складна, копітка, але необхідна і шляхетна робота над рбудовою держави.

То нехай п'ятдесятий ювілейний рік від початку організованої діяльності українців, що спільно взяли за працю в далекому 1946 році, буде роком дальшого об'єднання зусиль в допомозі Українській державі, роком взаєморозуміння та поваги, роком співпраці з Посольством України та іншими державними установами.

Сьогодні серед присутніх бачу декого з тих, які були першими членами СУБ. Їм і тим із засновників, хто не зміг приїхати до Единбургу, від імені всіх співпрацівників Посольства та членів наших родин я бажаю здоров'я і щастя. Многих літ нашому ювілятові — Союзові Українців у Великій Британії! Втім, будемо реалістами: минуть роки, зміняться покоління, поступово асиміляція візьме гору. Єдиним, що буде на віки незмінно українським, залишиться наша Україна — наша земля, наш народ, наша мова.

Пам'ятаючи про це, ми всі повинні усвідомлювати головне — Українська державність, незворотність процесів її розбудови — саме ця мета має об'єднати український народ на Батьківщині і в діаспорі та створити умови для цивілізованої співпраці.

Сердечно вітаю всіх з ювілеєм Союзу українців у Великій Британії, бажаю успіхів, здоров'я, злагоди, добра в кожному українському домі, щастя народові України.

Слава Україні!

* * *

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Провід

Високопреосвященні Владики, Всечесні Отці,
Високодостойний Пане Голово Союзу Українців у Великій Британії,
Високоповажані Пані й Панове!

Ви відмічаєте сьогодні Золотий Ювілей існування Союзу Українців у Великій Британії.

Завдання, які поставили в основу своєї діяльності і щоденної праці, залишилися впродовж цих 50 років незмінні — це в першу чергу творити зорганізовану спільноту, та в її імені діяти. Багатогранна діяльність Союзу Українців у Великій Британії була завжди спрямована на оборону нашої поневоленої, але нескореної, Батьківщини. Масові маніфестації, внесення до урядових чинників численних меморандумів, допомога в проведенні різних конференцій, які влаштовував Антибольшевицький Блок Народів та Європейська Рада Свободи, участь представників СУБ у конференціях в інших країнах були доказом цієї позитивної настанови, яка була в Керівництві та серед членства СУБ.

Видавнича діяльність, а зокрема безперебійне видавання від самого початку існування тижневика «Українська Думка», англомовного квартальника «Юкрейнієн Рев'ю» від 1954 року, допомога у виданні Хрестоматії Української Поезії з нагоди Тисячоліття Хрещення України, постійна акція в обороні політичних в'язнів та переслідуваних в СРСР, та величезна фінансова допомога у розбудові різних ділянок життя вже у само-

стійній Україні, організація Шкіл Українознавства, видання дитячих книжечок, опіка над старшими особами, а в парі з тим плекання української культури почerez різні мистецькі гуртки, допомога репрезентативним мистецьким ансамблям, хорові «Гомін» і балетові «Орлик», у їхніх виїздах поза Велику Британію, участь у фестивалях і багаті інших заходів.

Від імені Проводу Організації Українських Націоналістів та Центрального Комітету Антибольшевицького Блоку Народів вітаю Вас з відзначенням Золотого Ювілею та бажаю дальших успіхів у тих завданнях, які доводиться сповняти для нас у час, коли Україна є вже незалежна.

Хай нагородою для Вас за Вашу працю буде переконання, що Ви багато прислужилися до відновлення державної самостійности України.

Допоможімо ще, щоб господарем у відновленій державі був наш український народ!

Мюнхен, 18 січня 1996 року

Слава Стецько

Голова Проводу ОУН

Президент Антибольшевицького Блоку Народів

Закінчення буде

У СЕВАСТОПОЛІ 13 ЛЮТОГО, 1996

(УЦІС) Газета «Слава Севастополя» з 13 лютого 1996 р. у статті «Останній парад наступає» повідомляє про те, що минулої суботи у Севастополі та на Чорноморській флотії побували депутати Державної думи Росії. У своєму виступі голова комітету Державної думи у справах СНД та зв'язків зі співвітчизниками Г. Тіхонов сказав, що найближчим часом Державна дума обговорюватиме закон про Червону Флоту. За оцінкою Г. Тіхонова, який, до речі, є депутатом розстріляної Верховної Ради Росії, у Державній думі відбувається консолідація лівих сил, які ставлять за мету створення союзу слов'янських держав. Виступаючий назвав Б. Єльцина клятвopорушником і зрадником національних інтересів Росії, високо оцінив на майбутніх президентських виборах шанси комуністів, закликав командування ЧФ направити свого представника до Державної думи під час обговорення закону про ЧФ, покликаною, як він уважає, зберегти воєнну присутність Росії в стратегічно важливому для неї районі.

Тіхонов повідомив, що комуністи денонсують злочинний «Біловезький зговір», переглянуть курс реформування. Ляйтмотивом на зустрічі лунало з трибуни: «Севастополь був, є і буде російським». На фоні реальних подій розподілу флотії це пролунало непереконливо, але було зустрінуте оплесками, що знову підтвердило, що надія вмирає останньою. Чи скоро прийде її кінець, стане ясно не раніше візити Б. Єльцина до Києва.

Василь ЯЩУН

ШЕВЧЕНКО

В гнітючу пітьму України,
У темінь царських перепон
До волі, він — борець безтінний,
Явивсь як волі чемпіон.

Він спляче серце еготистів
Будив тональним дзвоном слів,
Народжених в вогні іскристім
Любови до сестер, братів.

Він шаблю слави, вкриту ржою
В безвольних кріпосних хатах
Під царським руйнівним конвоєм
На рідних — не своїх ланах

Підняв і чистив словом сталі,
Щоб дати їй новітню славу
У звазі давніх козаків
І в чинах з'єднаних братів.

Наш дух чарують: спів пташини,
Клярнети сонця весняні,
Нектарні оперні перлини,
Симфоній звуки запашні;

Та спів над співи солов'їні,
Над сонця тембри весняні,
Над тони оперні безцінні,
Симфоній пливи запашні —

Твої, Кобзарю, строфи чулі,
Налиті патосом борні
І сяйвом слави днів минулих,
Чарівніші над всі пісні.

Твої слова — не хриплі звуки,
Не гарканий, строкатий джаз,
І не надуті закарлюки
Порожніх темнорячних фраз.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

9.3.1814 — 10.3.1861

ЛЮДИ ВИСОКИХ ПОРИВАНЬ

*Художник Іван Яцив. Одна з ілюстрацій
до збірки поезій Дарії Рихтицької — «Шовкова Косиця», 1992*

Твій спів — не твір захмарних мітів,
Не шумний лет казкових зваг;
Не запах паперових квітів,
Не м'якопінний з вітром змаг.

В твоих піснях — народ і воля.
В них слава й честь — і сльози, гніт.
В них праця й бій — і сум крамольний,
В них Україна й вільний світ.

Твій спів вдихають: степ, Поділля,
Волинь, Дніпро, і Сян, і Дон,
Кавказ і Крим, Карпат узгір'я, —
Їх споконвічний автохтон.

Твоя симфонія, Кобзарю,
Дітей України обніма,
Звести в єднанні хату марить,
Щоб правда в ній була своя.

До тебе йдуть з усіх віддалин:
Старі і діти, і юнак,
Узбек, кіргіз, грузин, татарин,
Башкир, фінляндець, чех, поляк.

Твій голос волі і свободи
Обняв і суші, і моря.
В сузір'ї велетнів народних
Блищить твоя ясна зоря.

В твоєму співі — голос кода
України дочкам і синам:
З криниці власної брать воду,
Копать в ній ширший простір дна.

Відкинуть Хмелеві скрижалі,
Московським писані пером:
З них кануть сльози, дух печальний, —
Нащадок волі став рабом.

Зорити в небо і на землю,
Єднать їх серцем і умом.
Хай зійде дух з своєї скелі,
Огріє бідному житло.

Кобзарю, геніє, пророче!
Давно вже час ковтнув роки,
Як ти страждав і дні, і ночі
Й творив вогненних дум рядки;

Як мучивсь в каторжних оковах,
Під царський прапор не ступав,
Тельця відкинув золотого,
На хутро чести не міняв.

Тебе з могили тягне Моблох,
Здирає хрест з твоїх грудей,
Впихає в руки серп і молот
І кличе з глумом: «корифей!

Пророк комуни! Наш, плебейський!
Йому зорею — «старший брат!»
Радіщев, Герцен, Чернишевський, —
Звідтіть Шевченків аромат!»

Та в тебе — віра в Вашингтона,
У нього вірить наш народ,
Він діждеться того закону;
Весь труд для нього в час негод!

Ти плоть і кров свого народу.
Боровсь за нього в пітьмі зла.
Ти житимеш в його основах
В години лиха і добра.

Блискуча зоре України
В сузір'ї саяв її епох!
Ти шлях до волі батьківщини,
Тебе не вирве їй Молбх!

Найбільший сину України!
За змаг піднять її з руїни,
За волі заповітний дзвін
Прийми від нас — твоїх нащадків,
Любов, подяку, труд, поклін.

1994

(Із збірки «З нив і доріг життя»)

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

ДВІ ПОЕЗІЇ

I

СОНЕТ

Льолі Помаз

Коли я прочитав твого листа,
Мені здалося — крізь тепло привіту, —
Немов чиясь рука назад горта
Сувору книгу — долю пережиту...

І ніби з небуття, із того світу,
Юнацькі повернулися літа,
Де саду гущину зеленовіту
Дівоча осявала чистота.

Не розгадав тоді я душу щиру:
Ти завжди суперечила мені,
На кожне «так» відповідала «ні»,
І я дурний, сприймав той бунт на віру.

... А поза садом зеленів Остер
У тій красі, що знищено тепер...

8 січня, 1995

II

МАВЗОЛЕЙ ҐАБРІЕЛЯ Д'АННУНЦІО

Над озером Ґарда — підковою вигнуті гори,
Романтика вілл, кипарисовий присмерк алей,
На сельних узбіччях — смереки і темні ізвори,
Над озером Ґарда, в Ґардоні, стоїть мавзолей.

Довкола поета лежать бойові побратими,
Готові підвестись на поклик героя-борця,
Бож їх корабель неухильно у вічність пливтиме,
В дорогу до слави гартуючи наші серця.

А хмари шарлатні — це вічного кшатрія варна*,
Для кого життя — це киплячий, буруючий вир.
А далеч озерна зваблива, блакитно-примирна,
І ранок надходить, і зводиться сонце з-за гір.

6 лютого 1996

* Кшатрії — військовий стан древньої Індії (тут — у ширшому значенні...); шарлатна варна (барва) — його ознака.

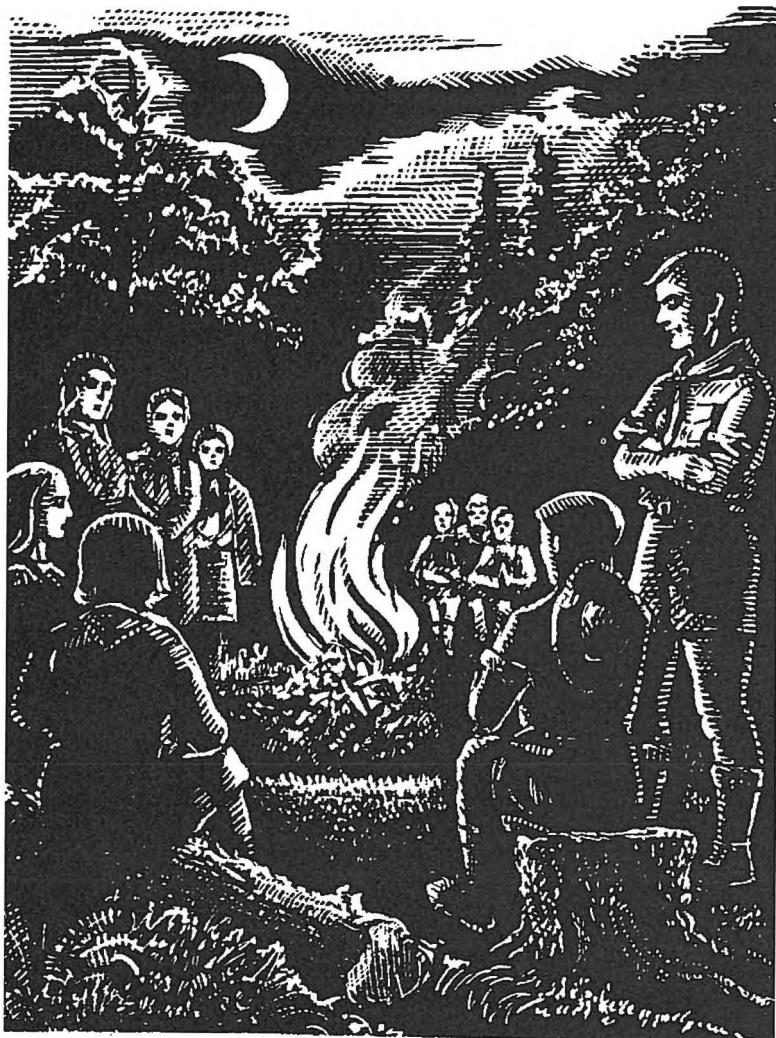
Дарія РИХТИЦЬКА

МИРОНОВІ

Життя наше
Коло,
З вічності
Воно приходить,
І до неї
Повертається —
Рухається циклами
Великими —
І малими —
Біоритмами —
Земля кружляє
Навколо сонця,
А місяць —
Довкола землі...

А люди —
Як часточка
Природи,
Щоб тільки —
Естетичну
Гармонію
Вберегти —
Людяність —
Не розгубити,
Але справді —
Боротьба
За правду —
Належить
До найкращого
В житті!...
А я торкаюсь
Окісям
Дзвінкої коси,
І жадібно
Поринаю
У жаданий
Світ,
Що має
Незатертий
Смак —
Рідного краю,
І розділяю
Спільне причастя
З ним,
Яке викликає

Особливі образи
З минулих літ,
Втрата батьківщини —
Втома скитальщини —
Поневіряння
Чужими дорогами,
І як довго —
Ще тими шляхами
Іти?...
Поглиблюється
Відчуття
Самотності
У юрбі —
В обіймах
Коханого,
У товпі
Прибраних
Друзів,
Порожнеча
Придавлює
Нас,
Що пливе
Кругом —
Гострою тугою
За втраченим —
Недосяжним
Чуттям,
Що залишилося
Там...
Чому ж —
Так пломеніє
Пам'ять —
Про мій рід
У душі —
У мені?
Погасли
Прадавні
Обереги
Наших
Домашніх
Вогнищ —
В холоді
Забуття
Чорної
Ріки.

СИЛЮЕТИ ДРУЗІВ

Художник Іван Яців. Із збірки поезій Дарії Рихтицької «Шовкова Косиця»

О, як глухо —	Його сімнадцята
Беззвучно —	Провесна...
Б'ють дзвони	А в скроні
По церквах —	Чую вибухи
А ікони	Гармат,
В сльозах,	Дантове пекло
Щоб тільки	Зойками ранених
Іскру єднання	Кричить,
Відпалити	Дай торкнутись
Від давніх	Твоєї руки
Церковних	Ще раз,
Свіч,	Чуєш!
Що скапують	У нашому
Близком віків —	Саду —
У первовзорах	Розцвіла
Краси,	Вже вишня
По всій нашій	Твоя...
Землі...	Урвалось
Та куди ж —	Дитинство
Тепер	У прірву
На прощу	Небуття,
Піду?	В любистку
Щоб спокутувати	Купала
Гріхи	Тебе мати
Рабського	Щодня.
П'ятна,	Хиба —
Що раною	Вовкулакою
Ятрить —	Вити —
І розпинає	До місяця,
Нас на хрестах...	А братіка
А кругом —	Могили —
Полум'яні	Я не знайшла,
Вогні,	Ну що ж —
Розорена	В карпатському
Травмами	Лісі —
Родюча рілля —	Твоя могила
Кров'ю залиті	Не одна,
Брідські поля,	А безліч, безліч
Бої! Бої!	Їх —
Розшарпані	Барвінком надії
Хлопці молоді,	Цвітуть...
А між ними —	Я чую —
Мій брат!	Крізь товщу
Під сосною	Літ —
Лежить...	Як розпачем
З білого	Б'є —
Обличчя	Сум трембіт...
Обсипалась	
Весна —	

Детройт, 7 квітня 1994 р.

Андрій ЛЕГІТ

У ПАРКУ

Сиджу на лавці. Нарцизи
Горять, як свічки, в квітнику,
У небі хмарки білосизі,
Летять качечки до води.

Та трелів не чуть соловейків,
Співають синички, дрозди,
Вітрець повіває легенький,
Бує квітник молодий.

Цвітуть різнобарвно тюльпани
Й незнані тропічні квітки,
В уяві, неначе омана,
Цвіт пролісок, рясту... Струмки.

Читаю Тараса усоте,
Шлю гаспидам сотню проклять,
Гуркоче літак у висотах,
І авта невпинно шумлять...

Навколо берізки в сережках,
Блищать на каштанах бруньки,
Приходять від стежки до стежки
Мужчини, дівчата, жінки.

Англійські, ірландські дівчата,
Також різних націй та рас
В штанцях і суконках квічастих,
В прикрасах, без всяких прикрас.

В них личка чорняві й біляві...
Де ж юність моя дорога?!
На мене й одна не погляне,
Бо я вже старий дідуган.

Старий я, на роки багатий...
Роки, невмолимі роки!
Ідуть у фуфайках, в бушлатах,
Напевно, мої земляки.

Несуть щось у торбах зелених,
І раптом спинились на мить,
Сідають на лавку й до мене:
«Чи маєте щось закурити?»

Виймаю свої цигарети,
Усім роздаю по одній,
Дивлюся — їх одяг подертий,
А лица поблідлі, сумні.

Питаю: — З якої країни
Сюди прибули ви до нас?»
Відказують: — Ми з України —
Із Києва, Львова, Черкас.

— Та ви з Батьківщини й моєї,
Не був я у ній стільки літ,
Та духом я завжди із нею.
Привіт вам, земляцький привіт!

— Кажіть про новини тамтешні,
Яке там тепер є життя?
— Наш любий земляче сердечний,
Найкраще про це не питать.

В нас злидні, сваволя червона,
Шаленство фальшивих ідей,
І стронцій з Чорнобиля зони
Отруєє безліч людей.

Та з вірою в вічного Бога
Посеред нестатків й журби
Народ нашій рідний, убогий
Підводиться до боротьби.

За землю, повітря і воду,
За мову, молитви святі.
Державність, соборність, свободу
Супроти імперських затій.

— Борня там віддавна ведеться,
Та часто сумний епілог,
Бажаю від щирого серця
Вітчизні моїй перемог!

— Куди ж поспішаєте, любі?
Який несете інструмент?
Йдемо ми на пробу до клюбу,
В суботу там нашій концерт.

— Прощайте!
— Бувайте здорові!
Пішли дорогі земляки.
В душі, наче хвилі Дніпрові,
Нуртують тривожні думки.

Роздуми, роздуми, роздуми
Про край наш, про Корсунь, ліси,
Про гаю калинові шуми,
Про Росі смарагдову синь.

Про все на віку пережите:
Про голод, полони, фронти,
Про землю, що кров'ю полита,
І хресний наш шлях до мети.

*Лондон. Англія.
Початок квітня, 1991 р.*

*«Мати Божа з Дитятком»
роботи маестра Михайла Черешньовського*

Людмила КОНОТОП

ПРОБЛЕМА ЖИТТЯ ТА СМЕРТИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

(Продовження, 3)

Тому головною рисою старогрецької культури є її внутрішній характер; про це свідчать і спроби осмислити людське життя через індивідуальні вчинки людини, через події в її житті. Орест — син Агамемнона та Клітеменестри, й після того, як його матір вбила батька разом з Егістом, сестра Ореста, Електра рятує його з нещасного дому. Коли Орест стає повнолітнім, він отримує наказ дельфійського оракула — помститися за смерть батька. За Есхілом, Орест, якого переслідують за вбивство матері богині помсти — ерінії, звертається, за порадою Аполлона, за допомогою до Атени. Голоси розподіляються нарівно в атенському суді — і це — виправдання Ореста. В трагедіях Евріпіда «Електра», «Орест», постать Ореста зображується як постать психічно хворої людини, як невинувата жорстокість. Ця постать Ореста свідчить про те, що відбувається перехід від розуміння людської долі як визначеної богами до перших спроб осмислення сутності людського життя, взаємин між людьми, відповідальності за конкретні вчинки в житті, розуміння їх наслідків.

Свідченням саме внутрішнього характеру старогрецької культури є образ Антігони, доньки тебанського царя Едипа та Іокасти. Вона порушує наказ царя Креонта, який не дозволяє їй поховати рідного брата, згідно з існуючим законом, як людину, яка зрадила свою батьківщину. Але Антігона, після похорону свого брата, знаходиться в печері, де вона повинна загинути без їжі, але вона покінчила життя самогубством. Образ Антігони є свідченням розуміння старогрецькою культурою великої моральної колізії, коли різні рівновиправдані людські принципи зіткнулись в людській душі, коли індивідуальне «Я» суперечливо поєднується з колективним «Ми». В основі моральності завжди знаходиться не-збіг, не-поєднання двох начал — прагнення до власного блага та усвідомлення відповідальності за свої вчинки перед іншими людьми. Антігона робить свій вибір як вільна людина, людина, яка відчуває себе внутрішньо вільною. З одного боку те, що вона поховала свого брата — це свавілля, але з іншого боку, Антігона проявляє вищу покору волі богів — після свого вчинку вона закінчує своє життя самогубством. Це — велика тема, тема людського життя — свавілля та свободи вирішується в старогрецькій культурі як проблема Вибору, що постійно виникає в житті кожної людини. Але одного такого вибору недостатньо, необхідним є Вибір Вибору, або Інше Іншого, щоб мати можливість захистити свій власний вибір. Ця тема виникає і в староукраїнській культурі, в якій домінують вибору є покора та свавілля, совість та провина. Покора є

визначальною: без слів, без внутрішнього зусилля зрозуміти, що події людського життя визначені вищою волею, визначені Богом. На प्रतिлежному боці знаходиться свавілля, яке не дозволяє застигнути виборів, свавілля, яке виступає і як моральність людини, усвідомлення своєї гідності, усвідомлення своїх негативних якостей, і відмова від них, можливість приєднання до вищих моральних цінностей. Вибір кожної окремої людини контролює її совість, яка ніколи не мовчить, тому що у випадку, коли мовчить совість, людина може відчувати свою перевагу над іншими людьми, над існуючим світом і, навіть, над вищою волею. Відчуття такої переваги переводить людське життя в стан пристрасти, яку людина ніколи не зможе задовольнити, тому що людина ніколи не подолає вищої волі, волі Бога. І знов людина відчуває свою провину перед Богом, Світом та людьми. Нічого не може бути жахливішого в людському житті, ніж це постійне відчуття своєї провини — це вогонь, полум'я, яке знищує людську душу. Тому совість — це світло, яке йде від Бога, це — знання того, що є стид людський, що не дає можливості дивитися в очі іншій людині. Людина може протистояти долі, а совісті — протистояти не можна. І якщо західноєвропейська філософія в більшій мірі досліджує проблеми долі («буття-до-смерти» М. Гайдеггера як доля, неминучість; життєвий вчинок Сізіфа в А. Камю); приреченість до свободи, відмова від каяття як умова здобування «екзистенціальної свободи» (Ж. П. Сартр), то в староукраїнській культурі починається формування розуміння совісті, яка переживається людиною індивідуально, совість як унікально-особова характеристика, але визначається вона своєю спрямованістю до Бога та інших людей. В західноєвропейській історії філософії теж існують і розглядаються поняття «совість», «провина», «обов'язок» та ін., які розглядаються як *філософські категорії*. Особливості староукраїнської філософії полягає в тому, що вона осмислює ці поняття на *індивідуально-особовому рівні, їх значення в конкретному людському житті. Життя — це осмислене буття*, саме осмислення надає можливість зробити свій вибір, реалізувати або не реалізувати його. Головним для староукраїнської культури є визнання унікальності кожної людини, яке тісно пов'язане з проблемою реалізації особистості, тобто з проблемою реалізації її свободи. Як підкреслював Е. Фромм, «позитивна свобода як реалізація особистості має на увазі безумовне визнання унікальності індивідуума»¹⁹.

Однією з головних відмінностей української культури від російської є визнання унікальності кожної людини, розуміння становлення людяності спільноти саме на ґрунті моральності кожної людини. В той же час російська філософія на протязі багатьох років свого існування підкреслювала значення «соборности», ідеї, яка знайшла своє філософське обґрунтування в концепції О. Хомякова (представника слов'янофільської теорії), прояви цієї ідеї ми знаходимо й у творчості Л. Толстого, в концепції В. Соловйова, братів Трубецьких та ін. На наш погляд, це суттєва відмінність внутрішньої культури від культури зовнішнього типу, яка не приділяє уваги формуванню кожної людини, не розглядає кожне

¹⁹ Е. Фромм. «Бегство от свободы». М. 9, 1990, ст. 219.

людське життя як унікальне, неповторне явище в Світі. Українська філософія розуміє людину як вільну, яка сама, за своїм власним вибором творить своє життя. Ця головна риса у життєвому плані української ментальності знайшла свою реалізацію в українському козацтві, в створенні вільної Запорізької Січі, яка розуміла ідеал людського життя як волю, яка нікому не підкорялася. В. Січинський у своїй відомій праці «Чужинці про Україну» приводить приклад дій козацтва як вільної, волелюбної спільноти: «Козаки повстали проти польського короля і годяться на замирення тільки на трьох умовах: 1) щоби їм залишити свободу релігії, яка в них протестантська, з усіма правилами й привілеями, що їх скасував варшавський сейм; 2) щоби польське військо приходило в Україну лише на випадок найбільшої небезпеки; вони самі захищатимуть свої кордони проти татар; 3) щоби скасувати реєстр 6.000 козаків»²⁰. Українське козацтво — це феномен, який виникає у реальному житті і який має своїм ґрунтом, на наш погляд, саме розуміння справжнього людського життя як втілення ідей справедливості, добра, свободи. Ці ж ідеї, розуміння їх втілення в індивідуальному людському житті розроблялось у філософських концепціях Г. Сковороди та П. Юркевича. Це розробка концепції «внутрішньої людини», проникнення до світу людської суб'єктивності розуміння життя — як серця людини. Тому, на наш погляд, цілком вірною є оцінка, яку дає І. Мірчук у своїх студіях, шукаючи спільне в слов'янській культурі і виходячи з існування спільних рис слов'янського менталітету, в той же час висвітлює розбіжності між українською та російською культурами. І якщо в творчості Г. Сковороди «людина є головним ключем до розв'язання найважливіших загадок життя, а самопізнання — основним засобом досягнення цієї мети»²¹, тому людське життя — це вибір, який виникає на ґрунті індивідуальної свободної волі людини; творчість Л. Толстого, за думкою І. Мірчука, розглядає людське життя як фатальне, людина є пасивною, підкореною, вона пливе за течією, а не творить своє життя і саму себе. Вірним є висновок, який робить В. Янів у статті «До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину»: «Річ у тому, що Сковорода у своїм «антропологізмі» йде так далеко, що він «правдиву» людину просто утотожнює з Богом, у власному сумлінні; воно однозначне з підпорядкуванням законам природи, — отже це відшукання і зрозуміння законів природи, а потім свободний вибір своєї дії. І саме від *вільного вибору* (курсив наш. — Л. К.) того життєвого шляху, який даній людині найбільше відповідає, залежить її щастя, засноване на самопізнанню»²².

До цього вірного судження хотілося б додати те, що взагалі російська філософія в її «пошуках щастя» не знаходить його або переносить у потойбічне життя.

Більшість російських філософів виходить з концепції «соборности», яка розуміється як колективне, єдине існування. Подібний погляд на

²⁰ В. Січинський. «Чужинці про Україну». Київ, 1992, ст. 66.

²¹ «Енциклопедія українознавства». Мюнхен — Нью-Йорк, т. 2, 1949, ст. 721.

²² В. Янів. «До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину. Збірник на пошану Івана Мірчука». Мюнхен — Нью-Йорк — Париж — Вініпег, 1974, ст. 178.

концепцію «соборности» можна побачити в теоріях слов'янофільства так званих революціонерів-демократів, в концепціях російських мислителів кінця XIX — початку XX ст.: М. Федорова, Л. Карсавіна, С. Булгакова, П. Флоренського. Тільки учень П. Юркевича, В. Соловйов, у деякій мірі відокремлюється від концепції «соборности» в праці «Виправдання добра»²³, стверджуючи необхідність індивідуального життя. Але, за думкою В. Соловйова, це стосується тільки початку шляху знов-таки до тієї ж самої «соборности». Багато філософів, аналізуючи проблему людського життя, виходять саме із розуміння моралі як «справжньої», так і «несправжньої» (слов'янофіли, М. Бердяєв, А. Бергсон, О. Шпенглер, К. Ясперс, Е. Муньє, Ж. П. Сартр та ін.).

«Соборність» як форма існування спільноти в її абсолютизованому значенні — це наслідок особистостей, які склали сутність розвитку Росії. Протилежним є шлях розвитку України, якій був притаманним шляхом розвитку Європи (М. Костомаров), тобто розвиток кожного індивіда і, таким чином, спільноти. Російський шлях — це надіндивідуальний розвиток, це розуміння волі як загальної. Абсолютизація загальної волі й призвела до тоталітарної держави, як «держави для всіх», а в дійсності — як держави для окремої купки партократів.

Так, російська філософія вважає «справжньою», «правдивою» ту мораль, яка йде зверху, яка не створюється, не виробляється в індивідуальному людському житті, а яка існує постійно і якій, її вимогам, повинна підкоритися людина. Це, на наш погляд, стосується розуміння моралі та моральності саме в культурах зовнішнього типу, які не створюються, не виробляються, не розвиваються в національній культурі на її власному ґрунті, а тільки робляться спроби привласнити цінності іншої культури, її мораль. Але, як ми це побачили на прикладі старогрецької та римської культур, мораль та моральність привласнити неможливо, її можна тільки виробляти та розвивати через розвиток індивіда, через узагальнення досвіду і загальнолюдські цінності, які проявляються в самосвідомості певного народу, в конкретній національній культурі. Людина як представник певного народу засвоює, присвоює та виробляє свою власну моральність саме в межах менталітету конкретного народу. Саме таким чином і виникають та розвиваються культури *внутрішнього типу*. Тому ми й вважаємо, що мораль українського народу виникає в процесі життя кожної конкретної людини та спільноти (далі ми детальніше розглянемо, як утворюється українська ментальність). Ґрунтом для становлення справжньої, «правдивої» моралі є становлення моральності кожної окремої людини в процесі її життя, на ґрунті її власного вибору, в будь-якому іншому випадку — моральні цінності виступають як зовнішні, абстрактні цінності, які не стали для людини своїми. Тому й абстрактна мораль, яка існувала на протязі багатьох років у нашому суспільстві весь час і залишалась саме абстрактною, вона не стала й не могла стати для людини своєю власною, тому що не спиралась на індивідуальне життя кожної людини, на національну самосвідомість народу, на традиції, які розвивались століттями. Тому тепер проблема духовності і виступає як

²³ В. Соловьев. «Оправдание добра. Сочинения в 2-х тт.», М., 1988, т. 1, 548 ст.

пошук змислу та вічності, незникаючого екзистенціального стану людини. Відродження духовости народу неможливе без повернення до реальних цінностей народу, неможливе без розуміння унікальності автономности особи, без розуміння голосу совісті — як індивідуального морального вибору. Тут знаходиться одна істина — розрізнення добра-зла виробляється людиною на протязі всього її життя, воно пов'язане з індивідуальною відповідальністю людини за свої вчинки та дії. Тому й неможливим є осмислення проблем життя та смерти людини поза проблемами етичного та естетичного характеру. Проблема людського життя пов'язана з розумінням зв'язків людини зі світом, природою та суспільством, але вона не може бути до кінця з'ясована, якщо не розглядати ще взаємодію людини та культури. Саме культура має велике значення в процесі «олюднення» людини (в філогенезі та онтогенезі). Отже, поняття «світ» включає чотири форми буття: природу, суспільство, людину та культуру. Взагалі, Світ — це організована форма різних способів існування, сукупність людей та речей, в цій сукупності саме людина в процесі свого життя актуалізує ті чи інші цінності, а ця актуалізація ґрунтується на людській суб'єктивності, внутрішньому світі людини. Саме людина виробляє ставлення не тільки до Світу та інших людей, але виробляє *ставлення до себе самої*. Це ставлення не є тільки самооцінкою, самоусвідомленням, але й себетворенням. Кожна людина, кожне людське життя — це поєднання минулого, сучасного та майбутнього, поєднання духовости, яка вироблялася роками та століттями. Тому мораль — це не якісь декларовані принципи, мораль справжня, правдива — це справжнє буття людей, коли «для-себе-буття» людина проектує, спрямовує на «поза-себе-буття», тобто цінності, які людина усвідомлює, виробляє в процесі свого життя, вона робить їх своїми, а тому й розповсюджує їх на Світ, природу та людей. Тому, на наш погляд, цінності не є первинними, вони утворюються на ґрунті відносин між людиною і Світом. Ціннісне багатство людини міститься в тому, що в її житті поєднуються кінцеве й нескінченне, що людина є сопричетною Світові в його нескінченності. Людське буття, звичайно, буття одиничного, але в цьому одиничному присутній весь Світ, все Суцце... Життя людей пов'язане з Універсумом, з красою і духовістю всього Універсуму. Це включення людини в життя всього Універсуму означає включення реальної моральности людини в життя та в усе буття. Тобто, ціннісні виміри буття не привносяться людиною до Універсуму, а розкриваються в її житті. Саме буття і є розкритий світопорядок, і тільки в ньому людське буття може бути вільним, реалізуючим свою суб'єктивність. Світ сам виводить людину за свої межі, а людина є сопричетною в ньому тільки тоді, коли вона в своєму житті здійснює свою розкритість, своє вічне, нескінченне становлення. Себетворення людини — це ставлення до Універсуму й до себе самої. В цих відносинах змисл Світу може в кожному мить змінюватися, тому й кожна людина має право бути «іншою», змінювати свій власний змисл, переоцінювати цінності в своєму житті, переосмислювати свою долю, своє життя. Себетворення і себеперетворення — це можливість людини вийти за свої межі, знайти себе, відтворити справжню духовість. Світ тільки здається закінченим, він весь час знаходиться в становленні, в більшому розкритті своєї духовости. Так і

людина не закінчує своє життя смертю, тому що участь її в цьому процесі духового становлення світу є нескінченною, людина не тільки творить своє життя, а в розкритті своїх змислів розкриває змисл Світу, не тільки творить зміст свого життя, а й насичує ним духовість Світу. Людина ніколи не співпадає з самою собою, тому її справжнє, правдиве життя — це можливість виходу за свої межі, життя — це постійне становлення, постійні зміни.

Жити — означає бути, а не здаватися, тобто реалізувати свій глибинний змисл, змисл своєї людськості. Тоді життя людини постає невичерпним, як творчий шлях, ціле, яке в той же час не є закінченим. Зовнішні характеристики людського життя ніколи не замінюють духу, душі людини. Повнота життя й має свій вираз в реалізації людської суб'єктивності, в становленні на її ґрунті «поза-себе-буття», а не навпаки. «Я» відкриває, знаходить, усвідомлює себе через інших людей. Але не в розумінні колективного як пріоритетного, це нісенітниця, а в розумінні входження іншої людини до «онтології» людського. Інші люди не замінюють і не можуть замінити «Я», замінити особисту відповідальність, вчинки та дії кожної людини, але ці вчинки, думки та дії співвідносяться з іншими людьми, через яких кожна людина є сопричетною до Універсуму. Людина як носій суто людського змислу виявляє себе як таку саме в ставленні до інших людей; серце людини не існує саме по собі, а завжди наповнено іншими людьми. В Св. Письмі серце розуміється як носій усіх сил духового життя, як носій сил душі та тіла. В серці народжується рішучість людини на будь-який вчинок, в ньому виникають воля, бажання. Розуміти серцем — це розуміти взагалі, зрозуміти все. Наші думки та слова залежать від нашого серця, від його настрою. Світло знань повинно проникнути до людського серця, а вже потім воно входить до цілісного настрою людської душі. Тоді, і тільки тоді істина стає нашим внутрішнім надбанням, нашим внутрішнім скарбом. Саме так розумів значення серця в людському житті видатний український філософ, філософська творчість якого — це феномен української культури. Йдеться про творчість П. Юркевича у філософській концепції якого, за думкою В. Чижевського, «...серце» є той принцип у душевному житті, якого не можна вивести із більш елементарних, примітивних форм душевного життя: людська душа не тому одрізняється від інших нижчих форм душевного життя, що вона „розвинулась“ під впливом якихось зовнішніх причин. Ні! Людська душа первісно має цілком своєрідний зміст, що подібний до примітивніших форм душевного життя, але є цілком особливий і своєрідний. До найсвоєріднішого в душі належить моральна особистість людини...»²⁴.

Серце, за думкою П. Юркевича, це осередок морального життя людини. Моральність людини виростає на ґрунті вільних рухів серця, його відчуттів. Саме в серці людина відкриває для себе Бога, в серці з'являється любов людини до Бога²⁵. «Філософія серця» П. Юркевича наблизилася

²⁴ Д. Чижевський. «Нариси з історії філософії в Україні». Мюнхен, 1983, ст. 150-151.

²⁵ П. Д. Юркевич. «Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия». П. Д. Юркевич. «Философские произведения». М., 1990, ст. 69-103.

до правди людського життя, до розуміння серця як центру нашого життя. Але, звичайно, серце — не в розумінні органу людського тіла, а в розумінні серця як екзистенціального, зміслового осередку людської сутності. Серце — це переживання Світу в собі й себе в Світі, переживання зміслу Світу й свого власного зміслу. Людський чуттєвий стан є самоцінним, це цілісність людського життя, яка виявляється в окремих моментах цього життя. Одним із найважливіших таких станів людини є стан, домінантою якого є любов. Саме в ставленні людини до інших людей з любов'ю проявляється моральне ставлення. Любов стверджує людину в її житті, вона підносить людську душу до вищої духовності, в той час як ненависть — це вбивство людської душі, в цьому стані людська душа покривається іржею, губить себе саму. Любов — це ствердження життя іншої людини в її власній сутності, це радість від самого факту життя іншої людини, радість від можливостей спілкування з нею, навіть радість від того, що людина може уявити, пригадати образ іншої людини. Ствердження життя іншої людини — це почуття духовне, «надприродне», це можливість любови не тільки до «ближнього», а можливість любови до людей, до Життя в цілому. Ми вже згадували про заповідь «ахімси», яка є суттєвим моментом староіндійської філософії та староіндійської культури. Ця заповідь любови до життя збігається з великими істинами християнського ставлення до Світу, до людей. «Людина має моральний потяг до іншої людини, — підкреслював П. Юркевич, — як для того, щоб від її слова і від її думки дістати внутрішні побуди, так і для того, щоб у свою чергу відкрити їй свою душу, свої думки, бажання, радощі і страждання. Тут ми маємо так зване почуття людськості, яке дає нашому роду окреме, найвище значення серед інших надхнених істот цього світу, і яке взагалі буває ображене ворожим ставленням однієї людини до другої»²⁶.

Це блискуча характеристика великого почуття людськості, характеристики, яка існує саме в українській культурі, є оригінальною, своєрідною, яка відокремлюється від розуміння цього почуття в концепціях Л. Фойєрбаха, Л. Толстого, М. Шелера. Інша людина, яка виступає як об'єкт, викриває ставлення як до суб'єкту, «я» виступає теж як об'єкт, але інша людина ставиться до мого «я» як до суб'єкту. Поруч з цією великою любов'ю людини до людини живе любов до всього живого, яке містить і естетичне ставлення людини до Універсуму. Кожна людина є джерелом світла та тепла для іншої людини, вона — свідомість Всесвіту, вона — совість людства. Кожна людина, змісл кожної окремої людини знаходиться у співжитті з іншими людьми. Як підкреслює М. Бахтін, «ідея живе не в ізольованій індивідуальній свідомості, — якщо вона залишається в ній, вона вироджується та вмирає. Ідея починає жити... тільки тоді, коли вона вступає в сутності, в діалогічні відносини з іншими чужими ідеями... Ідея... — це не суб'єктивне індивідуально-психологічне утворення з «постійним місцезнаходженням» в людській голові; ні, ідея інтеріндивідуальна та інтерсуб'єктивна, сфера її буття не індивідуальна свідомість, а діалогічне спілкування між свідомостями.

²⁶ П. Д. Юркевич. «Мир с ближними как условие християнского общежития». П. Д. Юркевич. «Философские произведения». М., 1990, ст. 353.

Ідея — *це жива подія*²⁷. Жива подія розуміється в концепції М. Бахтіна як співжиття. Він наголошує на розумінні людського життя як співжиття та спілкування: «Саме буття людини... є глибинним спілкуванням. Бути — означає спілкуватися. Абсолютна смерть (небуття) є непочутість... Бути — означає бути для другого й через нього — для себе»²⁸. Але, на наш погляд, М. Бахтін зосереджував увагу на емоційному змісті таких відносин; ґрунтом цих відносин він уважав непостійні людські емоції. На нашу думку, не тільки емоції є ґрунтом для інтерсуб'єктивності, а сприйняття та прийняття людиною іншої людини в розумінні її власного змісту. На наш погляд, це важлива риса культури *внутрішнього типу*, яка спирається на розуміння людського спілкування як спілкування носіїв суто людського змісту в їх власному змісті. Безперечно, зміст кожної людини містить у собі й емоції, як підкреслював В. Дільтей, головним є цілісність душевного життя («Описова психологія», 1924). Ця цілісність є структурною, вона являє собою певну архітекtonіку, яка тримається на внутрішніх зв'язках, які переживає людина. Структурний зв'язок захоплює все душевне життя людини, її пристрасті, страждання, прагнення, бажання, всю її долю.

Життя людської душі не обмежується сферою свідомості; воно охоплює відносини цього життя з історичним середовищем; *структура душі*, за Дільтеєм, виходить за межі чистої свідомості і є *предметом* безпосереднього переживання. Взагалі, проблему людського життя В. Дільтей тлумачить як проблему переживання. Нашим завданням не є розглядання психологічної концепції В. Дільтея, але слід сказати про те, що пошук різниці між індивідуальностями Дільтей здійснює на ґрунті історії світоглядів. Світогляд — центральне або одне з центральних положень Дільтея. Як підкреслює О. Кульчицький, «світоглядіві вчення (Weltanschauungslehren) можуть охоплювати собою філософічну антропологію, тобто, найкоротше — *вчення про цілість людини в стосунку до цілоти світу*; — *космологію* або філософію *природи*, — *вчення про сутність космосу*, як *назверхнього універсуму*; врешті — (філософічну) *теологію*, — *вчення про Бога*, як *творця космосу і людини*»²⁹.

В. Дільтей встановив три типи філософських світоглядів, які він називає: натуралізм, об'єктивний ідеалізм, ідеалізм свободи. До світогляду першого типу належать такі мислителі, як Демокрит, Лукрецій, Гоббс, Авенарій, в концепціях яких він, як нам здається, бачить людину почуттів. До об'єктивного ідеалізму належать Геракліт, Спіноза, Гете, Гегель, і це світогляд споглядальної людини. До третього типу належать Платон, Кант, Фіхте, Карляйль. Кожен тип світогляду — це певний тип відчуття життя, переживання світу. Об'єктивація переживання, за Дільтеєм, відбувається саме в світогляді, а світогляд впроваджується в людське життя, в глибину людської душі. Тому світогляд, з одного боку, є в концепції Дільтея виразом людських переживань, а з іншого боку, світогляд впливає на формування людських переживань. Таким чином, за Дільтеєм,

²⁷ М. Бахтін. «Проблеми поітики Достоевского». М., 1972, ст. 146-147.

²⁸ М. Бахтін «Эстетика словесного творчества». М., 1972, ст. 312.

²⁹ О. Кульчицький. «Антропологія», 1973, ст. 21.

виходячи з головних типів світоглядів, визначити головні типи структури психіки. Вищі, об'єктивовані прояви життя душі розкривають її глибокий ґрунт. На наш погляд, тут виникає глибока різниця між розумінням людини в концепції З. Фрейда та в концепції В. Дільтея. З. Фрейд пояснює психологію людини, виходячи з нижчих потягів людини, а Дільтей пояснює психологію людини, виходячи з її вищих об'єктивованих проявів. Це загальні риси психологічної концепції Дільтея, яка, безперечно, впливала на формування психології як науки про дух в концепції Е. Шпрангера. І нас цікавить те, що Шпрангер уважав недостатнім переживання для розуміння людської психіки, а головним є розкриття змісту, його виявлення в проблемі розуміння. Е. Шпрангер уважав, що зрозуміти в самому загальному значенні — це осмислено збагнути духовні зв'язки в формі об'єктивного визначеного пізнання. Тому справжнє розуміння спирається не на безпосереднє переживання, а на опосередкованому знанні об'єктивних зміслених зв'язків, які виходять за межі суб'єктивності людини, за межі її переживань. Людину не можна зрозуміти з неї самої. Для того, щоб зрозуміти дитячу гру, недостатньо описати переживання дитини, а необхідно зрозуміти змісл її гри. Е. Шпрангер не заперечує значення переживань у людському житті, але виводив психологію людини лише в зв'язку зі світом, в якому живе людина, з тим духовним світом, який вона може досягнути. Духовне життя людини знаходиться й у зв'язку зі структурою світу, у зв'язку з історичним розвитком, у зв'язку з її суспільним оточенням. Психологія розуміння, за думкою Е. Шпрангера, містить у собі особливий духовний суспільно-історичний світ, до якого належить конкретний тип душі; широту або вузькість галузі переживання (Erlebnisbereich), яку людина відносить до свого «я», тому що світ людини не тільки поза нею, але й в ній (і на цьому аспекті — розумінні людської суб'єктивності як ґрунту людського життя — ми зосередимо свою увагу в останньому розділі цієї праці); форми відносин між «я» та світом (праця, пізнання, гра, імагінація, релігійні відносини та ін.). Дуже важливим є те, що Е. Шпрангер приділяє культурі. Не суспільна (або, як це існувало в марксистській філософії — суспільно-економічна) формація визначає тип епохи, а для її визначення необхідним є розуміння національних моментів. Тут, до речі, виникає питання: якщо ми виходимо з суспільно-економічної формації як визначальної щодо типу культури, то як пояснити розквіт філософії, розквіт чаруючого мистецтва в стародавній Греції, тобто в рабовласницькому суспільстві? Ми живемо не в дусі взагалі, а у визначених національних формах цього духу. Таке розуміння проявів духу у визначених національних формах Е. Шпрангер переносить і на проблеми виховання.

Ці положення концепції Е. Шпрангера підтверджують нашу думку про культури двох типів: внутрішні та зовнішні, які виникають у зв'язку з проявами загальнолюдського, яке виявляється в конкретній національній формі. Переходячи до розглядання джерел української духовності, необхідно, на наш погляд, звернутися до розуміння етносу, особливостей його утворення, його духовної насиченості як початку становлення національної ментальності.

Продовження буде

ЛІКВІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

У праці «Релігія і Церква в історії України» видатний український політолог Вячеслав Липинський писав: «Є політики, які, організовуючи державне життя, намагаються зробити з релігії послухне знаряддя в своїх руках. Вони не признають поруч своєї влади світської, такої ж влади духовної, яка би не підлягала вповні владі світській і яка би своїм авторитетом духовним владу світську обмежувала і контролювала. Тому їхня державна влада світська є разом з тим і найвищою владою духовною. Вони не тільки правителі держави, тобто організації світської для діл світських, але й голови Церкви, тобто організації духовної для діл духовних. Меч та ідея сполучені тут в одних руках. І коли якась Церква, якась релігія в їхній державі не хоче бачити в них найвищої влади духовної, вони її винищують або обмежують якомога її права»¹. Цю тезу можна повною мірою застосувати до Сталіна та політики його режиму щодо Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) у повоєнний час.

Відмовившись у вересні 1943 року від попередньої політики відносно Російської Православної Церкви (РПЦ), режим перетворив її на державну інституцію. Союз Церкви і держави був узаємовигідний: влада отримувала додаткове знаряддя для пропаганди своєї політики як усередині, так і за межами ССРСР, а РПЦ ставала панівною, фактично державною Церквою в багатонаціональній країні.

У знищенні УГКЦ були зацікавлені рівною мірою як держава, так і Церква. Чітко усвідомлюючи, що Церква протягом віків була осередком національного руху в Західній Україні, влада прагнула використати її для того, щоб, з одного боку, підірвати корені національно-визвольної боротьби, яку вела ОУН та УПА, а з іншого, враховуючи релігійність західньо-українського населення, якнайшвидше «советизувати» недавно приєднані території. РПЦ у свою чергу, стоячи на позиціях панславизму, прагнула поширити свій вплив далі на Захід.

На заваді реалізації цих плянів стояла УГКЦ, тому її вирішили ліквідувати. Однак, відкрите нищення УГКЦ неминуче призвело б до посилення партизанської боротьби в краї, а можливо — і до протестів з боку іноземних держав, тому подати це було потрібно так, щоб, принаймні з першого погляду, здавалося, наче УГКЦ саморозпустилася через внутрішню кризу, а духовенство і вірні «повернулися до батьківської віри» — російського православ'я. Для цього було застосовано класичну імперську формулу — «поділяй і володарюй». Втілити задум у життя було нелегкою справою, адже УГКЦ була не якоюсь сектою, а могутньою церковною організацією. До 1939 року вона складалась з 3040 парафій і 4440 церков, а також Духовної академії, п'яти Духовних семінарій, двох шкіл і 127

¹ Липинський В. «Релігія і Церква в історії України» // Політологічні читання. 1994, ч. 4, ст. 213.

манастирів. Її коштами видавалися три тижневі часописи і шість місячних. Церкву очолював митрополит, якому підлягали 10 єпископів, 2950 священників, 520 ієромонахів, 1090 ченців, 540 семінаристів². Архієпархія цієї Церкви мала чотири єпархії: Львівську, Станіславську, Перемиську та Сяноцьку. З них у 1945 році в західних областях УССР були три: Львівська, Станіславська і Дрогобицька (частина Перемиської — Ю. В.). За даними митрополита А. Шептицького, УГКЦ нараховувала близько 5 млн. вірних³.

Поруч з цим, на 1 жовтня 1945 року в Дрогобицькій області діяли всього 2 православні церкви⁴, у Львівській — 11⁵, а в Станіславській — 6⁶. Отже — перспективи розвитку православ'я в Західній Україні були досить туманними. До цього слід додати і те, що священники греко-католики мали якщо не вищу, то середню богословську освіту⁷, на відміну від православних, які були позбавлені такої можливості в ССРСР, де до 1944 року духовні навчальні заклади були закриті. Після встановлення советської влади УГКЦ зайняла до неї льоаяльну позицію. Керівництво Церкви прагнуло знайти порозуміння з владою. Про це свідчать такі факти: у жовтні 1944 року митрополит Андрій Шептицький надіслав листа до Ради у справах релігійних культів при Совнаркомі ССРСР, у якому висловлювалося побажання і готовість до нормалізації відносин з советською владою; в грудні 1944 року митрополит Йосиф Сліпий, що замінив померлого А. Шептицького, надіслав делегацію до Москви, яка отримала запевнення від советського уряду, що їй буде дозволено вільне відправлення Богослужень⁸, у березні 1945 року Й. Сліпий звернувся у Львівський обласний Совет з проханням дозволити керованій ним Церкві надавати моральну та матеріальну допомогу пораненим і хворим⁹, але всі ці факти державою до уваги не бралися. Більше того, як зазначає І. Білас, у травні 1944 року УГКЦ була зарахована до списку релігійних організацій, що входили до компетенції Ради у справах релігійних культів при Совнаркомі ССРСР і мали право подавати заяви про реєстрацію своїх релігійних громад¹⁰.

Проте, державні органи спочатку всіляко зволікали з реєстрацією, а 15 жовтня 1945 року уповноважений Ради в справах релігійних культів при Совнаркомі УССР П. Вільховий отримав директиву з Москви: «...до отримання особливих вказівок Вам необхідно утримуватися від реєстрації римо-католицьких і греко-католицьких релігійних громад»¹¹. Як бачимо, держава фактично ігнорувала існування УГКЦ. Тим часом відповідні структури розробляли цілий комплекс заходів для її ліквідації. 17 березня

² Білас І. «Репресивно-каральна система в Україні», 1917-1954. К. 1994, т. 1, ст. 308.

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 4648, оп. 4, спр. 4, арк. 54.

⁴ Там же, оп. 3, спр. 8, арк. 127.

⁵ Там же, спр. 11, арк. 199.

⁶ Там же, спр. 12, арк. 223.

⁷ Там же, оп. 4, спр. 4, арк. 55.

⁸ Білас І. Назв. праця, т. 1, ст. 309.

⁹ ЦДАВО України. Ф. 4648, оп. 4, спр. 6, арк. 10.

¹⁰ Білас І. Назв. праця, т. I, ст. 310.

¹¹ ЦДАВО України. Ф. 4648, оп. 4, спр. 2, арк. 46.

1945 року Сталін затвердив подані йому Головою Ради у справах РПЦ при Совнаркомі ССРСР Г. Карповим пропозиції. Вони передбачали:

«1. Організувати в місті Львові православну єпархію, поставивши на її чолі єпископа (з українців) з титулом єпископа Львівського і Тернопільського, що об'єднав би православні парафії Львівської, Станіславської, Дрогобицької і Тернопільської областей.

2. Надати Львівському і Тернопільському єпископові, а також усім православним священикам право на проведення місіонерської роботи.

3. Надати в розпорядження єпархії м. Львова, як катедральний собор, один з греко-католицьких (уніятських) соборів.

4. Укріпити Почаївську православну лавру в м. Кремінці Тернопільської області, зробивши її настоятеля вікарієм Львівського єпископа.

5. Від імени патріярха Московського і всієї Русі та Синоду Російської Православної Церкви випустити спеціальне звернення (українською та російською мовами) до духовенства і віруючих уніятської Церкви і широко поширити його в уніятських парафіях.

6. Організувати всередині уніятської Церкви ініціативну групу, що повинна декларативно заявити про розрив з Ватиканом і закликати уніятське духовенство до переходу в православ'я.

7. Організувати православні братства в містах Луцьку та Львові, надавши цим братствам права на проведення місіонерської та добродійної роботи, до того ж завданням братств буде зміцнення православ'я і протиставлення його католицизмові.

8. Вжити заходів для ліквідації автокефальної польської православної Церкви, з проведенням відповідних заходів для приєднання її до Московської патріярхії.

9. Оформити приєднання до Московської патріярхії Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії (Закарпатська Україна), згідно з виявленим з їхнього боку колективним бажанням і за згодою Синоду Сербської Православної Церкви (в юрисдикції якої до цього часу знаходиться Мукачівсько-Пряшівська єпархія).

10. Для підготовки кадрів священослужителів та місіонерів за типом і програмою Московських пастирсько-богословських курсів відкрити курси в містах Києві, Луцьку, Львові та Одесі»¹².

Початкові запланованої кампанії передувала публікація 8 квітня 1945 року в газеті «Вільна Україна» статті В. Россовича (псевдонім Я. Галана — Ю. В.) «З хрестом чи з ножем?», передрукована згодом іншими газетами і видана окремою брошурою. В ній у перекрученому вигляді подано ряд фактів з історії УГКЦ. Автор стверджував, що Церква проводить анти-народну політику, а тому потрібно повернутися «до віри предків — православ'я»¹³. Щоб привернути увагу до проблеми, порушеної у статті, партійні організації розгорнули широке її обговорення¹⁴. Через кілька

¹² Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1, оп. 23, спр. 1638, арк. 97.

¹³ Там же, арк. 112.

¹⁴ Марущак М. «Ліквідація УГКЦ» — ідеологічна диверсія Москви проти визвольного руху на західноукраїнських землях // «Державність», 1992, ч. 4, ст. 32.

днів після публікації вказаної статті розпочалися арешти вищого духовенства. Очевидно, це робилося для того, щоб, з одного боку, показати, що факти, наведені у статті, дійсно були, а з іншого — щоб позбавити УГКЦ вищої ієрархії, здатної чинити опір.

Вже 11 квітня 1945 року органи НКВД заарештували митрополита Й. Сліпого, єпископів М. Будку, М. Чарнецького, Г. Хомишина та І. Лятишевського¹⁵. Лише на Львівщині в цей період було заарештовано 33 особи¹⁶. Митрополита Й. Сліпого було звинувачено в «контрреволюційній діяльності, шпигунстві на користь Ватикану, ворожому ставленні до СРСР та паразитичному способі життя»¹⁷. Подібні злочини приписувалися й іншим. Але найбільший їх «злочин» полягав у тому, що вони, як заявив о. Антоній Пельвецький (майбутній православний єпископ — Ю. В.): «...не усвідомили свого призначення... не виправдали довіри»¹⁸. Це «призначення», очевидно, полягало в добровільній ліквідації рідної Церкви і «возз'єднанні» її з РПЦ. Далі події розвивалися за написаним у Москві «сценарієм». На посаду єпископа Львівського і Тернопільського був призначений протоієрей однієї з київських церков, професор богослов'я М. Оксіук. 19 квітня 1945 року він прибув до Москви, де зустрівся з патріархом Алексієм та Г. Карповим. Наступного дня, 20 квітня, його постригли в монахи, а 22 квітня відбулася хіротонія в єпископи і поспішний від'їзд до Львова¹⁹. Так на історичну арену вийшов один з найзавзятіших новітніх борців з унією, єпископ Львівський і Тернопільський — Макарій. За вказівкою Ради у справах РПЦ, єпископові Макарієві були надані апартаменти митрополита А. Шептицького²⁰. Це мало сприяти піднесенню його авторитету. Поруч з цим, з числа уніятських священників поспіхом створювалася «Ініціативна група», яка мала декларативно заявити про розрив з Ватиканом і закликати уніятське духовенство переходити у православ'я. На посаду голови цієї «групи» владні структури призначили доктора теології о. Гавриїла Костельника. Костельник був однією з найавторитетніших осіб серед греко-католицького кліру, за ним могли піти й інші. Однак відомо й те, що багато років він був ревним захисником своєї Церкви — що ж примусило його перейти до ворогів? На думку І. Біласа, советські каральні органи зібрали на нього компромітуючий матеріал, статті на захист унії, написані ще в 1933-34 роках, а це кваліфікувалось як дії, спрямовані проти советської влади²¹. Інший дослідник (М. Прокоп) вважає, що Костельника ще в довоєнний період органи НКВД примусили до співпраці, заарештувавши його сина Богдана²².

Крім Костельника, до «Ініціативної групи» увійшли: о. Антін Пельвецький — парох Копичинець, декан Гусятинського деканату, представник Станіславської єпархії, та о. Михайло Мельник — парох Нижанкович

¹⁵ Білас І. Назв. праця, т. 1, ст. 326.

¹⁶ Марущак М. Назв. праця, ст. 32.

¹⁷ Винниченко І. «Україна 1920-1980-х: депортації, заслання, вислання». К. 1994, ст. 62.

¹⁸ Рожнов Г. «Это мы, господи» // «Огонек», 1989, ч. 38.

¹⁹ ЦДАГО України. Ф. 1, оп. 23, спр. 1638, арк. 98.

²⁰ Там же, арк. 99.

²¹ Білас І. Назв. праця, т. 1, ст. 323.

²² Прокоп М. «Україна і українська політика Москви». «Сучасність», 1981, ст. 124.

і генеральний вікарій Перемиської єпархії²³. Незабаром, 28 травня 1945 року, «Ініціативна група по возз'єднанню Греко-Католицької Церкви з Російською Православною» звернулася до Совету народних комісарів УССР з проханням затвердити її як представника греко-католицького духовенства²⁴. У відповідь 18 червня 1945 року уповноважений у справах РПЦ при Совнаркомі УССР П. Ходченко направив листа такого змісту: «За вказівкою Совнаркому УССР, у відповідь на Вашу декларативну заяву від 28.5.45 р. повідомляю Вас:

1. Ініціативна група по возз'єднанню Греко-Католицької Церкви з Російською Православною Церквою санкціонується в Вашому складі як єдиний тимчасовий церковно-адміністративний орган, якому надається право керувати в повному обсязі існуючими греко-католицькими парафіями в західних областях України і проводити справу возз'єднання зазначених парафій з Російською Православною Церквою.

2. Ініціативна група по возз'єднанню Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою має право погоджувати надалі всі свої правові питання у справі керівництва греко-католицькими парафіями і возз'єднання їх з Православною Церквою з уповноваженим Совнаркомом у справах РПЦ при СНК УССР і, відповідно, в областях з місцевими уповноваженими.

3. З проведенням обліку деканатів, парафій і монастирів Греко-Католицької Церкви ініціативна група має надсилати до уповноваженого у справах РПЦ при СНК УССР списки всіх деканів, парохів і настоятелів монастирів, які відмовляються підлягати юрисдикції ініціативної групи Греко-Католицької Церкви по возз'єднанню з Православною Церквою»²⁵.

Таким чином, згідно цього документу, всі ті, хто не підтримував «Ініціативну групу» позбавлялися будь-якої підтримки державних органів. За задумом авторів указаних заходів, «Ініціативна група» повинна була зсередини руйнувати Церкву, показуючи громадськості, що остання переживає гостру кризу і вийти з неї може лише приєднавшись до РПЦ. Незабаром «Ініціативна група» виступила зі зверненням:

«До Всечесного Греко-Католицького Духовенства в Західних областях України!

Оцим повідомляємо Вас, Всечесні Отці, що з дозволу Державної влади з'явилась ініціативна група по возз'єднанню Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою з осідком у Львові. Її метою є вивести нашу Церкву з безладдя та безвластя, в якому вона опинилась. Державна влада признаватиме тільки зарядження нашої «Ініціативної групи», а ніякої іншої адміністратури в Греко-Католицькій Церкві не буде признавати.

Самозрозуміло, що наша «Ініціативна група» стоїть і стоятиме на становищі щирого патріотизму до УССР і всього Советського Союзу, бо це диктує здоровий розум і українського серця.

Як сама назва каже, наша «Ініціативна група» має довести нашу Греко-Католицьку Церкву до возз'єднання з усією всеруською Православною Церквою»²⁶.

²³ ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 23, с. 1638, арк. 9.

²⁴ Там же, арк. 48.

²⁵ Там же, арк. 128.

²⁶ Там же, арк. 10.

В той час, коли «Ініціативна група» розпочала розкладницьку роботу серед греко-католицького духовенства, на УГКЦ почався і зовнішній тиск з боку Московської патріархії. У травні 1945 року Патріарх Московський і всієї Руси Алексій звернувся з посланням «Пастирям і віруючим Греко-Католицької Церкви, мешканцям західних областей Української ССР», в якому закликав греко-католицьке духовенство і віруючих відмовитися від послушенства Ватиканові і повернутись в лоно православної Церкви²⁷. Також Патріархія, при підтримці державних структур, почала направляти православних священиків на опустілі греко-католицькі катедри²⁸. Нарком державної безпеки С. Савченко в доповідній записці на ім'я Н. Хрущова від 20 травня 1945 року пропонував для посилення впливу екзархату РПЦ в Західній Україні видати церковний календар українською мовою²⁹. Крім цього, РПЦ здійснила ряд заходів для піднесення авторитету «Ініціативної групи», зокрема Г. Костельника. На кошти патріархії було відремонтовано церкву, в якій він служив, а також його включили до складу редколегії львівського православного журналу «Єпархіяльний Вістник»³⁰.

У свою чергу, 27 липня 1945 року «Ініціативна група» звернулася з листом до патріарха Алексія, в якому повідомляла, що в УГКЦ в результаті «внутрішньої кризи» шириться безладдя, і що єдиним виходом з цього становища є «возз'єднання» греко-католиків з «Церквою — Матір'ю» — російською православною. У зв'язку з цим «Ініціативна група» від імені віруючих прохала прийняти греко-католиків у лоно «рідної Церкви»³¹. Це звернення мало, очевидно, на меті показати світові, що греко-католики за власним бажанням, а не з примусу влади, переходили на православ'я.

Отже, на перший погляд повинно було здаватися, що УГКЦ припинила своє існування в результаті прагнення віруючих, які вирішили приєднатись до РПЦ. Але фактичним організатором і надхненником усього цього була держава та її спеціальні органи: Рада у справах РПЦ при Совнаркомі СРСР на чолі з Г. Карповим, Рада у справах релігійних культур при Совнаркомі СРСР на чолі з І. Полянським, їхні представники в Україні П. Ходченко та П. Вільховий, уповноважені цих Рад в областях, а також НКГБ.

Реакція греко-католицького духовенства і вірних на ці заклики виявилась далеко не такою позитивною, як сподівалися державні органи. За три з половиною століття існування УГКЦ в Західній Україні вона стала для народу рідною, і відмовлялись від неї тільки тому, що так хотілося новій владі, західні українці не бажали. Масмо кілька свідчень про реакцію духовенства і вірних на заклик «Ініціативної групи». Так, наприклад, священик с. Струпки Станіславівської області о. Саклевич Михайло-Ярослав заявив: «...Мені 42 роки, і в іншу віру переходити не легко,

²⁷ Там же, арк. 35.

²⁸ ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 3, спр. 11, арк. 199.

²⁹ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1639, арк. 1.

³⁰ ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 3, спр. 8, арк. 48.

³¹ Там же, арк. 52-53.

догмати нашої віри інші, а тому: якщо Греко-Католицька Церква не буде існувати, то мені краще бути свинопасом», а священник села Марківці цієї ж області о. Гнат Величко сказав: «Моя совість зараз не дозволяє йти до ініціативної групи. Я хочу бути священником Греко-Католицької Церкви, як і донині, не буду ламати присягу, яку давав єпископові Григорієві Хомишину. Я знаю, що він заарештований органами НКГБ як ворог народу, але мені дивно, і я не вірю, що Хомишин ворог народу. Хай єпископ Хомишин звільнить мене від присяги, тоді я подумаю, чи вступати мені до ініціативної групи»³². Селянин Іван Костюк з села Годидобровідки Коломийського району Дрогобицької області так відреагував на заяву «Ініціативної групи»: «Я й у Франка багато читав про унію. Правильно, що вона була введена насильно. Перший крок — унія. Другий — це зробити нас католиками. Скажу відверто: все-таки я народився в цій вірі, та напевно так і залишусь. Не до лиця мені змінювати релігію, це ж не сорочка, що її можна замінювати. Ми не любимо змін»³³.

Частина греко-католицького духовенства вдалася і до більш активних форм протесту. Як повідомляв уповноважений у справах релігійних культур при Совнаркомі УССР своєму керівництву в Москві, 16 липня 1945 року до Києва для переговорів з урядом прибули представники УГКЦ: колишній радник митрополитичого ординаріату Іван Котів та колишній секретар митрополита Йосифа Сліпого, священник Йосиф Кладочний. У розмові з представниками уряду УССР П. Ходченком та П. Вільховим вони заявили, що приїхали як представники тих священників-уніятів, які не згодні на возз'єднання з РПЦ. Ці священники написали заяву-протест на ім'я заступника Голови Ради Народніх Комісарів ССРСР В. Молотова. Її підписали 61 львівський священник і всі настоятелі греко-католицьких монастирів. В ній священники греко-католики просили советський уряд залишити УГКЦ в такому вигляді, в якому вона існувала на той час, і дозволити їм вибрати церковне керівництво. У свою чергу вони обіцяли не втручатися в політичне життя і бути патріотами советської України. Цю заяву священники відправили до Москви, а також розіслали в єпархії з метою збору підписів серед духовенства і вірних.

Крім цього священники-делегати заявили, що відозва «Ініціативної групи» не знаходить підтримки у греко-католиків, і що Костельник має у Львові лише чотирих своїх прихильників. До того ж він видає деяким священникам довідки про приєднання до «Ініціативної групи» лише для того, щоб їх не заарештували. Особливо стурбував греко-католиків, за словами делегатів, третій пункт листа уповноваженого у справах РПЦ при Совнаркомі УССР П. Ходченка до «Ініціативної групи», в якому остання повинна була передавати уповноваженим списки тих священників, що не бажали возз'єднуватись.

Однак ця зустріч не принесла успіху делегатам, представники уряду заявили, що не підтримають греко-католиків³⁴.

³² Там же, оп. 4, спр. 11, арк. 133.

³³ Там же, арк. 31.

³⁴ Там же, арк. 32-33.

Досить рішуче проти возз'єднання виступили монахи ордену ОО. Василіян на чолі з Галицьким провінціалом о. Володимиром Градюком, що керував василіянськими монастирями на всій території Західньої України. За його вказівками священники-монахи відвідували села і райони, де не було священників, і агітували проти возз'єднання. Вони також поширювали серед віруючих відозви, в яких говорилося, що священник, який приєднався до ініціативної групи, не має Божої сили, і тому віруючі не повинні ходити до нього на сповідь³⁵.

Активними противниками возз'єднання були також львівські священники греко-католики, на чолі яких стояв брат митрополита Андрея Шептицького — архимандрит Климентій. Саме Климентій Шептицький став ініціатором згаданого вже листа на ім'я Молотова³⁶.

Рух на захист Церкви набував усе більшого розмаху. Так, наприклад, для протидії «Ініціативній групі» священник зі Львова о. Володимир Фігель намагався створити релігійну організацію. Дев'ять її членів разом з самим Фігелем були заарештовані³⁷. Таку ж саму групу, і також невдало, намагалися створити в Золочеві священники о. Йосип Федорик та о. Степан Фітьє³⁸. Проти з'єднання виступили і колишні члени «Українського Католицького Союзу», створеного за ініціативою митрополита А. Шептицького в 1930 роки серед представників західньо-української інтелігенції³⁹. Дізнавшись про арешт священників Темневського та Козія в місті Немирові, інженер лісової промисловости Йосип Чижик розпочав збір підписів на їх захист. За таку діяльність він був заарештований⁴⁰.

Отже возз'єднанню УГКЦ з РПЦ виникла досить велика опозиція. Проте Москва не зважала на думку духовенства та віруючих. Щоб прискорити завершення задуманого, органи НКГБ вдавались до різних засобів. Спочатку священникам, які не хотіли приєднатися до «Ініціативної групи», просто погрожували. Безпосередній свідок цих подій, о. П. Олійник, згадував: «Вранці прийшов до КПЗ капітан з області, викликав заарештованого у свій кабінет і майже до вечора без перерви писав з ним довжелезний протокол, а закінчивши його, сказав заарештованому: „Я вас відпускаю на волю, йдіть додому і подумайте. Якщо підпишетесь на руськоє православіє, можете спокійно працювати за своєю спеціальністю, але якщо будете й далі пручатися, приготуйте собі хліб і білизну, бо ми вас з села заберемо, щоб ви не деморалізували людей“»⁴¹. Про аналогічні дії влади свідчив і священник Іван Бачинський зі Стрия у розмові з уповноваженим у справах релігійних культів П. Вільховим⁴². Коли ж це не допомагало — розпочинались арешти. Лише в четвертому кварталі 1945 року в Львівській області було заарештовано 18 священників⁴³, а в Дрогобицькій — 35⁴⁴.

³⁵ Там же, спр. 4, арк. 60.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1639, арк. 105.

³⁷ Там же, арк. 106.

³⁸ Там же, арк. 114.

³⁹ ЦДАВО України. Ф. 4648, оп. 4, спр. 4, арк. 60.

⁴⁰ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1641, арк. 5.

⁴¹ Олійник П. «Зошити» // «Український історичний журнал», 1993, ч. 9, ст. 105.

⁴² Білас І. Назв. праця. Т. 1, ст. 330.

⁴³ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1639, арк. 17.

⁴⁴ ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 3, спр. 7, арк. 34.

Однак, незважаючи на вживані заходи, процес «возз'єднання» йшов не так швидко, як цього хотілося державі. За свідченням члена «Ініціативної групи» А. Пельвецького, на липень у Станіславівській області до групи приєдналися 16 священників, а в Тернопільській — 17⁴⁵ (у Станіславівській області було 419 греко-католицьких священників, а в Тернопільській — 336⁴⁶).

Щоб прискорити перехід греко-католиків на православ'я та проведення собору, П. Вільховий у доповідній записці «Про процеси, що відбуваються в Греко-Католицькій (уніятській) Церкві» від 28 липня 1945 на ім'я Голови Ради у справах релігійних культів при Совнаркомі ССРСР І. Полянського пропонував провести додаткові заходи. Наведемо лише деякі з них: «а) не реєструвати громади греко-католиків, а брати лише на списковий облік; г) заборонити священникам відвідувати парафії, де немає священників; д) якщо парафія невелика — об'єднати її з сусідньою, а звільнену церкву передати православній «двадцятці» на чолі з місіонером⁴⁷; ж) якщо уніятську Церкву будували православні — дати можливість православній «двадцятці» відібрати цю Церкву в своє розпорядження; і) вивчати та підтримувати тих, хто боровся і бореться за реформу уніятської Церкви, особливу увагу приділити тим, хто боровся з латинізацією уніятської Церкви»⁴⁸.

Особливу увагу П. Вільховий приділив неутралізації діяльності монастирів. Він пропонував закрити при монастирях школи підготовки молоді до духовних семінарій, ченців, що не мають сану ієромонаха, мобілізувати до війська, ті монастирі, що мають філії на території областей, переселити до філій, а монастирські приміщення передати для культурно-просвітніх установ⁴⁹.

З цією ж метою народній комісар державної безпеки УССРС С. Савченко зі свого боку пропонував: «Враховуючи, що монастирі розміщені в багатьох районах Львівської області, і їх вплив поширюється на велику кількість місцевого населення, і що дальша робота у справі возз'єднання Церков ускладнилася, прошу дозволу переселити монастирі з таким розрахунком, щоб на території Львівської області залишилося по одному монастиреві кожного ордену»⁵⁰.

Безумовно, що УГКЦ, ще й до того позбавлена вищої ієрархії, не могла вистояти проти добре відлагодженого механізму тоталітарної держави. Під тиском державних органів греко-католицьке духовенство поступово почало переходити на православ'я. Можливо, що цей перехід не відбувся запланованими державою темпами. За інформацією уповноваженого у справах релігійних культів, на 1 жовтня 1945 року було взято у

⁴⁵ Там же, оп. 4, спр. 3, арк. 30.

⁴⁶ Там же, арк. 19-20.

⁴⁷ Згідно постанови Совнаркому ССРСР від 25 листопада 1943 року за ч. 1325 «Про порядок реєстрації церков», відкривати церкву дозволялося лише тоді, коли до інших документів додавалися підписи та анкетні дані 20 активних членів релігійної громади — так званої «двадцятки».

⁴⁸ ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 4, спр. 3, арк. 26.

⁴⁹ Там же, арк. 27.

⁵⁰ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1639, арк. 7.

Львівській області 522 греко-католицької церкви, в Дрогобицькій — 658, Станіславській — 567, Тернопільській — 514, Волинській — 2, Чернівецькій — 4. В цих церквах правили службу 1684 священники⁵¹. В результаті роботи «Ініціативної групи» та заходів, проведених державними органами до «Ініціативної групи» приєдналися біля 810 священників⁵². Що ж до громад віруючих, то їх перехід на православ'я проходив значно повільніше: у Дрогобицькій області перейшли лише 4 громади, у Львівській — 2, у Тернопільській — 3⁵³.

Як зазначав П. Вільховий, греко-католицьке духовенство умовно поділялося на три групи. До першої відносилось духовенство, що приєдналося до «Ініціативної групи». Ця група була найчисленнішою. Друга група греко-католицьких священників складалася з тих, хто ще не приєднався і займав вичікувальну позицію. На їхнє остаточне рішення мали вплинути результати собору, який збиралася скликати «Ініціативна група». Третя група зайняла непримиренну позицію до «Ініціативної групи». Вона складалася, головним чином, зі священників-монахів греко-католицьких орденів Василіян, Редemptористів і Студитів. До них приєдналися деякі священники, що прийняли целібат, а також колишні співпрацівники Митрополичої капітули та ординарія⁵⁴.

Однак, цілком очевидно, що підтримка дій «Ініціативної групи» священниками, яких віднесли до першої групи, була не зовсім щирою. Зробити такий крок більшість з них змусила загроза репресій. Ця думка підтверджується листом Голови «Ініціативної групи» Г. Костельника на ім'я патріярха Алексія з жовтня 1945 року. Він писав: «Я повинен підкреслити, що лише дуже незначний відсоток серед наших священників, що приєдналися до «ініціативної групи», зробив це за переконанням. Таких священників немає очевидно і 50. Інші зробили це тому, що немає іншого виходу з ситуації, що склалася. Це, безумовно, ще не означає, що ці священники є на 100 відсотків папістами (прихильниками Папи). Але якщо б не було тиску з боку держави, то очевидно в сучасних умовах навіть 50 священників не знайшлося би таких, які бажали б „руйнувати“ Греко-Католицьку Церкву, щоб перетворити її в православну... Православ'я, яке у нас у такий короткий термін виникає, буде спочатку лише зовнішнім лакуванням...»⁵⁵.

Досить негативно до дій «Ініціативної групи» поставилася західноукраїнська інтелігенція. Так, наприклад, академік В. Щурат у приватній розмові заявив: «Костельник уже православний. Большевики в уніятській Церкві. Молодець, увійде в історію». Академік Ф. Колесика поставив під сумнів щирість діячів «Ініціативної групи»: «Якось дуже поспішно відмовилися священники від унії, важко повірити в їх щирість. Звернення ініціативної групи написано большевиками, не релігійними»⁵⁶. Відомий український історик, професор І. Крип'якевич негативно висловився про

⁵¹ Там же, спр. 1640, арк. 99.

⁵² ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 4, спр. 3, арк. 39.

⁵³ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1639, арк. 149.

⁵⁴ ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 4, спр. 4, арк. 56.

⁵⁵ Там же, арк. 40.

⁵⁶ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1640, арк. 41.

арешти духовенства. Як повідомив секретар Львівського обкому КП(б)У І. Грушевський, І Крип'якевич заявив: «Арешт священика — це арешт усієї Галичини. Советське правосуддя повинно тепер виправдати себе перед масами — або засудити священиків, або визнати свою повну неспроможність і цим ще більше наклікати на себе недовіру і нелюбов. Маси боряться з советською владою, правда пасивно, але боряться»⁵⁷.

Але, попри всі складнощі й опір значної частини греко-католицького духовенства та віруючих, влада намагалась якнайшвидше скликати собор, що мав проголосити самоліквідацію УГКЦ. Підготовка до собору розпочалася вже влітку 1945 року. Щоб усе пройшло належним чином і не було якихось непередбачених результатів, державні органи розпочали відповідну роботу. У вересні 1945 року уповноваженим на місцях була дана вказівка «...сприяти підборіві та висуненню бажаних кандидатур на даний собор»⁵⁸. Якщо врахувати, що уповноважені були співпрацівниками НКГБ⁵⁹, то стане цілком зрозуміло, що до складу депутатів не зміг потрапити ні один священик, який не поділяв думки «Ініціативної групи».

Від 12 до 18 грудня 1945 року в Києві відбулась об'єднана нарада уповноважених Рад у справах РПЦ та релігійних культів західних областей України. На цій нараді було підбито підсумки проведених заходів для ліквідації УГКЦ, а також намічено пляни дальшої роботи. Про те, що вирішенню цього питання приділялася велика увага з боку центрального керівництва, свідчить факт участі в цій нараді керівників обох відомств, які займалися питаннями релігії і Церкви — Г. Карпова та І. Полянського. Після наради відбулося прийняття членів «Ініціативної групи» — Г. Костельника, М. Мельника, А. Пельвецького. З боку держави на прийнятті були присутні Г. Карпов, І. Полянський, П. Ходченко, П. Вільховий, а також співпрацівники НКГБ полковник Капін і капітан Богданов. На цій зустрічі обговорювалося питання про підготовку скликання Собору греко-католицького духовенства «для прийняття офіційного акту про розрив з Ватиканом і воз'єднання з Російською Православною Церквою»⁶⁰. Скликати Собор планувалося в найбільшій греко-католицькій святині — соборі Святого Юра у Львові, це повинно було «покласти початок... поверненню Православній Церкві її святинь»⁶¹.

Найбільшою проблемою, з якою зіткнулись організатори собору, була відсутність греко-католицького єпископату, без якого собор уважався б неканонічним. Спочатку плянували на єпископальні катедри надіслати єпископів РПЦ, але проти такого вирішення проблеми висловився уповноважений у справах РПЦ при Совнаркомі УССР П. Ходченко. На його думку, цей крок міг викликати небажану реакцію, а також не виключена агітація з боку вороже настроєних елементів — про російщення⁶². Аналогічної думки дотримувався і Г. Костельник, який у згаданому вже листі до патріарха Алексія радив висвячувати нових єпископів лише з

⁵⁷ Там же, арк. 111.

⁵⁸ ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 4, спр. 4, арк. 40.

⁵⁹ Білас І. Назв. праця, т. 1, ст. 306.

⁶⁰ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1639, арк. 149.

⁶¹ ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 4, спр. 4, арк. 41.

⁶² Там же, оп. 3, спр. 8, арк. 43.

середовища греко-католиків. Незабаром було знайдено, як здавалось організаторам собору, найкращий вихід з цієї ситуації. 22 лютого 1946 року 13 греко-католицьких священиків на чолі з Г. Костельником перейшли на православ'я, а 25 і 26 лютого Алексій висвятив членів «Ініціативної групи» А. Пельвецького та М. Мельника в єпископи⁶³. Проте ця акція не надала канонічності соборові, оскільки виходило, що ініціаторами скликання греко-католицького собору виступили священики РПЦ.

Скликати собор держава плянувала в першому кварталі 1946 року. Секретар Львівського обкому І. Грушевський пропонував скликати його якнайшвидше для того, щоб «священиків, які перейшли на православ'я, можна було використати для патріотичної роботи, зокрема з питань підготовки виборів до Верховного Совету»⁶⁴.

Держава взяла на себе й фінансування собору. 24 січня 1946 року заступник голови Совнаркому ССРСР В. Молотов підписав розпорядження ч. 888/с, в якому говорилося: «Виділити Совнаркомові Української ССР із резервних фондів СНК ССРСР у I кварталі 1946 року на видатки для проведення собору Греко-Католицької (уніятської) Церкви 100 тисяч рублів»⁶⁵. Крім цього, Народньому Комісарові торгівлі УСССР Дрофові було дано вказівку: «Забезпечити 260 делегатів собору Греко-Католицької Церкви, що відбудеться в м. Львові від 7 до 10 березня 1946 року, триразовим харчуванням протягом 4 днів»⁶⁶. Для делегатів собору і гостей були зарезервовані кращі готелі Львова: «Народня гостинниця», «Європа» і «Брістоль»⁶⁷. Посвідчення депутатам собору, як стверджує Г. Рожнов, видавав капітан держбезпеки Богданов⁶⁸.

Для забезпечення успішного проведення собору до Львова прибули: відповідальний працівник у справах РПЦ Уткін, уповноважений у справах РПЦ при Совнаркомі УСССР П. Ходченко, уповноважений у справах релігійних культів при Совнаркомі УСССР П. Вільховий, а від Московської патріархії — екзарх України, митрополит Іоанн. Собор охороняли органи НКГБ⁶⁹. Собор розпочався 8 березня 1946 року. Його президія складалася з членів «Ініціативної групи» Г. Костельника, М. Мельника та А. Пельвецького. Головував Г. Костельник. Виступаючи на соборі, члени «Ініціативної групи» закликали його учасників розірвати унію з Римом і перейти до РПЦ. А. Пельвецький так пояснив необхідність цього кроку: «Коли національне визволення українського народу від вікового поневолення стало довершеним фактом, то воно мусіло потягнути за собою і церковно-релігійне возз'єднання українського народу, а саме — ліквідацію Берестейської унії, розрив з Ватиканом і возз'єднання з Руською Православною Церквою»⁷⁰.

⁶³ Білас І. Назв. праця, т. 1, ст. 330.

⁶⁴ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1639, арк. 10.

⁶⁵ ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 3, спр. 20, арк. 4.

⁶⁶ Там же, арк. 5.

⁶⁷ Білас І. Назв. праця, т. 1, ст. 331.

⁶⁸ Рожнов Г. Назв. праця.

⁶⁹ Білас І. Назв. праця, т. 1, ст. 331.

⁷⁰ «Діяння собору Греко-Католицької Церкви 8-10 березня 1946 року у Львові». Львів, 1946, ст. 60.

Собор, за характером виступів, був подібний більше на большевицький партійний форум — така була одностайність, лише священник Василь Лисюк запропонував «уважати нинішній собор підготовним етапом справи, саме ж рішення відкласти на пізній час»⁷¹. Але це був «голос волаючого в пустелі». Пропрацювавши 3 дні, собор прийняв рішення вийти з-під юрисдикції Ватикану і возз'єднатися з РПЦ, продемонструвавши небачену одностайність. Розіграний Москвою при допомозі РПЦ спектакль удався — УГКЦ фактично перестала існувати.

На завершення учасники собору надіслали привітальні телеграми Сталінові та Хрущову. В телеграмі до Сталіна говорилось: «У цей історичний епохальний момент ми не можемо не висловлювати Вам почуття величезної вдячності за Вашу велику справу — зібрання разом українських земель, бо без цього неможливо було б і мріяти про ліквідацію нашого церковно-релігійного роз'єднання»⁷².

Отже, за офіційною версією, Українську Греко-Католицьку Церкву спіткала така сама доля, що й Українську Автокефальну Православну Церкву — вона, як повідомлялося, «саморозпустилась у результаті внутрішньої кризи». Головні актори розіграного за кремлівським сценарієм спектаклю не були забуті державою. За успішне проведення львівського собору П. Ходченко пропонував Г. Карпову нагородити єпископів М. Мельника та А. Пельвецького медалями, а архієпископа Макарія та Г. Костельника орденами⁷³. Такою виявилася ціна зради. Але Г. Костельник недовго втішався з цієї нагоди, а можливо — навпаки, мучився і вважав нагороду «тридцятьма срібниками». 20 вересня 1948 року його було вбито на сходах Преображенської церкви у Львові. Як стверджує І. Білас, до його вбивства причетні органи НКГБ, що в такий спосіб позбулися небезпечного свідка своїх чорних справ⁷⁴. На думку П. Ходченка, вбивство здійснили українські підпільники⁷⁵.

Проте львівський собор не поставив крапки на існуванні УГКЦ в Україні, хоча й став у цьому відношенні вирішальною подією. Процес ліквідації УГКЦ затянувся на кілька років. Частина духовенства продовжувала опиратися «возз'єднанню». Наприклад, у Львівській області на жовтень 1946 року не приєднаним залишався 101 священник⁷⁶. Слід відмітити, що крім тих, хто рішуче відмовлявся від переходу на православ'я, були й такі, що чинили пасивний опір. Ці священники офіційно заявляли про приєднання до «Ініціативної групи», але канонічно не оформляли свій перехід. Досить поширеним явищем були випадки, коли, не бажаючи зрідкатися своєї віри, представники духовенства залишали церковну службу і переходили до світського життя. Про це свідчить помітне зменшення кількості церков. Так, наприклад, якщо у Львівській області на 1 січня 1946 року нараховувалось 11 православних церков і 522 греко-католицькі, разом 533, то на 1 січня 1947 року православних було вже

⁷¹ Там же, с. 42.

⁷² «Радянська Україна», 1946, 17 березня.

⁷³ ЦДАВО України. Ф. 4648, оп. 3, спр. 20, арк.3.

⁷⁴ Білас І. Назв. праця, т. 1, ст. 332.

⁷⁵ ЦДАВО України. Ф. 4648, оп. 3, спр. 80, арк. 34.

⁷⁶ Там же, спр. 25, арк. 130.

231, а греко-католицьких 38, разом 269⁷⁷. Стало менше на 264 Церкви. Основна причина — брак священників. Така сама картина була і в Тернопільській області. Кількість діючих церков на 1 січня 1948 року в порівнянні з березнем 1946 року зменшилася на 68. Причина була та сама, що і в Львівській області⁷⁸. Безумовно, що значна частина духовенства була репресована. Так, з уже згадуваних священників Львівщини у жовтні 1946 року 55 були репресовані, а інші залишили Церкву і перейшли на цивільну працю⁷⁹.

Найбільш упертий опір ліквідації своєї Церкви чинили монахи греко-католицьких монастирів. Ні один з них на московське православ'я не перейшов. Незважаючи на вжиті урядом заходи для їх ліквідації, монастирі продовжували діяти. В Станіславській області в кінці 1946 року ще діяли 10 монастирів, у них було 162 монахів і монахинь⁸⁰. Навіть у 1950 році у Львівській області діяли 3 монастирі, а в Станіславській — 6⁸¹. Ці монастирі вели місіонерську роботу, спрямовану проти московського православ'я. Вони закликали віруючих не переходити на це православ'я. Пасивний опір чинили й миряни. Не бажаючи відмовлятися від віри батьків, у багатьох випадках вони не відвідували церкву, якщо там правив православний священник. Наприклад, у Жовкві Львівської області з моменту «возз'єднання» до початку 1950 року змінилися 8 священників, бо люди не бажали їх приймати⁸². Коли ж священник залишався, то люди не відвідували Церкву. Таким чином священник позбавлявся засобів існування і мусів покидати парафію. Також слід зауважити, що навіть місцеві советські органи досить прохолодно ставилися до московського православного духовенства. Уповноважений у справах РПЦ по Станіславській області в інформаційному звіті за III квартал 1949 року відмічав: «Православні священники не тільки не підтримуються місцевими советськими органами, а часто відношення до них упереджено-зневажливе, більше того — апарат низових советських органів, який складається в основному з місцевого населення, тісно зв'язаного з інтелігентсько-куркульською верхівкою, відноситься до священників православної Церкви прямо вороже, як до представників московської Церкви»⁸³.

Віруючі продовжували відвідувати греко-католицькі церкви, а оскільки таких залишилося дуже мало, то свої релігійні потреби вони задовольняли при допомозі тих священників, які офіційно покинули церковну службу, але продовжували відправляти таємно Богослуження⁸⁴.

Виходячи з ситуації, що склалася, державні органи сплянували чергові заходи для ліквідації впливу УГКЦ на західно-українське населення. Вони передбачали: виселення греко-католицьких священників та їх сімей з колишніх парафіяльних будинків та стягнення боргу за житло з лю-

⁷⁷ Там же, оп. 4, спр. 18, арк. 33.

⁷⁸ Там же, спр. 32, арк. 34.

⁷⁹ Там же, оп. 3, спр. 25, арк. 130.

⁸⁰ Там же, оп. 4, спр. 23, арк. 100.

⁸¹ Там же, оп. 3, спр. 80, арк. 34.

⁸² Там же, спр. 70, арк. 28.

⁸³ Там же, спр. 64, арк. 35.

⁸⁴ Там же, арк. 32.

того 1946 року по день виселення; виклик священників до райвиконкому і попередження їх про заборону проводити будь-які Служби Божі в церквах, молитовних домах і вдома; встановлення високих податків⁸⁵; негайну ліквідацію греко-католицьких монастирів; встановлення обмежень при прийомі на роботу колишнього уніяського духовенства, а також заходи по лінії органів держбезпеки⁸⁶.

Найбільш ефективним засобом для боротьби з греко-католиками і дали були репресії. Каральні органи завдали найбільш відчутного удару по УГКЦ. Як зазначає І. Винниченко, за весь період її нищення було репресовано 10 єпископів, 1,400 священників та 800 монахинь⁸⁷. Таку ціну заплатила УГКЦ за відмову від добровільної самоліквідації.

Таким чином, виходячи з наведених вище фактів, ми можемо стверджувати, що Українська Греко-Католицька Церква припинила свою діяльність не внаслідок «внутрішньої кризи» і не внаслідок «прагнення віруючих західних областей України»⁸⁸, а в результаті добре продуманої і спланованої політики Росії. Адже саме Москві УГКЦ, яка мала значний вплив на західних українців, заважала зміцнювати свою владу в західних областях України. Надзвичайно показовим є те, що, проводячи дискримінаційну політику відносно греко-католиків, держава залучила до цієї справи РПЦ. Змінивши свою політику щодо РПЦ, Сталін, по суті, відновив запроваджений ще Петром I принцип «цезаропапізму» і перетворив РПЦ на державний орган. Отже, під прикриттям і за допомогою однієї Церкви тоталітарна держава нищила іншу. Це дискредитувало РПЦ в очах віруючих інших конфесій, її стали вважати «ворогом», «агентом НКГБ». Авторитет її в Західній Україні не тільки не зріс, а навпаки — знизився. Таким чином урядова політика була порушенням загальнолюдських і християнських норм.

Ми також можемо з упевненістю говорити і про те, що значна частина духовенства УГКЦ, незважаючи на погрози і репресії, вчинила впертий опір приєднанню. Можна виділити як активні форми опору, коли священники відкрито відмовлялися «возз'єднуватись» і закликали до цього віруючих, так і пасивні, коли священники, щоб не зрікатися своєї віри, кидали церковну службу, але продовжували підпільно відправляти церковні обряди. Не прийняли цієї політики і вірні, які часто не пускали православних священників на парафії або припиняли відвідувати церкву.

Вивчення і глибока наукова аналіза політики держави щодо Церкви взагалі та УГКЦ зокрема мають дуже велике значення в сучасних історичних умовах, коли багато релігійних конфесій переживають процес відродження. В таких умовах держава повинна зайняти чітку позицію, спрямовану на невтручення у справи Церкви та дотримання свободи совісті. Лише за цих умов можна буде збудувати правове і демократичне громадянське суспільство. ■

⁸⁵ Там же, арк. 36.

⁸⁶ Там же, стр. 80, арк. 41.

⁸⁷ Винниченко І. Назв. праця, ст. 62.

⁸⁸ «Українська Радянська Енциклопедія». К. 1984, т. 11, кн. 1, ст. 487.

Галина ГОРДАСЕВИЧ

УКРАЇНКА І ТОТАЛІТАРИЗМ

У ХХ столітті українські землі перебували під владою п'яти тоталітарних режимів: Австро-Угорської імперії, царської Росії, міжвоєнної Польщі, СРСР і фашистської Німеччини (можна ще б додати Румунію, але в даному випадку її можна пропустити). З усіх них, здається, лише перший не допускався до того, щоб воювати з жінками. Що ж торкається царської Росії, то досить назвати три прізвиська: Марія Вітрова — спалила себе живцем у петербурзькій тюрмі, Надія Сигида — разом з подружками отруїлася в сибірській тюрмі, правнучка останнього українського гетьмана Кирила Розумовського Софія Перовська — повішена разом зі своїми друзями-народовольцями.

Правда, це ще ХІХ вік, але якщо перейти до нашого, то можна назвати поетку Христю Литвиненко, арештовану в 1903 році, арешт у 1905 році поетки Чайки Дніпрової (псевдонім Людмили Василевської), арешт у 1907 році Лесі Українки та її сестри (можна думати, що лише важка хвороба врятувала Лесю від заслання куди-небудь на північ), арешт у 1914 році поетки Олени Журливої (псевдонім Олени Котової) за участь у святкуванні роковин Шевченка, депортацію в тому ж 1914 році, але вже після окупації Галичини російськими військами, аж у Красноярськ поетки Віри Лебедової (псевдонім Костянтини Малицької), авторки популярної і в наші дні пісні «Чом, чом, чом, земле моя». Нарешті згадаймо, як там описано безіменну героїню в оповіданні Михайла Коцюбинського «Подарунок на іменини»: «він глянув вдалину і побачив: в повітрі, осяяна сонцем, гоїдалась довга, чорна фігура. Покрутилась в один бік — і стала. Потім у другий — і знову спинилась».

Це вже наше ХХ століття.

Коли говорити про Польщу періоду від кінця Першої світової війни і до початку Другої, то найперше згадується ім'я Ольги Басараб, відзначеної Міжнародним Червоним Хрестом за організацію допомоги цивільному населенню під час війни і закатованої в 1924 році в польській тюрмі. Її смерть була інсценізована як самогубство: мовляв, сама повісилася. Пригадаймо, що в цей же час далеко від Львова, на совєтській Україні, так само був убитий Микола Міхновський. А далі з'являються імена гімназистки Марії Гнатківської і студентки Львівської політехніки Катерини Зарицької, засуджених на так званому «Варшавському процесі» разом зі Степаном Бандерою, Миколою Лебедем та іншими за участь у замаху на міністра Перацького. Доля Зарицької була особливо трагічною. Відсидівши 4 роки в польській тюрмі, вийшовши на волю з розгромом Польщі, вона лише встигла одружитися зі своїм товаришем по боротьбі Михайлом Сорокою і знову потрапила в тюрму, вже совєтську. Їй пощастило: вона залишилася жива, коли при відступі зі Львова енкаведисти розстрілювали в'язнів. Але Катерина вийшла на волю лише для того, щоб покласти своє життя на вітар боротьби за волю України. І хоч вона не брала участі в боях, а зорганізувала роботу Червоного Хреста, це не врятувало її, коли вона знову потрапила в руки «спадкоємців за-

лізного Фелікса». Потягнулися довгі десятиліття в таборах. Її син ріс без матері. Її чоловік 30 років провів у тюрмах і таборах, так і не вийшовши на волю. Доля хотіла, що коли він помер, то вони знаходилися практично в одному місці. Якби це були християни, то пустили б бодай з покійником попрощатися. Але ж то були комуністи — не пустили.

В селі Денисів на Тернопільщині народилася і провела майже все своє життя сільська вчителька, дитяча письменниця, громадська діячка Іванна Блажкевич. Померла, коли їй було за 90 років, похована в сімейній могилі. А на пам'ятнику, поруч з її іменем, імена її старших родичів, чоловіка і двох доньок. Вони померли одночасно, коли одній було чотири, а другій шість років. Померли начебто після того, як на вулиці якийсь незнайомий дядько почастував їх шоколадом. А після їх смерті Іванна Блажкевич отримала анонімного листа, в якому погрожували, що і їй те буде, якщо вона не перестане боротися за Україну. Вона не перестала, і в неї постійно влаштовувалися обшуки, її арештовували, під час останнього арешту побили до непритомности і викинули, вважаючи мертвою. Добрі люди підібрали, відходили, і вже до розпаду Польщі Іванна Блажкевич змушена була переховуватися.

Якщо названі жінки-мучениці боролися за незалежну Україну, то молодесенька Ганна Жежко з Волині вірила большевицькій пропаганді, що за Збручем український народ живе вільно і щасливо. Вона стала комсомолкою, організувала першотравневу демонстрацію і потрапила до тюрми в Ковелі. Там вона складала вірші, які через наглядача передавала на волю. «Народилась в тюрмі моя скромна муза», — писала вона в одному з віршів. Майже два роки пробула вона в польській тюрмі, але суд змушений був її виправдати. В 1925 році вона нелегально переходить польсько-советський кордон, приїжджає до Харкова, навчається, виходить заміж. А в 1937 році арешт і вирок: 8 років таборів у Кемеровській області (це ж був не польський суд, а «рідний», советський). І знову до неї прийшла поезія, хоча вже не знайшлося такого «доброго» наглядача, який узявся б переправляти її на волю. Все ж про рукописну збірку віршів Ганни Жежко «Паморозь» писав Володимир Кащенко («Вісті Ковельщини», 16 листопада 1991 р.). Правда, ще при житті Ганни Жежко було видано її єдину збірку віршів «Троянди за ґратами», але то вже був 1968 рік, коли навіть якісь двозначні вірші не могли бути опубліковані.

Не менш романтично-трагічна доля актриси і письменниці Ніни Матулівни, яка в 1918-20 рр. була командиром кавалерійського батальйону Красної армії, потім організатором Робітничого театру у Львові. Була арештована поляками в 1926, 1927, 1930 роках. Нарешті теж виїхала в советську Україну. Письменницький довідник говорить: «Померла в березні 1944 року», але не говорить, де це сталося. Якщо взяти до уваги, що вона належала до літературної організації «Західня Україна», всі члени якої були знищені сталінським режимом, то очевидно, така ж доля не оминула і Матулівну.

І вже точно відомо, що така доля не оминула поетку й активну громадську діячку просоветського спрямування Мирославу Сопілку (псевдонім Юлії Мисько). Рятуючись від переслідувань польської дефензиви, вона

з сім'єю в 1930 році прибула до Харкова, арештована разом з чоловіком в 1937 році і через 3 місяці розстріляна.

Майже 3 роки Україна була тереном, де точилася найстрашніша в історії людства війна — Друга світова. Скільки українців загинули при тому? Ми досі не маємо не те що точної, а навіть більш-менш імовірної цифри. А скільки з них було жінок? Я вже не кажу про їх імена, Бо хто тепер скаже, як звали ту дівчину, довгу косу якої відкопали в Донецьку в 1989 році на так званому Рутченківському полі — місці таємного поховання жертв масових розстрілів в 1937-41 роках?

І все ж деякі імена ми можемо назвати. Перше серед них — ім'я красуні Олени Теліги, талановитої поетки, яка в одному зі своїх віршів просила Бога, щоб він послав їй «гарячу смерть — не зимне умирання». Сталося так, як вона хотіла: її зустріла смерть від німецької кулі в холодному лютому в Києві у Бабиному Яру.

Добре пам'ятаю, як я вперше почула це ім'я. Повернулася я зі школи дуже сердита і поскаржилася мамі, що нам дали вчити напам'ять вірш такої поганої поетки Лесі Українки. — Ти не маєш рації, — сказала моя мама, яка сама в юності писала вірші і навіть публікувала їх під псевдонімом Олена Волинянка. — Леся Українка дуже хороша поетка, просто вам задали не найкращий її вірш. — А чому в нас тільки одна поетка? — все ще сердита, запитала я. — Чому ж одна, — заперечила мама. — Є ще така дуже гарна поетка — Олена Теліга.

Ця розмова відбулася навесні 1946 року, але ще ніхто в Україні не знав про її загибель у Бабиному Яру. І ще протягом 40 років її ім'я в Україні якщо і згадувалося, то лише в певного роду книжках, які звичайно виходили в чорно-жовтих з додатком червоного обкладинках і мали назви з лайливих слів.

Друга жертва фашистських загарбників — Харитина Кононенко. Наділена небувалою вродою і прекрасним голосом, вона могла стати першорядною артисткою, але доля судила інакше. Вона несла вінок на похованні героїв Крут, емігрувала в Прагу, потім у Канаду, займалася громадською і видавничою діяльністю, здобула ступінь доктора права. Під час війни перебувала в Рівному, допомагала Уласові Самчуку видавати газету «Волинь», значною мірою спричинилася до того, що Самчука було звільнено з німецького арешту. Але через провокаційні дії советського розвідника Кузнецова Харитина Кононенко була арештована разом з великою групою інших українських націоналістів. Дальша її доля ще не з'ясована, скоріше всього її розстріляли там же в Рівному.

Народня поетка з Кіцманьщини Параска Амбросій з п'яти років була паралізована, але німецькі окупанти чомусь вирішили, що вона може бути небезпечною для тисячолітнього Райху. Її арештували, тримали в чернівецькій тюрмі, потім у Садгирському концтаборі, але їй пощастило вижити.

Та всі ворожі режими, разом узяті, за всю історію України не винищили стільки люду, як це зробила «рідна советська влада» за 70 років свого існування. Я зараз буду говорити, згідно із заголовком розвідки, лише про жінок, і в першу чергу про тих, які мають відношення до мистец-

тва, бо про них вже є хоч якісь матеріали, а то переважно, коли йдеться про письменниць.

Всю історію большевицьких репресій можна прослідкувати на долі кіноактриси Марії Капніст, яка належала до графського роду Капністів. З походження греки, Капністи боролися за визволення Греції від османського поневолення, змушені були емігрувати в Росію, де, як це не дивно, не зросійщилися, а перейнялися долею України. Василь Капніст був автором пляну, за яким Україна мала б стати незалежною країною під протекторатом Пруссії.

Батько і брат Марії Капніст були розстріляні ЧЕКА в Криму в 1920 році. Сама вона начебто вперше була арештована в 1929 році, тобто коли їй було лише 19 років. Документально засвідчено, що 27 серпня 1941 року Марія Капніст була арештована в Батумі і засуджена на 8 років за звинуваченням в антисовєтській агітації. Відбула свій термін, вийшла на волю, а через 2 роки її знову засудили за тією ж статтею, але вже на 10 років. Журналістка Людмила Кочевська, яка написала книжку, присвячену Марії Капніст, пише: «І якщо поррахувати всі роки, проведені не лише в тюрмі й на каторзі, на поселеннях, під наглядом НКВД, але й ті юні, коли в неї відібрали право вчитися, вільно жити і працювати, відчувати себе повноцінною людиною, то цих літ набереться понад три десятки».

Ще Людмила Кочевська пише, що їй незручно було розпитувати Марію Капніст про її життя в тюрмі, а коли й питала, то та відповідала, що забула. Я певна: справа була не в її поганій пам'яті, а в тому страху, який на все життя в'їдався в душу багатолітнього совєтського в'язня. Адже будь-які розповіді про тюремне життя, якщо про них ставало відомо відповідним органам, кваліфікувалися як антисовєтська агітація і були підставою для нового покарання.

Саме за це вже в 1958 році на Донеччині була арештована російська поетка Анна Баркова, якій після виходу її першої збірки віршів нарком культури А. Луначарський пророкував блискуче літературне майбутнє. Він виявився поганим пророком, бо Баркова практично все життя провела по тюрмах і таборах. Донецький арешт був третім. Правда, померла вона на волі, але в лікарні для психічно хворих, викинувшись з вікна.

Але повернімося до українських жінок: як мало ми про них знаємо! Наприклад, у всесвітньо відомій живописній школі «бойчуківців» були і жінки. Лише про одну з них в енциклопедії «Мистці України» ми знаходимо таку довідку: «Налепинська-Бойчук Софія (30.VII.1884, Лодзь, Польща — 13.VII. 1939) — укр. графік. Худож. освіту здобула в Петербурзі, Мюнхені, Парижі. 1925-29 викладала в Київ. худож. ін-ті». Далі йде перелік творів і на закінчення одне слово: «Репресована». Та не репресована, а розстріляна у дворі київської тюрми на Лук'янівці!

Взагалі, цікаво, хто так подбав, щоб в енциклопедії, яка видавалася в 1992 році, вже в незалежній Україні, не було імен Варвари Маслюченко, дружини Остапа Вишні, яка була акторкою, кінооператора Тамари Мороз-Стрелець, дружини Григорія Косинки, художниць-шістдесятниць Галини Зубченко, Людмили Семікіної, Галини Севру, скульптора Теодозії Бриж, артистки Тетяни Цимбал. Зрештою, чого ж дивуватися, коли ця енциклопедія видана під редакцією А. Кудрицького, який був свого

часу відповідальним редактором «УРЕС», у якій не було доброї половини славних українців, а друга половина була подана фальшовано.

А тепер я в хронологічному порядку зроблю бодай стислий огляд репресій, яких зазнали українські жінки-мистці за часів панування большевицького режиму в Україні, але почати цей перелік хочу ім'ям жінки, яка, нескільки мені відомо, не була арештована, не сиділа в тюрмі, не була суджена, але все ж вона стала жертвою тоталітарної системи.

Людмила Волошка (псевдонім Людмили Морозової) — це ім'я було досить популярне на початку нашого століття. Вона часто публікувалася в періодиці, була одним з організаторів літературного життя в Житомирі. В 1917 році вийшла єдина збірка її віршів «Пісні волі».

Зараз літературознавці ламають собі голови, чому після становлення советської влади в Україні Людмила Волошка перебралася в маленьке містечко Погребище і до самої своєї смерті в 1952 році більше не опублікувала жодного рядка. Мені здається, що ключ до цієї таємниці дає її вірш, написаний ще в 1917 році, але актуальний і досі. Починається він так:

Дарма ти надіялась, бідна Україно,
Що брат твій, розкований брат,
Віддасть тобі право твоє стародавнє
І виведе тебе з-за ґрат.

Закінчувався цей вірш рядками: «О бідна Україно! Взнаки тобі дасться надовго ще братня любов!». Мудрому чоловікові Миколі Хвильовому знадобилося ще 16 років, щоб зрозуміти ситуацію і пустити кулю в скроню. Лірична поетка Людмила Волошка відразу зрозуміла все і зробила єдино можливий для неї вибір — перестала писати. Треба сказати, що їй таки поталанило: її не чіпали. А могли б. Тим більше, що було репресовано багато її друзів, а також чоловік сестри, та й сама сестра зазнала переслідувань і поневірянь.

Тож чи не була ця вимушена самоізоляція, це вимушене відлучення від літератури найгіршою репресією?

А тепер про безпосередні втрати від репресій.

В 1918 році невідомими вбита критик Олександра Єфименко.

Перша спроба розв'язати масові репресії проти творчої інтелігенції не оминула жінок-письменниць: у жовтні 1929 року арештовано поетку Вероніку Черняхівську, внучку Михайла Старицького. Правда, тоді її ще випустили, але 19 січня 1938 року вона була знову арештована і 22 вересня розстріляна. Існує версія, що розстріляли її після того, як вона, згвалтована чекістами, збожеволіла.

Її мати, Людмила Старицька-Черняхівська, була арештована в 1930 році у справі СВУ, засуджена на 5 років, а потім звільнена із заміною терміну на умовний. Після другого арешту доньки вона марне оббивала пороги всякого начальства, їздила в Сибір на розшуки доньки, не знаючи її справжньої долі. Коли вже під Києвом точилися бої з німцями, сімдесятирічну письменницю знову арештували разом із сестрою Оксаною Стешенко. Є три версії смерті Людмили Старицької. Згідно з одною, офіційною, вона «померла в евакуації в Казакстані». Щодо двох неофіційних — вона не

то була розстріляна в Києві просто у дворі пересильної тюрми, не то померла в дорозі і була викинута конвоем на ходу поїзда.

Про деяких письменниць ми не маємо ніяких відомостей.

Наприклад, Галина Орлівна, артистка і письменниця, про яку в письменницькому довіднику взагалі не згадується. Якщо взяти до уваги, що її остання публікація була датована 1930 роком, а її чоловік Клим Поліщук роком раніше був засуджений і загинув на Соловках, то можна уявити, якою була доля Орлівни.

Так само 1930 роком датована остання публікація письменниці Олександрри Свекли, яка належала до літературної організації «Плуг». Доля її невідома.

Згідно з даними літературознаця Яра Славутича, в 1930 роках була засуджена літературознавець Катерина Грушевська, а в 1933 році загинула поетка Марія Дика. Можливо, це легенда, що її розірвали собаки при спробі втечі.

Про Марію Галич, єдину жінку, яка входила в літературне об'єднання «Марс», в «Енциклопедії українознавства» говориться: «В 30-х роках відійшла від літ. праці». І не розшифровує — чому відійшла.

Все в тих же проклятих 1930 була розстріляна Ладя Могилянська, донька відомого письменника Михайла Могилянського, інші діти якого теж були репресовані, а сам він помер, поїхавши на місце заслання своєї доньки.

Про Черняхівську і Могилянську залишилися спогади, що вони були незвичайними красунями. Про зовнішність Орлівни, Матулівни, Сободівни говорить вже їх професія акторок. Красу Ганни Жежко зберегла її юнацька світлина: кароока чорнявка з ніжним овалом обличчя. А от про вроду Олени Журливої (псевдонім Олени Котової) говорить факт, що їй присвячували вірші наші найславніші лірики — Олександр Олесь і Володимир Сосюра. Вона не лише писала сама гарні ліричні вірші, але й прекрасно співала і з успіхом виступала на оперній сцені. Арештована в 1938 році, засуджена на диво м'яко — всього на 3 роки, але звільнена була лише через шість. Повернулася додому важко хвора, пробувала ще писати вірші, її поновили в Спілці письменників, видали кілька збірок віршів, але серце болить, коли читаєш рядки на зразок: «Не була я ніколи в Китаї та й у інших братів не була, але всіх їх люблю й пам'ятаю за великії їхні діла», — і порівнюєш їх з тією справжньою поезією, яку вона писала колись.

4 липня була арештована, а далі засуджена на 10 років авторка широкоплянкової диалогії «Людолови» Зінаїда Тулуб. Термін свій вона відбула повністю, після чого її з Колими вивезли на заслання в Казакстан, а через 3 роки її знову засудили за тим самим звинуваченням, за яке вона вже відбула кару — таке було можливе лише в ССРСР.

В 1937 році перекладачку Ганну Касьяненко посадили лише тому, що арештували директора видавництва, в якому видавалися її переклади. Таке знайомство коштувало їй 7 років таборів.

Від кривавої машини репресій не рятували ні родинні зв'язки, ні вік, ні навіть приналежність до іншої нації.

Про долю доньки і внучки Михайла Старицького я вже розповіла. При тому слід зазначити, що історичні романи Старицького в Союзі продовжували видавати (тим більше, що їх було написано російською мовою), лише вже без імені співавторки — Людмили Старицької.

Лесю Українку було поміщено в малолюдний канонізований пантеон української літератури, а її улюблена сестра Ізидора надрилася на лісоповалі в Комі. Існує версія, що їй вдалося врятуватися завдяки заступництву Ольги Кобиянської. Коли в результаті пакту Молотова-Ріббентропа Західню Україну було приєднано до УРСР, високі державні гості навідалися до Ольги Кобиянської, а вона поцікавилася в них, як живеться рідним її улюбленої подруги Лесі Українці. Ізидору було повернено в Україну, далі їй пошастило уникнути «евакуації» в тил, потім вона емігрувала в Західню Європу та виїхала за океан, де написала спогади про долю своєї сім'ї.

Надія Суровцева була росіянкую і 30 років — з 1927 по 1957 рік — провела в таборах. Адже в роки Української Народної Республіки вона їздила з дипломатичною місією в Париж, потім училася у Віденському університеті, захистила дисертацію на тему «Богдан Хмельницький і ідея української державности». А в 1925 році мала необережність піддатися на умовляння советського посла у Відні і повернутися в Україну. В її колимських спогадах є такий епізод: «Одного разу мимо вели чоловіків. Бліді, хиталися від вітру. Хтось з жінок кинув пайку хліба. Чоловік підняв. Конвой відняв у нього хліб, відкинув, а чоловікові велів стати на коліна. Він стояв, скиливши голову, а ми стояли по другий бік дротів. Багато хто плакав».

Після звільнення Надія Суровцева 28 років жила в Умані. Я ще не маю жодної інформації про її життя в цей період, але оскільки вона вела активну громадську діяльність (така вже натура була в цієї жінки, цього не змогли витравити навіть 30 років таборів), в неї кожен рік влітку жили її колимські подруги, в часи «хрущовської відлиги» до неї почали навідуватися письменники й історики, то можна не сумніватися, що відповідні органи оточили найпильнішою увагою таку підозрілу особу.

Люціяна Піонтек з точки зору советського законодавства цілком заслугувала на свою кулю: вона була німкою по національності, українською письменницею та ще й дружиною «ворога народу», письменника і дипломата Івана Кулика. Її арештували на 7 днів пізніше, ніж чоловіка, зате розстріляли на 12 днів раніше.

Той же «золотий вересень», який, як нам вбивали в голову, приніс волю Західній Україні, обернувся тюрмою для письменниці Марії Кремінярівської (псевдонім Марії Кавун-Цимбалюк). Вона відбула 8 років, у тому числі страшні роки війни, в сталінських таборах. В 1947 році повернулася в рідне місто Крем'янець, а через 2 роки знову арештована, відправлена на поселення і повернулася лише після смерті Сталіна. Але ще й у 1958 році прокурор на скаргу щодо вчиненої їй несправедливості писав: «Кавун проте виселена правильно, оскільки з давнього часу була вороже настроєна проти Радянської влади і знаходиться на території України в момент завершення боротьби з українським підпіллям не могла бути...» Отак!

Хочу ще сказати, що життя Марії Кременярівської було багате на пригоди і пізніше. Її доля — це готовий сюжет для великого роману та ще зі щасливим закінченням, бо у віці понад 70 років вона опинилася в Австралії, побачилася з донькою після сорокалітньої розлуки і навіть вийшла заміж за земляка з Волині, поселилася разом з ним у затишному власному будинку і змогла нарешті повністю віддатися улюбленій літературній праці.

На Волині була арештована знаменита «пані сенаторка» Олена Левчанівська, яка була обрана в польський сейм і відстоювала там інтереси українських селян, доводила до міжнародної громадськості правду про становище українців у Польщі. Доля її невідома.

В історії Січового Стрілецтва завжди будуть сяяти зорі Софії Галечко та Олени Степанів. Життя першої рано обірвав трагічний випадок, Олена Степанів майже 20 років викладала історію і географію в гімназії сестер Василянок у Львові, пережила війну, займалася наукою, в грудні 1949 року була арештована і вислана в Мордовію, де перебувала в спецтаборах аж до 1956 року.

Тисячі й тисячі українських жінок і дівчат брали участь у боротьбі, яку вела з окупантами всіх мастей Українська Повстанська Армія. Про це треба написати цілу книжку, можливо, навіть не одну, а тут я хотіла б розповісти лише про один невеликий епізод.

14 січня 1945 року в місті Самборі в тюрмі проходив закритий судовий процес над головою осередку Союзу Українок, станичною села Бережниць, однією з організаторів сотні УПА в Недільній Старосамбірського району. Разом з нею судили її чоловіка і десятиох односельців. Вирок суду — смертна кара цій жінці. Коли їй надали останнє слово, вона сказала: «Мене розстріляйте, а он тих юнаків відпустіть на волю, хай здобувають самостійну Україну».

А тепер я хочу поговорити про долю української літератури. Період від 1937 до 1957 року світить чорною пустою, надто коли йдеться про жінок. Лише дві другорядні поетки — Валентина Ткаченко і Любов Забашта. На мою думку, так склалося тому, що вже знищили тих жінок, які в літературі були, і переключилися на тих, які в неї могли прийти.

В 1941 році разом з хворою матір'ю вивезена з Бродів, що на Львівщині, зовсім юна дівчина Анна Гошко. Після смерти матері в Середній Азії вона тікає в Україну, виходить заміж, разом з чоловіком переховується в підпіллі, в тюрмі народжує дитину, потім — довгі роки концтаборів. Про все це вона написала спогади, які не можуть не зворушити людське серце.

— В 1945 році схоплено партизанську медсестру Ірину Сенік. Засуджена на 10 років ув'язнення і довічне заслання, вона змогла повернутися в Україну лише в 1968 році, а вже через 3 роки, у хвилині арештів 12 січня 1972 року, знову потрапила в чіпкі мацаки «радянського правосуддя». Суд визнав її «особливо небезпечним злочинцем» і засудив на 6 років ув'язнення і 5 заслання. Зараз Ірина Сенік живе в Бориславі. Вона член ПЕН-клубу, за кордоном видано збірки її віршів і альбом вишиванок. Коли ще Ірина Сенік мордувалася у мордовських таборах, в 1977 році в Мюнхені Володимир Янів написав розвідку про її поезію «Нова книга буття».

В 1946 році арештовано студентку Одеського університету Галину Бровченко, яка писала вірші. Звільнили її через 12 років, а опублікувати свої вірші під ніжним поетичним псевдонімом Галина Берізка вона змогла лише в незалежній Україні.

В тому ж 1946 році арештовано вчительку Марію Яремин-Цицак. Десять років відбула вона в Сибірі, потім вивезена до Караганди. Померла в 1982 році. Залишилася по ній «захалавна книжечка», в якій кілька-надцять її віршів та ще два, вписані іншою рукою.

Третя жертва того року — Валентина Чорна. Неволю відбувала в таборах Кемеровської та Іркутської областей, звільнена в 1955 році. В шістдесятих роках їй пощастило видати дві збірочки віршів для дітей.

Історики, які вивчають визвольний рух 1930-50-х років, мають чималый клопіт з ідентифікацією осіб. Бо ж псевда, які до того ж мінялися, не дають не раз можливості встановити, йдеться про одну особу чи про різні. А коли йдеться про жінок, то ще ж треба мати на увазі, що в них були дівочі прізвища і по чоловікові. Так, на початку 1960 років я була на Донеччині знайома з сім'єю Андрощуків — Катерини і Федора. Обоє вони мали за своєю спиною по десятку років інтинських таборів, але мені хотілося б згадати про Катрусю. Молодесенькою дівчинкою вона пішла в підпілля, була друкаркою, а ще складала вірші, які свідчили про те, що з неї міг би вийти непоганий ліричний поет. А так її життя змарнувалося по таборах та під постійним наглядом органів безпеки на «ніби вільному» житті.

У Львівському університеті досі розповідають легенди про вроду Ориси Грицини, зокрема про її косу, яка була не до пояса, як у пісні, не до колін, як у казці, а буквально до п'ят. Вперше її арештували у вересні 1947 року, потім у вересні 1948 року, а вже в наступному році засудили на 25 років. На її щастя (і мільйонів інших), Сталін помер, згодом так званих «контрреволюціонерів» потрохи почали звільняти, і в 1955 році Орися Грицина вийшла на волю. Як тільки в кінці 1980 років піднімається хвиля національного відродження, Орися Матешук (це її прізвище по чоловікові) активно включається в громадську роботу. Вона організує у Львові мистецький клуб імені Михайла Сороки, з її ініціативи починає виходити альманах «Біль», її поезії друкуються в збірниках, в газеті «Поклик сумління».

В 1949 році була арештована дружина одного з чотирьох «живих клясиків» української советської літератури Володимира Сосюра — Марія, яка була його музою, яка надихнула його на такі безсмертні шедеври, як «Так ніхто не кохав!», «Як помножити любов усіх людей», «Одсіяла зоря» та багатьох інших. Цілий рік протримали її в Москві, вимагаючи визнання в приналежності до терористичної організації. В розмові зі мною Марія Сосюра сказала: «Доведена до відчаю, я одного разу сказала: Я знаю лише одну терористичну організацію — це та, в якій я знаходжусь». У таборі Марія Сосюра працювала на сибірському лісоповалі разом з сестрою Степана Бандери Володимирою, про яку згадувала з любов'ю і повагою.

Десь приблизно в цей час (точнішої інформації покищо не маю), була засуджена уродженка Закарпаття, студентка Львівського університету

Софія Малильо. Відбувала покарання в копальнях Колими, на важкій роботі, після повернення працювала вчителькою французької мови на Херсонщині. Викладачем Ужгородського університету її не взяли, хоч вона вільно володіла, крім французької, ще англійською і чеською мовами. Вірші Софії Малильо говорять про її небуденний талант, та лише недавно стараннями Товариства ім. Олени Теліги в Ужгороді було видано першу збірку її віршів «Іди і вір».

Коли вже мова зайшла про французьку філологію, то саме слід сказати, що в 1950 році за стандартним звинуваченням в антисоветській агітації була арештована французька за народженням, українка за національністю, студентка Львівського університету Жіннет Максимович. Доля та ж сама — 10 років, лісопал у Сибірі. Правда, потім її таки взяли викладачем французької мови у Львівську консерваторію. Жіннет Максимович вільно перекладала не лише з французької на українську, але й українських письменників на французьку мову. Вона познайомила французького читача з творами Івана Франка, Ольги Кобилянської, Бориса Харчука, Романа Федоріва та інших.

1950 рік був особливо трагічним. Після вбивства Ярослава Галана по Західній Україні пройшла чергова хвиля арештів. Серед в'язнів опинилася письменниця, подруга Уляни Кравченко і вже згадуваної Іванни Блажкевич — Ольга Дучемінська, якій на той час було вже 73 роки. Звільнена під час «хрущовської відлиги», вона опинилася на вулиці в прямому значенні цього слова. Потім її поселили в себе чужі добрі люди, і вона ще довгі роки жила на ласкавому хлібі, в повному забутті і померла, коли їй уже було за сто років.

В травні того ж року на вулиці Львова була схоплена підпільниця Марта Гай (підпільний і літературний псевдонім Галини (Олени) Савицької-Голояд). Після зимівлі в Карпатах разом з Петром Полтавою, вона поїхала на зв'язок з Романом Шухевичем, не знаючи про останній трагічний бій Головнокомандувача УПА в селі Білогорща. Після тривалого слідства її засудили на 25 років, потім ще двічі судили в таборах: один раз за втечу, другий — за організацію страйку ув'язнених. Звільнилася вона в 1964 році з украї підірваним здоров'ям. Зараз живе самотньо в місті Бурштин Івано-Франківської області, виховує школярів, написала прекрасний роман «Дорога», має рукопис публіцистичних роздумів під назвою «Філософський щоденник», пише вірші. Недавно її прийняли в Спілку письменників України.

В 1951 році потрапила в норільські табори колишня львівська гімназистка Анастасія Кватиря, яка могла б стати цікавою поеткою. Пережита трагедія невиліковно позначилася на ній.

Нічого не відомо про життя і долю Надії Мельничук, яка була політв'язнем на початку 1950 років, і від якої залишився лише один вірш.

13 березня 1952 року на вулиці містечка Костопіль, що на Рівненщині, було влаштовано провокацію шістнадцятилітній слухачці педучилища Галині Гордасевич (себто авторці цих рядків), щоб була причина її арештувати. Закінчилося звинуваченням у складанні націоналістичних віршів і вироком на 10 років таборів.

Далі в цій сумній хронології настає перерва (хоча про арешт Анни Баркової в 1958 році я вже згадувала). Та настає 1965 рік, коли знову починається «загвинчування шрубок», що приведе до арешту в Києві інженера-хеміка (навіть мала зареєстровані відкриття) Євгенія Кузнецової, а у Львові — художниці Стефанії Шабатури, модельєра Ярослави Менкуш (одна її донька, Галина, саме закінчувала Львівську консерваторію, зараз це відома співачка; друга донька, Марія, стала дружиною літературознавця, а зараз державного діяча Михайла Косіва). Арешт зламав долю молодой дослідниці літератури Мирослави Зваричевської, якій пророкували велике майбутнє.

Тоді вже була під пильним оком КГБ сестра Івана Світличного, яку в Києві систематично звільняли з роботи перед кожним державним святом. Закінчилося це, як відомо, арештом в 1971, роками таборів і вимушеною еміграцією. Зараз Надія Світлична — лавреат Державної премії ім. Тараса Шевченка в галузі журналістики.

Але ще перед ув'язненням вона мала гіркий обов'язок провести в останній шлях свою подругу Аллу Горську, художницю, яку було вбито при загадкових обставинах 28 листопада 1970 року. Обставинах настільки загадкових, що тут відразу відчувається професійна робота досвідчених «спеціалістів».

Донбас, який зараз деякі сили намагаються видати за оплот комуністів і суцільний «русскаязичний край». Я хочу нагадати цим силам, що Донецьк побудовано на місці колишніх запорізьких зимівників, про що говорять самі назви селищ: Євдокіївка, Олександрівка, Олексіївка. Сільське населення там виключно українське, з добавкою грецького елемента. А що торкається шахтарів, то більшість з них зросійщені українці. Перша хвиля українців прийшла на шахти в 1930 роках, це саме для них на Донеччині проводилася так звана «українізація», трагічно обірвана Сталіном. Друга хвиля — це дівчата і підлітки, насильно вивезені для відбудови шахт Донбасу в перші повоєнні роки. Вони вже самі російщилися, уважаючи це прилученням до міської культури. Коли я після звільнення з табору в січні 1955 року приїхала на Донбас і почала працювати чорноробочою на будівництві, то мої сусідки по гуртожитку, сільські дівчата з тієї ж Західної України, докоряли мені: «Галю, ти ж така інтелігентна, для чого ти говориш по-українськи, тобі це не личить». Була ще третя хвиля — це такі, як я, звільнені з таборів, але вони мусіли сидіти тихо, як миша під мітлою, бо навіть те, що вони спілкувалися межи собою українською мовою, вже сприймалося як рецидив українського націоналізму.

І все ж Донбас не був такою глухою ямою, адже саме з Донеччини вийшли такі відомі правозахисники, як Микола Руденко, Олекса Тихий, Іван і Надія Світличні, в Донецьку виріс і сформувався Василь Стус, у донецькому селі Андріянополі народився та й зараз живе поет Василь Голобородько. В Донецьку вчився і працював засуджений у 1970 роках прозаїк Василь Захарченко, постійно переслідуваний поет Володимир Міщенко. Засуджений за антисоветську агітацію був викладач Донецького медінституту Іван Сук, а викладач Донецького університету Іван

Прищевський повісився, зацькований постійними переслідуваннями і звинуваченнями в націоналізмі.

В 1968 році в селищі Добропілля на Донеччині недремні «органи» викрили антисоветську підпільну організацію, до якої належали зовсім юні (ім ледве виповнилося по 20 років) поетки Лариса Іванюк, Людмила Завгородня, Віра Шепель (остання жила в Луганську, організація була досить розгалужена). Їх встигли попередити, і вони втекли в Новгородську область. Але їх знайшли і там. Один з учасників тієї організації, Анатолій Антоненко, в листі до мене розповів: «Було зібрано великі збори селища в залі фанерно-меблевого комбінату (потім бабуся, в якій ми жили, з острахом питала: „Та ви що, справді закордонні шпигуни?“). Цього разу нам шили пропаганду антисоветщини з використанням поліграфічних засобів (шрифти), друкування нелюбовних творів і таке інше. Програмою вони не зуміли заволодіти, тому доказів „криміналу“ в них не було. Шрифтову „главу“ мені вдалося забрехати, і від тюрми ми знову врятувалися».

Мені здається, їх врятувало те, що в програму цієї підпільної організації навіть найменшим пунктом не входило питання самостійности України і взагалі українське національне питання, хоча Лариса Іванюк, яка народилася і виросла в зросійщеному Слов'янську, стала писати вірші українською мовою після того, як побувала в Ірпіні на традиційному весняному семінарі молодих письменників. Таку ж еволюцію — від російської до української мови — пройшла уродженка Маріюполя (тоді ще Жданова), дуже талановита поетка Надія Синиченко. Чи не тому в кінці 1960 років ці семінари були заборонені, що вони стали «розсадником українського націоналізму»?

Закінчити цей свій далеко не повний мартиролог я хочу іменами арештованих 12 січня 1972 року поетки, філософа, громадського діяча Ірини Калинець і вже згадуваної Ірини Сенік.

Звичайно, ця моя стаття не претендує на повне висвітлення всіх репресій, яких зазнала українка у XX столітті. Коли в грудні 1994 року я її в скороченому варіанті виголосила на конференції, присвяченій 60-літтю початку масових репресій проти українських письменників, до мене підійшли кілька учасників конференції. Одні зауважили мені, що я не згадала про долю акторки і письменниці Марії Слободівни, дружини Антона Крушельницького і матері Івана Крушельницького, яка померла з горя після їх арешту. Другі докоряли, що я не згадала славних підпільниць, зв'язкових Романа Шухевича Галину Дидик і Дарію Гусяк.

І я виправдовувалася, що на конференції, присвяченій письменникам, я мусіла зосередитися на жінках-літераторах. А ще ж можна розповісти про долю дружин репресованих письменників, бо та доля була не менш трагічною. В більшості вони теж були засуджені або вислані без суду, а коли й залишилися на волі, то зазнали голоду, злиднів і різних переслідувань.

Але для повного висвітлення теми потрібні кошти, щоб їздити в різні міста для роботи в архівах і бібліотеках, потрібен час, потрібні сили більші, ніж на це здатна одна людина. Тому я була б дуже вдячна всім, хто доповнить мою розвідку чи вкаже мені на допущені помилки. ■

Ольга ВИТОШИНСЬКА

«АНТИГЕРОЙ»

(Порівняльна аналіза «антигероїв» у Бориса Антоненка–Давидовича, Миколи Хвильового і Жана–Поля Сартра)

На перший погляд порівняння письменників із протилежних боків залізної завіси видається абсурдне, навіть коли цю саму тему використали два українські й один французький письменник. Довелося все ж таки шукати порівняння для Сартра не між його українськими сучасниками, але між колишніми письменниками з України, які тему «антигероя» втілили у мистецьку форму на 20 років раніше. При чому те, чого не могли висловити українці із-за московської цензури, або ж висловили дуже завуальовано мовою Езопа, то це якраз міг вільно й відкрито сказати француз у своїй батьківщині. Але на те, щоб Сартр міг зрозуміти бодай один аспект цієї доктрини завоювання вільної волі і думки людини, йому треба було аж 20 років часу!

Прирівняємо спершу роман Антоненка–Давидовича «Смерть»¹ із драмою Сартра «Брудні руки»², а тоді перейдемо до кошмарної новелі Хвильового «Я — романтика»³. Її важко порівняти із двома першими творами, бо вона нас найбільше «шокує», хоч і мистецьки найкраще свідчить про моральне насильство над людиною, та про її розпучливе намагання визволитися з нього.

Коли б ми не були певні, що француз не знав українських творів, — не тільки із браку перекладів їх на чужі мови, але й тому, що москалі швидко їх нап'ятнували «контрреволюційними» і вилучили з обігу, — ми могли б говорити про Сартровий плягіят.

Адже вистачає проаналізувати ситуації й емоції головних персонажів в ідеологічному пляні, щоб відкрити цю саму «межову ситуацію», в яку попали герої всіх авторів. Та все ж таки з деякою різницею: українців болить перш за все національне питання, хоч і ясно не висловлене, а француз ідеалізує якусь соціальну утопію. Ці дві ідеї однаково підсуває і фальшує Москва. Ця Москва, про яку не говориться ні в якому творі, але яку відчувається у цій важкій атмосфері, яка оточує всіх трьох «героїв».

Герой роману «Смерть», Кость Горобенко, має за собою «злочинне» минуле: він захопився був 1917 р. самостійною Українською Народньою Республікою, і визнавав український уряд — Центральну раду. Під час чотирирічного існування Української Держави, в умовах постійної війни з білими і червоними москалями, він засновував по селах читальні «Просвіти»...

Героїчна оборона України закінчилася перемогою москалів, які перемінили її на «комуністичну». Як небагато в той час українців, Кость

¹ Борис Антоненко-Давидович «Смерть», повість, вид. Української Видавничої Спільки, Лондон 1954 р., за вид. Державного Видавництва України, Київ 1928 р.

² Jean-Paul Sartre, «Les Main sales», édition Gallimard, Paris 1981.

³ Микола Хвильовий, «Я — романтика», новела, вид. «Українська Бібліотека». На чужині, 1947 р. (Дозволено військовим американським урядом).

Горобенко пристав до компартії і був членом місцевої «ячейки». Його там потребували зайшли до українського містечка москалі й жиди, які не знали ні мови, ні місцевого населення, хоч і добре відчували його вороже наставлення. Горобенко знайшовся у товаристві людей, які йому не дуже довіряли, але наділяли його вдаваною «симпатією». Щоб усе-таки розвіяти їхні сумніви, він намагався усіма силами бути таким же «таваріщем», як і вони. Проте він мусів весь час оберігати себе перед пастками, що їх ці «таваріщи» йому постійно підставляли. Він ставав жертвою сексотів і провокаторів, які підступно його запитували, вказуючи, наприклад, на його український плякат: «Це ти зукраїнузівав Маркса?» (ст. 13). Або ж іншим разом підсували йому, наче з доброти, кагебівську анкету із його характеристикою: «Як комуніст-большевик, несталий, зважаючи на (його) перебування в українських організаціях» (ст. 26). І врешті його піддали справжньому допитові у місцевому парткомітеті. Якийсь Кричєєф звернувся до нього з таким підступним запитанням:

«Група місцевої інтелігенції просить дозволити їй видавати безпартійний журнал — український, розуміється... отже, яка ваша думка як українця?...»

Горобенко зразу ж зрозумів, що це була «перевірка його «нестійкості», про яку говорила анкета, тому відповів, наче б то спокійно:

«На мій погляд, безперечно, ніякого дозволу не давати.»

Але цього москалям було мало, тому інший посіпака наполягав:

«Там же підписалися всі ті, що у „Просвіті“ були, пам'ятаєш? Ковганюк, Придорожний, агроном отой патлатий, як його, Педашенко... Ти ж мусиш піддержати...»

Припертий до стіни цим нагадуванням про «Просвіту», Горобенко відчувив зі себе:

«Якщо кому охота піддержувати легальну петлюрівщину, що ж, — прошу. Я особисто утримаюся» (ст. 30).

Оцей допит у парткому зганяв сон Горобенкові, і він запитував себе: «Ну що з того, що я був у „Просвіті“, і ці всякі Ковганюки та Педашенки добирають легального способу животіти?» (ст. 32). Та така логіка не переконала б посіпака, то ж Горобенко, після довгої внутрішньої боротьби, вирішив: «Треба вбити... Мушу власне вбити, розстріляти!... Коли кров розстріляних повстанців, куркульні, спекулянтів... контрреволюції, хоч раз упаде на мою голову, заляпає руки, — тоді всьому кінець. Тоді Рубікон буде перейдено. Тоді я буду цілком вільний. Тоді сміливо й одверто, без жадних вагань і сумнівів, можна буде сказати самому собі: «я — большевик!» (ст. 32).

Оттаке придумав український націоналіст-комуніст і чекав нагоди, щоб виконати намірене. Вона швидко трапилася. За успішні наступи української армії треба було москалям помститися на місцевому населенню. Прийшов наказ: розстріляти як закладників, — українських селян...

Горобенко зголосився до участі в цій «акції», і врешті, як йому здавалося, переконав москалів у своїй ненависті до всього українського, зокрема ж до селян «куркульів» у вишитих сорочках... Виконавши це братовбивство, Горобенко, як той Юда, повинен би логічно повіситися, але совет-

ський письменник не має права на логіку й тому Антоненко-Давидович закінчує свою повість банальним, соцреалістичним «геппі-ендом»:

«Кров... Горобенко сквалпно витер об тужурку ту краплину крові, утер з лица рукавом піт і закинув до гори голову. А вгорі, високо над землею, уходили кудись у безконечну далечінь блакитні тераси спокійного безмарного українського неба» (ст. 130).

Герой Сартрової драми «Брудні руки», Гюго, також не добре почуватися між своїми товаришами, керівниками компартії якоїсь неозначеної країни. Усі вони походять із найнижчих суспільних прошарків, а він «панський синок», який «ніколи не зазнав голоду» й якому, навпаки, треба було приговорювати при їжі: «одна ложка для тата, одна ложка для мами», щоб він з'їв кашку. Маючи до того ж «чисті руки», він не міг, так як Горобенко, переконати своїх товаришів у своїй стійкості в комунізмі, то й вирішив, як Горобенко, виконати якийсь «мокрый чин», щоб ці «чисті руки» забруднити.

Гюго ввійшов до комуністичної партії саме тоді, коли «регент» країни (Ілрії) виповів війну Советському Союзові. Як усі його колеги, що поназивали себе «Ольга», «Іван» тощо, він прийняв псевдо «Раскольнікоф». Проте його праця у «ячейці» була радше «чиста»: він редагував партійний журнал і слухав советське радіо. Незадоволений цим, Гюго питається «Ольги»:

— «Яке ж ви можете мати довір'я до мене, коли не піддасте мене пробі? Я маю досить цієї писанини тут, коли наші товариші йдуть на смерть?» (ст. 44).

«Ольга» передала це побажання «Люїсові» й між ним та Гюгом відбулася така розмова:

«Люїс»: — Знаменито! тільки, що ж ти можеш зробити твоїми десятима пальцями?

Гюго: — Вкінці минулого віку в Росії були типи, що кидали бомби на царів... Царя вбивало й убивника також... Я можу це теж зробити...

«Люїс»: — Ти спізнився на 50 років. Це були анархисти, такі як ти — інтелектуал-анархіст. Але тепер із тероризмом кінець...» (ст. 47).

Підтриманий «Ольгою», Гюго все ж таки домігся того, що йому дали дуже прикре завдання: він мав убити їхнього шефа, Гедерера, в якого Гюго був секретарем. «Люїс» заповнив Гюга, що шеф «провинився» своєю концепцією: перетракувати з політичними противниками. Розмова була коротка:

«Гюго: — Чи він запродався?

«Люїс»: — я не знаю і свищу на те! Об'єктивно він зрадник і це мені вистачає...» (ст. 50).

І Гюго вбиває свого улюбленого шефа. Але у міжчасі трапилось таке, що Гюго заскочив свою дружину Єсіку в обіймах Гедерера. Цим Сартр додав до політичної драми ще й особисту! Коли Гюго перебував у в'язниці за вбивство, наслідники шефа — «Ольга», «Іван», «Люїс», — зробили з Гедерера «героя», пояснюючи своїм партійним низам, що він був «добрим комуністом», який став «жертвою» злочину «зрадженого»

чоловіка. Що ж до його, наче б то «злочинної» концепції, то вони її прийняли за свою власну, бо з того часу «політична ситуація змінилася». Так вони пояснили це Гюгові, якого витягнули з тюрми і запропонували йому «реабілітацію». Але Гюго відмовився: він вибрав смерть...

Очевидно, проживаючи у вільному світі, Сартр не мусів був закінчити свій твір сахариновим «геппі-ендом». Він зробив з цієї події трагедію: його ангажований і маніпульований герой переживав моральні докори, соромився свого злочину і волів радше смерть, ніж комедійну «реабілітацію».

Як бачимо, подібність цих двох творів вдаряє. Не тільки тому, що обидві події відбуваються у надрах комуністичної партії, та що обидва герої однаково підозрілі в очах своїх «товаришів», — хоч кожен з інших причин, — але у першу чергу тому, що кожен із них бажав за всяку ціну «вибілітися», і як єдиний спосіб знаходив злочин. Злочин, як природню річ у цій важкій атмосфері недовір'я, підозрінь і смертельної загрози, — чим просякнуті комуністичні «ячейки». Закінчення події куди природніше у Сартра, чим у творі Антоненка-Давидовича, виправленому і цензурованому позалітературними «критиками», доки він зміг появитися з друку... І тому motto з поезії Василя Елана, яке дав українець своєму романові: «За життя розплата тільки кров'ю, тільки смертю переможеш смерть» — годиться куди краще для французької драми Сартра.

Події, зображені у новелі Миколи Хвильового «Я — романтика», попереджують пізніші у «Смерті» Антоненка-Давидовича. Українсько-московська війна 1918-1921 років ще не закінчилася, і москалі не мали іншого засобу закріпити свою владу в Україні, як терор над населенням. Так, як Горобенко у «Смерті», — герой новелі Хвильового «Я», зі своїм «альтер-его» Андрюшою, знаходиться як єдиний українець між москалями, які його підозрівають у браку безжалістості до «ворогів народу», і шпигують кожний його крок. Різниця між «Я» і Горобенком все ж таки велика, бо цей «Я» не звичайний член «комячейки», але шеф «тройки чека», — революційного трибуналу, завдання якого — пімста за невдачі у війні проти Армії Петлюри шляхом терору і розстрілів українського населення.

І ось як Хвильовий описує цей «трибунал» та його чекістів: «фантастичний палац, будинок розстріляного шляхтича... На розкішній канапі сидить, підклавши під себе ноги, озброєний татарин і монотонно наспівує азіятське «Ала-ла-ла»... Темної ночі в моєму надзвичайному кабінеті збираються мої товариші. Це новий синедріон, не чорний трибунал комуни! Тоді з кожного закутка дивиться справжня і воістину жахна смерть... Моїх товаришів легко пізнати: доктор Тагабат, Андрюша, третій — дегенерат... Доктор Тагабат розвалився на широкій канапі, вдалі від канделябру, і я бачу тільки білу лисину і надто високий лоб..., у дегенерата низенький лоб, чорна купа розкуйовченого волосся і приплюснутий ніс... Андрюша сидить праворуч мене з розгубленим обличчям і зрідка, можливо, поглядає на доктора. Я знаю в чому справа: Андрюшу, мого бідного Андрюшу, призначив цей неможливий ревком суди в чека, проти його волі. І Андрюша, цей веселий комунар, коли треба енергійно розписатися під темною постановою «разстрелять», завше мнеться, завше розписується... гієрогліфом-хвостиком» (ст. 11-13).

Коли син «працює» у тому жадливому «трибуналі», його мати не спить: «Вона зажурено дивиться в образ Марії. Я знаю: моя мати і завтра піде в монастир; їй незносні наші тривоги й хиже навколо... Хиже навколо? Хіба мати сміє думати так?... Тут, у тихій кімнаті, моя мати не фантом, а частина мого власного, злочинного «Я», якому я даю волю. Тут, у глухому закутку на краю города, я ховаю від гільйотини один кінець моєї душі... Кому потрібно знати деталі моїх переживань? Я справжній комунар! Хто посміє сказати інакше? Невже я не маю права відпочити одну хвилину? (ст. 16-18).

І раптом цей «справжній комунар», як Горобенко у «Смерті», як Гюго — у «Брудних руках», — стає перед страшною альтернативою: він має вибрати між «ідеєю» і своєю власною матір'ю. Цей вибір куди жадливіший ніж у двох інших перших, що мали вибрати тільки між тією ж «ідеєю» і «злочинним» шефом, чи «злочинними» селянами, які заперечували цю «ідею»... Й ось як передає Хвильовий душевні муки свого героя:

«Увійшов дегенерат:

— Тільки-но привели з города нову групу... черниць. Вони вели на ринку одверту агітацію проти комуни.

Я підійшов до вікна і сказав:

— Ведіть!...

Я рішуче повертаюсь і хочу сказати безвихідне «розстрілять!»... але бачу — прямо переді мною стоїть моя мати, моя печальна мати з очима Марії... Я в тривозі метнувся вбік: що це, галюцинація? І скрикнув:

— Ти?

— Сину мій, м'ятежний сину!...

Я почуваю, що от-от упаду. Мені дурно, я схопився рукою за крісло і похилився. Але в той же момент регіт грохотом покотився, бухнувся об стелю і пропав. То доктор Тагабат:

— «Мамо»? Ах ти чортова кукло! Сісі захотів? «Мамо»!

Я вмить опам'ятався і схопився рукою за мавзера:

— Чорт! — і кинувся на доктора.

Але той холодно подивився на мене і сказав:

— Ну-ну, тихіше зраднику комуни! Зумій розправитися із «мамою», як умів розправитися з іншими!...

Так схопили нарешті й другий кінець моєї душі. Вже не піду на край города злочинно ховати себе. Тепер я маю одно тільки право: нікому, ніколи й нічого не говорити, як розколось моє власне «Я»... (ст. 24-26).

Останні слова Хвильовий підкреслив, а далі такими ж уриваними, експресіоністичними фразами, передав внутрішню боротьбу й остаточне заломання свого «антигероя» перед цією гидкою, страшною «ідеєю», що відображала у нього найдороще. Ось його монолог:

«Так, це були неможливі хвилини. Це була мука. Але я вже знав як зроблю... Інакше я не вийшов би так швидко з кабінету. Ну, да, я мушу бути послідовний... Я, главоверх чорного трибуналу комуни, виконував свої обов'язки перед революцією!.. І хіба то моя вина, що образ моєї

матері не покидав мене в цю ніч ні на хвилину? Хіба то моя вина?... В обід прийшов Андрюха і кинув похмуро:

— Слухай, дозволь її випустити!

— Кого?

— Твою матір!

Я мовчу... Потім почуваю, що мені до болю хочеться сміятись. Я не витримую і регочу на всі кімнати. Андрюша суворо дивиться на мене. Його рішуче не можна пізнати:

— Слухай, навіщо ця мелодрама?...

Ах, цей найвний комунар остаточно нічого не розуміє. Він буквально не знає навіщо ця безглузда, зв'язка жорстокість. Він нічого не бачить за моїм холодним, дерев'яним обличчям...» (ст. 27-28).

«Чорний трибунал комуни» збирається тікати: нищить і палить усе, але не забуває про останю групу присуджених до розстрілу:

«Авангардом конвойні комунари, далі натовп черниць, а в арієргарді «Я»... Збоку мене брали сторожі моєї душі: доктор і дегенерат. Я дивився в натовп, але я там нічого не бачив. Зате я відчував: там ішла моя мати... Але раптом переді мною виростала загірна даль. Тоді мені знову до болю хотілося впасти на коліна і молитовно дивитися на волохатий ситует чорного трибуналу комуни... Я раптом відкинувся: що це галюцинація? Невже це голос моєї матері? І знову я пізнаю себе нікчемною людиною... десь під серцем нудить... І спалахнуло: невже я веду її на розстріл?... Мати! Кажу тобі: іди до мене, я мушу вбити тебе!... Тоді я, у млості, охоплений пожегою якоїсь неможливої радості, закинув руку на шию своєї матері і притиснув її голову до своїх грудей. Потім підвів мавзера і натиснув спуск на скроню. Як зрізаний колос, похилилася вона на мене... Я положив її на землю і дико озирнувся. Навколо було порожньо... І я кинувся на дорогу, але не зробив і трьох кроків, як щось мене зупинило. Я дригнув і побіг до трупу матері. Я став перед ним на коліна і пильно вдивлявся в обличчя, але воно було мертве... І раптом чую:

— Ну, комунаре, підводься! Пора до батальйону!...

Передо мною стояв дегенерат» (ст. 31-38).

Ні Антоненко-Давидович, ні Сартр, не показали цього московського затиску комуністичної доктрини над індивідом так, як це зробив Хвильовий, вклавши у цю новелу весь свій талант та експресіоністичні засоби, досі невідомі письменникам Східної Європи. Він був у цьому свого роду предтечею. Проте й він мусів закінчити свою жахливу новелу «Я — романтика» замість вибором смерті Сартрового героя — таким же безглуздим і дурним «геппі-ендом» як в Антоненка-Давидовича:

«Я зупинився серед мертвого степу: там у дальній безвісті невідомо горіли тихі озера загірної комуни» (ст. 38).

Проте Хвильовий послужився таємними символами-метафорами, щоб дати вказівку читачеві. У нього український степ «мертвий», а «загірна комуна» горить «у безвістях» та ще й «невідомо» як...

Після цього переказу трьох різних творів із «ангажованим героєм», чи «антигероєм» можемо прийти до висновків:

1. Усупереч московським вказівкам для комуністичних письменників — у жодному з трьох розглянутих творів немає «колективного» героя. «Народ» не існує у Сартра, він проявляється як «несвідома маса» в Антоненка-Давидовича, та відкрито ненависна до комуни у Хвильового. У ніякому із трьох випадків «народ» не проявляється як прапороносець комунізму. Його насаджують чужі, зайшли чинники.

2. В усіх трьох авторів герой завжди самотній, покинений «товаришами», які його підозрівають більш чи менш явно. Атмосфера його оточення важка, нездорова, хвилююча, взаємини з «приятелями» натягнені, нещирі, проте нюансовані: якщо у двох українців ця ворожість між «таваріщами» виникає з різниці їхніх національностей та з переваги переможців над переможеними, то у француза виникають підозріння ізза соціальної нерівності та різного розуміння моралі серед членів тієї самої національності.

3. У цих обставинах в усіх авторів герой попадає у межову, екзистенційну ситуацію, з якої немає виходу, а події штовхають на злочин: добровільний у Сартра й Антоненка-Давидовича, та вимушений, проти волі й природи — у Хвильового.

4. Всі три автори намагалися передати у своїх творах брутальний запис доктрини над особистістю з її найшляхетнішими почуваннями. Бо ця доктрина, мов біблійний Молох, вимагає абсурдних і диявольських жертв. Тільки француз міг довести свого героя до спокутування свого злочину. Обидва ж українці, під московською окупацією, мусіли закінчити свої твори «геппендом», який в обидвох випадках звучить крайньо фальшиво, у Хвильового доходить аж до святотатцтва, — чим і мусіли збіднити мистецьку вартість своїх творів, тоді як Сартр її підніс карою для свого героя.

5. Незважаючи на завуальоване і дуже обережне писання, усі три твори стали у їхніх країнах контroversійними. Проте Жан-Поль Сартр, завжди помиляючися у виборі своїх політичних ворогів, жив собі вигідно під режимом, якого ненавидів і проти якого завжди виступав, а його твори постійно перевидавалися. Два українці, хоч і як вони камуфлювалися, були позбавлені права на видання, а їхні опубліковані твори сконфісковані, вилучені з бібліотек і книгарень, а то й спалені. І коли Борис Антоненко-Давидович, завдяки своїй сильній волі, протилежній до слабкої волі Горобенка, — пережив 20 років «гулагу», то Микола Хвильовий застрілився 1933 року — року організованого Москвою голодомору в Україні саме тому, щоб не бути примушеним доконати злочину свого героя, і замордувати власну матір, чи, у переносному значенні, свою Батьківщину — Україну. (Цю статтю переслав через «Радіо «Свобода» в Україну проф. Ігор Качуровський 20.12.1983 р.). ■

Федір ПОГРЕБЕННИК

СПОДВИЖНИК НА НИВІ НАРОДОЗНАВСТВА

(післямова до монографії Івана Сенківа «Гуцульська спадщина»)

Перегорнута остання сторінка монографічного дослідження українського етнографа, історика і фолклориста з Німеччини Івана Сенківа, освяченого великою любов'ю до Гуцульщини, України загалом, позначеного невсипущою працелюбністю автора, який десятиліттями, проживаючи за межами рідної землі, у своїх думках і помислах линув до неї, досліджував, популяризував у світі духове багатство, високий мистецький світ українських верховинців-гуцулів, матеріальну і духову культуру населення карпатського регіону.

Ще одна монографія про Гуцульщину. Початок систематичного і системного дослідження цього краю, що є споконвічною складовою частиною України, хоч його розчленовували в минулому кордони різних держав, поклав своєю капітальною працею «Гуцульщина» (том I-V; 1899-1908) Володимир Шухевич. Вона стала наріжним каменем усіх пізніших студій над минулим гуцульського краю, його історією, культурою, звичаями, обрядами.

Пройшло багато десятиліть, як зусиллями групи вчених і краєзнавців-аматорів у діаспорі з'явилася (заходами Гуцульського дослідного інституту в Чикаго) три томна «Історія Гуцульщини» Миколи Домашевського. Можна лише висловити подив, як в умовах еміграції, не маючи доступу до багатьох материкових джерел, могла побачити світ ця багата на вагому джерелознавчу базу праця, що має своє науково-творче обличчя, охоплює широкий спектр історичного минулого краю, його багату духову культуру, торкається як героїчних, так і трагічних сторінок боротьби українського населення Карпат за незалежність України.

І от перед Тобою, шановний читачу, нове ґрунтовне дослідження «Гуцульська спадщина» вченого-етнографа доктора Івана Сенківа. Хто він, звідки родом, що спонукало його стільки десятиліть досліджувати гуцульський край, про це читачі складуть певне уявлення з прикінцевих сторінок книжки, де вміщені короткі біографічні відомості про автора. Тут, у моїй короткій післямові хотілося б наголосити на деяких, гадаю, важливих моментах, що стосуються самої праці вченого.

Насамперед зауважу, що українська наука і культура в діаспорі завжди стояли на сторожі нашої духовості, дбали про збереження національної ідентичності українських поселенців у різних країнах світу. З цією метою діаспора плекала рідну мову і культуру, сприяла розвиткові наукових досліджень у різних галузях національного життя, охоплювала своїм зором — у міру можливостей — усі регіони України, розгорнула багатогранні студії різних регіонів Батьківщини, особливо західно-українських земель, звідки походить основна маса емігрантів. Так зусиллями багатьох самовідданих вчених-спеціалістів і краєзнавців-аматорів з'явилася друком багато різних цінних видань історико-народознавчого характеру. Серед них назвемо збірники «Перемишль — західний бастион України» (1961), «Підгаєцька земля» (1980), «Зборівщина» (1980), «Надбужанщина», «Рогатинська земля» (1989). До цього циклу досліджень більшою чи меншою мірою належать монографія про історичне та культурне минуле Буковини, збірник статей і спогадів «Над Прутом у лузі» про славне місто Коломию, цикл історико-краєзнавчих праць Михайла Бажанського про Снятинщину. До речі, ці останні праці торкаються і гуцульської проблематики. Таким чином, монографія І. Сенківа

йде в руслі історико-краєзнавчих студій, які мають добру традицію в наукових дослідженнях діаспори.

Автор узяв на себе нелегке завдання дати цілісну картину гуцульського світу як самотньої частини світу українського, розкрити його історію минулу і новітню, розмаїту духову і матеріальну спадщину. Звичайно, дослідник опирався у своїх студіях на ті надбання в галузі вивчення Гуцульщини, що їх маємо в Україні та поза її межами, але водночас він зробив чималий власний внесок у дослідження цієї проблеми, зібрав величезний фактичний матеріал, осмислив його, всистематизував, зформулював на його основі вагомні висновки, слушні спостереження про своєрідність культурних традицій, звичаїв, побуту українського населення Карпат, заперечив хибні погляди деяких учених і письменників (як українських, так і чужинецьких) про походження гуцулів та їхню нібито відрубність від українців.

Праця І. Сенківа виходить у світ як історико-краєзнавче дослідження широкого енциклопедично-довідкового характеру. Перед читачем автор оживив різні явища життя і побуту верховинців протягом тривалого історичного відрізка часу, сторінка за сторінкою перед нами відкривається багата спадщина гуцулів у галузі духової і матеріальної культури. Автор досить повно окреслив розмаїту картину відображення гуцульського світу в літературі та мистецтві — як українців, так і чужинців. Дослідницькі огляди-нарис про історію населених пунктів Гуцульщини, процес їх заселення, народне мистецтво, природу Карпат, роздуми над специфікою гуцульської говірки тощо доповнюються змістовними бібліографічно-довідковими матеріалами. Цінним є в книжці І. Сенківа також ілюстративний матеріал.

Звичайно, не всі питання, що їх порушив автор, висвітлені в книжці з однаковою повнотою, подекуди опис і цитати домінують над аналізом матеріалу, окремі думки дослідника, зокрема ті, що стосуються деяких праць про Гуцульщину сучасних українських вчених, можуть бути певною мірою скориговані (незважаючи на цілком явну тенденційність і комуністичну заангажованість у працях львівських і київських дослідників, присвячених Гуцульщині, є чимало науково переконливого).

Настав час об'єднати наукові сили в Україні та в діаспорі для всебічного дослідження історії та культури нашого народу: адже без опанування тих багатих джерел, що є на рідній землі, не можна глибоко висвітлити наш духовий розвиток протягом століть, так само як і без оволодіння тими скарбами, що їх зібрали і створили наші земляки в діаспорі, не вдасться змалювати повної картини національного буття українців.

Народившись із любові до українського гуцульського краю, зі щемливою туги за його вимушеною втратою, завершеною на хвилі національного відродження України, здобуття нею суверенітету, етнографічне дослідження доктора Івана Сенківа, що виходить у столиці нашої держави, сприятиме поглибленню знань широких кіл громадськості в Україні та поза її межами про волелюбну, мужню, героїчну — і яскраво барвисту своєю природою, самотню своїм мистецтвом, добру і талановиту своїми людьми Гуцульщину. Повернувшись із чужини на рідну землю, праця невтомного дослідника Гуцульщини стане одним з тих духових мостів, що з'єднували у тяжкі минулі роки і ще більше з'єднують у наш час українців закордону з єдиною для всіх нас Батьківщиною.

*

Коли ця стаття вже була написана, з Німеччини надійшла страшна вістка, що Івана Сенківа не стало...

Вічна пам'ять щирому трудівникові на ниві українського, зокрема гуцульського, народознавства! ■

Володимир ЖИЛА

КНИГА, ЩО МАЄ ОСОБЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ

Вікентій Шандор, «Закарпаття, історично-правдивий нарис» IX ст. — 1920. Нью-Йорк: Карпатський Союз, інк., 1992. 292 сторінки.

Докладне вивчення історії своєї батьківщини допомагає людині глибше і краще пізнати життя, пройтися любов'ю до свого народу, до його минулого, до його державних і культурних надбань. Це глибоко розумів Максим Рильський, який писав: «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього». Тому без вичерпного знання минулого рідного краю дуже трудно говорити про його історичний шлях, а тим більше про правні основи його національних і політичних прагнень та обороняти його державну незалежність.

З метою заповнити цю прогалину в нашій історії, Вікентій Шандор опрацював історію свого рідного Закарпаття і дав їй своєрідний заголовок: історично-правний нарис. У книзі автор використав в основному чужинецькі матеріали політичного та правного характеру, що зробило його працю піонерською і в той же сам час цікавою і оригінальною.

Книга «Закарпаття, історично-правний нарис»: IX ст. — 1920 складається з трьох розділів: Доба від IX ст. до 1526; Доба від 1526 до 1867; Доба від 1867 до 1920. Підхід автора хронологічний. Уже в першому розділі, що має три підрозділи, В. Шандор авторитетно стверджує, що історія карпатських русинів-українців, з уваги на їх довговічне поневолення Угорщиною, висвітлювалася чужими, зокрема угорськими авторами, однобічно, тенденційно, а інтерпретувалася в дусі перекручень, недомовлень, а то й замовчань. Явище наскрізь погане для русинів-українців і не завжди приємне для доброзичливих чужинців (напр., див. К. Д. Делямар, 15 мільйонів європейського народу забутого історією, 1869).

Закарпаття прийняло християнство від св. св Кирила і Методія ще 867 року, понад 100 років раніше, ніж Київська Русь. А Мукачівська єпархія була одною з найстарших в Панонії і походила з часів перед приходом угрів на цю територію (905-906). до речі, тут варто пригадати, що Закарпаття, а в тому числі й Пряшівщина ніколи не належали до Великоморавської держави. Доказом цього є факт, що на Пряшівщині тепер і протягом усіх віків панівним був східний обряд і східна Літургія. У противному разі все було б латинізоване, як це мало місце з методіївським християнством у Великоморавській державі. У світлі наведених історичних фактів стає очевидним, що коли тут з'явилися угорці, то осілі руські й інші слов'янські племена були вже християнами візантійсько-слов'янського обряду. Таким чином твердження угорських істориків, що Закарпаття належало до Угорщини протягом тисяч років зовсім не відповідає правді. Закарпаття ніколи не було навіть інтегральною частиною Угорщини. Угорський король Стефан вже на початку свого панування не вважав Закарпаття угорською територією, а «Маркією Рутенорум», що мала окремий окупаційний статус і була територією відмінного етнографічно-національного характеру. Доказом цього може послужити також факт, що русини жили в містах і селах, які мали слов'янські назви і були розміщені на території, що сягала глибоко до центру Угорщини.

Здобувши Закарпаття, Угорщина почала заводити там свої порядки. Важливим політичним актом, що мав поважний вплив на дальшу долю русинів, була «Золота Булла» короля Андрія II з 1222 року. Цей король, на відміну від інших, був прихильний русинам і включив навіть до свого кодексу ряд інституцій звичаєвого права Закарпаття. Однак, коли до влади прийшли володарі з іншої династії, ситуація змінилася: почалася латинізація церковного життя, що привела до жорстокої боротьби між русинами й угорцями. До речі, ця боротьба

продовжувалася ще з XVIII і XIX століттях, але тоді вона вже мала національний характер.

Панування короля Матіяша Корвіна (1458-1490) принесло русинам значні полегші і вони ставилися до короля з великою повагою, а навіть з любов'ю. Програна битва з турками під Могачем (1526) привела до скасування майже всіх свобод, признаних нашому народові раніше.

Друга доба почалася дальшими суспільними обмеженнями, включно до закріпачення селян. Угорщину поділено на три частини. Північно-західня частина з Закарпаттям припала Габсбургам, східня частина з Мараморошиною проголосила себе Семигородським князівством, а середня частина припала туркам і була ними окупована до 1698 року. Русини, що жили в двох перших частинах, відчували себе вільнішими до того ступеня, що з приходом на Закарпаття друкаря Швайпольда Фюля почався там досить жвавий розвиток культурного життя. 1646 року на соборі в Ужгороді прийнято унію. Унійній Церкві, як правило, гарантовано специфічні обрядові права, а саму Церкву і духовенство поставлено перед законом держави на рівні з римо-католиками. Мукачівська єпархія стала тоді у проводі відродження та зміцнення не тільки релігійного, але й народно-культурного життя.

1713 року австрійський цісар і чеський король Карл VI (також угорський король, відомий в історії як Карл III), з метою централізації своєї держави видав т. зв. «Прагматичну санкцію», якою проголосив імперію Габсбургів неподільною і спадкоємною, навіть, коли наслідником престолу є особа жіночої статі. Згодом ця санкція привела Угорщину до втрати її державної незалежності. Тим часом Мукачівська єпархія, з допомогою цісаря Марії Терезії, стала самостійною і незалежною від угорського ягерського єпископату. Марія Терезія завела в країні нову податкову систему, полегшила податкові тягарі селянства та обмежила панщину. Провела вона також дуже доцільну і розумну шкільну реформу. Закарпаття багато скористало з цієї реформи, а його шкільництво досягло мабуть навищого рівня, коли порівняти його з тодішніми здобутками інших українських земель. Одною із найсвітліших постатей національного і релігійного розвитку доби XVIII і початку XIX ст. був Мукачівський єпископ Андрій Бачинський (1732-1804). Його доба увійшла до історії як золота доба розвитку Закарпаття.

Проте добрі наміри володарки Марії Терезії і Йосифа II відносно освіти для поодиноких народів цісарства були в скорому часі знівечені змінами, що їх завів угорський парламент і які стали початком примусової мадяризації. Процес мадяризації, а з нею й історія нової національної політики Угорщини почалися рішенням угорського парламенту з 5 листопада 1790 року. Пильну увагу звернено тоді на мадяризацію слов'ян, яка стала «найсвятішим обов'язком кожного угорського патріота і кожного борця за свободу і право та кожного лояльного підданого Габсбурзької династії». Мадяризаційні закони видавалися поступово, обмежуючи права поодиноких народів. І так прийшов закон про вживання угорської мови в публічному житті (суди, армія, Церква, церковна ієрархія, ведення метрик; навіть священиком не міг стати той, хто не володів угорською мовою), а вкінці угорська мова стала викладовою мовою для усіх шкіл. А «всі ті, хто відмовлявся вивчати угорську мову, були зрадниками і змовниками». «Нищення шкільництва карпатських русинів-українців, — пише В. Тандор, — було таким систематичним і досконалим, що на початку Першої світової війни Закарпаття не мало навіть ні одної народної школи в рідній мові».

Революція в Угорщині 1848 року застала Карпатських русинів-українців зовсім не приготованими. Наприклад, їхня депутація, що виступала від 800 000 русинів-українців і яку очолював о. Віктор Добрянський, канонік Пряшівщини, прибула до Відня щойно два місяці після здавлення революції. Цісар Франц Йосиф I прийняв її і заявив: «Мені дуже приємно довідатися про лояльні бажання русинів Угорщини. Руський нарід був завжди вірним Австрійському

Престолові, тому можу запевнити вас, що всі оправдані бажання ваші будуть враховані». 7 вересня 1848 року цар Франц Йосиф I скасував офіційно панщину і цим сильно облекшив долю Карпатських русинів-українців.

Однак програна війна з Прусією 1866 року змусила його до реорієнтації у внутрішній і зовнішній політиці держави. Цей стан уміло використали угорці і привели до т. зв. Вирівняння 1867 року, а саме, «до створення дуалістичної Австро-угорської монархії з метою збереження німецького та угорського характеру імперії в обличчі слов'янської небезпеки». Одиноким слов'янським народом, що скористав з Вирівняння, були поляки, яких Австрія потребувала в парламенті при вирішуванні економічних проблем імперії. За свою лояльність до неї вони дістали великі можливості культурного та економічного розвитку в Галичині, що в своїх наслідках привело до економічної і політичної експлуатації та культурного гноблення українців.

Тим часом угорці, здобувши повні і не обмежені права над чужими народами, що жили в Угорщині, приступили до руйнування національних і культурних здобутків Закарпаття. «Сліпа й жорстока ненависть угорської пануючої верстви до русинів-українців, — пише В. Шандор, — збільшувалася ще й тим, що за програну революцію, до якої причинилася Росія, угорці робили відповідальним наше населення». Справді у «мадярському стилі» з метою дезорієнтувати зовнішній світ, парламент Угорщини прийняв 1868 року «Закон про рівні права національностей». Але закон цей, на щастя угорцям, ніколи не набув правової сили. А в той же час угорці вважали, що «їхня культура була найвищою і найшляхетнішою в цілому світі». Справді нечуваний парадокс, що протирічить тверезому глуздові.

Третій і останній розділ книги складається із семи підрозділів. Тут на особливу увагу заслуговує «Верховинська акція» (відома також як «Руська акція») Едварда Егана. Едвард Еган, високий угорський урядовець в міністерстві сільського господарства, ірландець з походження, людина твердого характеру і глибокого почуття справедливості в своєму «Меморіалі» для міністра сільського господарства як наочний свідок ствердив найжалюгідніший стан, що «в переважно хліборобській Угорщині вимирає хліборський нарід. Руський селянин не бачить там цілий рік ні м'яса, ні яйця, хіба вип'є кілька крапель молока, а у великий святочний день з'їсть кусень житнього або пшеничного хліба. Зрештою, його поживою є вівсяний ощипок, а коли і цього забракне — бараболя... Розпука бере, — продовжує Еган, — коли дивитися на цей умираючий нарід». Акція Егана принесла багато користи русинам, а сліди її були помітні до Першої світової війни. До речі, нарід не призабув цього розумного політика. А пам'ятник Егану, мов живий свідок злощасного минулого, нагадував і перестерігав русинів-українців перед можливою новою угорською неволею. Не менше страхотливим здався і виїзд русинів-українців із Закарпаття на заробітки в заоканські країни. Туди виїхало найбільше русинів із усіх народів Угорщини, як доказ, що на Закарпатті була найстрашніша нужда. А угорці і далі продовжували обстрілювати світ, говорячи, що русини — це мадяри, що говорять по-русинськи та що це люди, які не мають національних стремлень і ніколи їх не мали, а тому мусять бути слугами. Такий стан породив у Австро-угорській монархії дуже складні суспільні умови, які безжадісно використовували угорці, німці й поляки. Вони стали плекати, а згодом і практикувати дикий національний шовінізм, вістря якого зверталосся проти русинів і інших людей слов'янського походження. І тому не дивно, що коли прийшли перші поразки австрійської армії у війні 1914 року, то винуватими стали русини, які ставали жертвами дикої помсти. Їх арештували, як «московських шпівонів», запроторювали в концентраційні табори, а то й вішали. Тут особливо лютували знову ж такі ці самі угорці. Говорячи про ці страшні знущання не можна призабути і мадяризації назов сіл в околицях, де фактично не було угорськомовного населення, а також родинних прізвищ.

У 1918 році з упадком Австро-угорської монархії Угорщина кардинально змінила своє відношення до русинів-українців, старалаючись за всяку ціну затримати Закарпаття в межах своєї держави. Було навіть створено «Руську Народну Раду» і скликано її з'їзд у Будапешті.

Тим часом 21 січня 1919 року Всенародні Збори в Хусті, на яких було присутніх 420 делегатів з цілого Закарпаття, рішили приєднати свої землі до України. Брак української збройної сили та політичні обставини, що заіснували в Європі, не дозволили виконати волі народу та приєднати Закарпаття до України.

Тим часом Мировою конференцією, що зібралася в Парижі, замість підтримати Україну як соборну державу, розділила її територію поміж чотирма сусідніми державами та застосувала до неї сувору бльокаду, якої не зазнали ні Німеччина, ані Австро-Угорщина, держави, що були визнані Мировою конференцією як дійсні спричинники світової війни. У дні 4 червня 1920 року Угорщина підписала Тріанонський Мировий договір, яким визнала всі територіяльні зміни, що заіснували в наслідок рішень Мирової конференції.

Цікаво відзначити, що в первісному пляні побудови чехо-словацької держави чеський політик Томаш Масарик не звернув уваги на Закарпаття. Щойно після розмов з екзильними представниками Румунії, з сербами та з хорватами зродилася у нього ідея оборонного союзу т. зв. Малої Антанти (Чехо-Словаччина, Румунія і Югославія). Він почав тоді домовлятися у справі Закарпаття з Американською Народною Радою Русинів, що її очолював д-р Григорій Жаткович. Метою Жатковича та АНРР було за всяку ціну відділитися від Угорщини. В ході розмов з Масариком і Бенешом Жаткевич зробив велику політичну помилку, не заключивши з ними договору на письмі. І чехи його безцеремонно обманули. Справа цього майстерного обману почалася ще в 1917 році, а в лютому 1919 року її задокументовано, коли Бенеш, виготовляючи «Меморіал» в справі кордонів Закарпаття для Комісії чехо-словацьких справ при Мировій конференції, не поставив на ньому дати. До цього документу він приклав ще географічну мапу «Подкарпатської Русі», на якій зазначив місця поселень русинів. Але ж у північній частині цієї ж Русі — на Пряшівщині, компактно заселеній русинами, він вказав, що там живуть «чехословаки». В її південній частині, заселеній переважно змадяризованими русинами й словаками, позначив, що там також живуть «чехословаки». Також угорців у південній Словаччині позначив як «чехословаків». І так з легкої руки кордоном стала ріка Уж і Пряшівщина відійшла до Словаччини. Жаткович енергійно протестував проти цього, заявивши, що головною причиною об'єднання з Чехословацькою Республікою був факт, щоб русини не були розділені на дві, а то й більше частин. У ході дискусії, як пише В. Шандор, Бенеш переконав Жатковича, що Мировою конференцією встановить цей кордон як тимчасовий. На дальші домагання Жатковича про те, які гарантії має Бенеш, що Мировою конференцією прийме це домовлення, Бенеш відповів: «Я обіцяю, що Мировою конференцією зробить так, як ми домовилися, а якщо ні, то я обіцяю вам, що не підпишу Мирового договору». Таким чином Пряшівщина опинилася під тимчасовою адміністрацією Словаччини, а Мараморощина під Румунією. І так злочинний акт розподілу Підкарпатської Русі був виключно ділом Бенеша, Масарика й усього чехословацького уряду.

Чехословаччина не прийняла також зобов'язання включити постанови Сан-Жерменського договору про автономію Підкарпатської Русі до своєї конституції. Розчарований повністю таким обманливим поступуванням Масарика і Бенеша, д-р Жаткович зрезигнував з уряду тимчасового губернатора Підкарпатської Русі та на прощальному банкеті в Ужгороді заявив: «Я пообіцяв своєму народові, що на основі чесно домовлених договорів ціла його територія на південь від Карпат буде в межах кордонів Чехословацької Республіки повною самоуправною одиницею... та що карпатські русини будуть повними панами на своїй малій рідній землі. На жаль, ця обіцянка, могу сказати сміло і чесно, бо без моєї вини, ще не

здійснилася». Д-р Г. Жаткович повернувся до Америки і тут на конгресі русинів у Пітсбургу розповів про ситуацію, що склалася на Підкарпатській Русі та передав зібраним гіркий закид чеської влади, що, мовляв, «русини не є зрілі до автономії...»

Оцінюючи книгу В. Шандора «Закарпаття, історично-правовий нарис: ІХ ст. — 1920», хочемо сказати, що найважливішою ознакою цієї праці є її актуальність. Автор уже з самого початку вводить читача в коло найбільших питань історичної долі русинів-українців під Угорщиною. Ці питання він уважно розглядає то в ході історичних, то правних подій і приходять до висновку, що русини-українці протягом свого історичного розвитку в складі Угорщини, Австрії, а згодом Австро-Угорщини то падали гноблені й обезсилені, то знову підіймалися, але ніколи не втратили віри в свою правоту та мабуть під впливом такої особливості характеру і склалась приповідка, «Твердий, як русин». Дійсно треба було бути твердим, щоб в обличчі такого віковичного поневолення знаходити в собі достатню внутрішніх сил, щоб після кожного упадку наново відродитися. Це явище заслугує на загальне захоплення тим більше, що робили це упослідковані селянини і робітники з чисельно невеликою групою інтелігенції, бо переважаюча більшість її була вже майже повністю змадяризована.

Завдяки зусиллям англійського вченого Сетона Ватсота (працями якого В. Шандор часто користується), англійського публіциста Вікгема Стіда, французького професора Ернеста Дені та інших проблема національностей в Австро-Угорщині наприкінці ХІХ і на початку ХХ ст. набрала сильного міжнародного розголосу та стала одною з найбільш пекучих проблем у світі. У світовій пресі почали появлятися голоси про потребу розподілу Австро-Угорщини. Велику роботу робили тут також представники визвольних рухів поодиноких народів, які вже під час Першої світової війни гостро виступали проти Австро-угорської монархії, закликаючи до її повалення і до створення на її руїнах цілого ряду національних держав.

Немає сумніву, що з приєднанням Підкарпатської Русі до Чехо-Словаччини настали великі зміни для русинів-українців. Не зважаючи на те, що чехи їх обманули в політично-конституційних і адміністративних справах, вони все ж таки принесли народові інший стиль і форму державної системи, а найосновніше — іншого демократичного духа. Нарід це відчув і сприйняв наскрізь позитивно, бо демократична форма життя повністю відповідала його потребам. Проте культурне і політичне москвофільство чехів і словаків, перенесене їхньою адміністрацією на терен Підкарпатської руси швидко привело край до поділу на два культурно ворожі між собою табори, що викликало великі непорозуміння в шкільництві і серед населення в цілому.

Встановлюючи централізовану державну адміністрацію замість поступової автономії, Чехо-Словаччина порушувала перебрані на себе міжнародні й конституційні зобов'язання. Однак, не зважаючи на це народ розвивався в цілому національно і політично та будовав власну силу.

Ніде правди діти, як стверджує В. Шандор, але такі «Чехо-Словаччина із усіх держав в Європі найкраще поставилася до української еміграції після Першої світової війни. Вона довгі роки утримувала Український Вільний Університет в Празі, Українську Господарську Академію в Подєбрадах, Педагогічний Інститут у Празі, Українську гімназію та ін. А студіююче еміграційне студентство із усіх українських земель діставало в Чехо-Словаччині на університетах до років економічної депресії стипендії і кінчало студії. В Чехо-Словаччині студіювало більше студентів з Галичини, як напр., у Варшаві. В практичному житті виглядало якось так, що можна було бути українцем в Празі, але не в Ужгороді».

У книзі «Закарпаття, історично-правовий нарис: ІХ ст. — 1920) є багатий матеріал про проблеми Греко-Католицької Церкви, про освіту протягом століть, по топонімічні назви, про назву русин тощо.

Книга, написана цікаво, але матеріал не завжди добірно зорганізований. Чимало матеріалу як назви наукових і публіцистичних праць, цитати, їхні переклади, що є в тексті, повинні бути в примітках. Це зробило б працю більш доступною до сприймання. У книзі є чимало помилок і друкарських огріхів. Вигляд книги в цілому культурний, зокрема її картонна обкладинка, друк чіткий, папір добрий. На початку книги вміщено портрет о. Августина Волошина, президента Карпатської України. В книзі є цінний вступ «Передмова» о. А. Пекаря, ЧСВВ, широка і добре зорганізована бібліографія та іменний покажчик.

Тут буде доцільно коротко розповісти про автора цієї цінної праці. Д-р Вікентій Шандор — правник, економіст і громадський діяч, народився 12 жовтня 1907 року в селі Баранинці, недалеко Ужгороду. Середню освіту здобув у Ужгороді і Мукачеві, а університетську в Карловому університеті в Празі, де захистив дисертацію і здобув ступінь доктора права (1939). Подокторські студії з політичної економії продовжував у Франкфуртському університеті Й. В. Гете (1945-1947), а політичні науки в Колумбійському університеті в Нью-Йорку (1953-1954). Професор В. Шандор викладав протягом двох років міжнародне право і політичні науки в Українському Технічному Інституті в Нью-Йорку.

Д-р В. Шандор був представником уряду Карпатської України при Федеральному уряді в Празі (1938-1939), директором Секретаріату Пан-Американської конференції (1948-1961), Юридичним консультантом при НТШ, від імени НАУК і Українського Конгресового Комітету працював при Об'єднаних Націях (1954-1959), в 1959 році працював в Генеральному Секретаріаті ООН як контрактний економічний дослідник, а в 1961-1977 роках в Департаменті Фінансів Америки в Нью-Йорку. Він був також Заступником голови Уряду УНР в екзилі (1985-1989).

Д-р В. Шандор широковідомий як громадський і політичний діяч, а його загальнонаціональні і соборнодержавні погляди яскраво зображені в його численних статтях, що появлялися на сторінках української преси в діаспорі, зокрема в книзі «Закарпаття, історично-правний нарис: IX ст. — 1920».

Підсумовуючи, хочемо сказати, що незважаючи на окремі мовні недоліки, а також на організацію наукового апарату, книга «Закарпаття, історично-правний нарис: IX ст. — 1920», заслуговує на високу оцінку. Нариси спеціальної наукової праці, до складу якої входять дослідження з ряду взаємозв'язаних питань, писати нелегко, бо вони, крім усього іншого, мають на меті підсумовувати давно-засвоєний матеріал, який не терпить мертвеччини і шаблону, та який не можна беззастережно вносити у текст. Не лише тому, що умови роботи над нарисом у кожного автора свої, оригінальні, неповторні, а тому, що ступінь вартости таких нарисів для різних авторів буде різним. Але книги такого характеру потрібні, особливо коли вони здатні викликати жваве обговорення наболілих питань. Таким чином книга «Закарпаття, історично-правний нарис: IX ст. — 1920» має своє особливе значення також і як першопублікація. Її з інтересом прочитають всі, хто любить історію свого народу. ■

Роман КУХАР

ПОЕТ ГРОМАДЯНСЬКОГО ЕТОСУ

(Іван Світличний, 1929–1992)

Іван Світличний. «У мене тільки слово». Поезії, поеми, переклади. Передмова Михайлини Коцюбинської «Іван Світличний, шістьдесятник»; ілюстрації, мистецьке оформлення Івана Остафійчука, примітки до тексту. Тверда обкладинка, книжкова сорочинка з портретами Автора, його родини і друзів. Видавництво «Фоліо», серія «Українська література ХХ ст.», Харків, 1994, ст. 432.

Про видатного діяча літературно-суспільного руху шістдесятих років в Україні, про одного з наших прославлених дисидентів сумління в деспотичній совєтській тюрмі народів, Івана Світличного, широко відомо на рідних землях і ледве не всюди за її межами. У свідомості рядового громадянина вирізьблений його чіткий профіль характерної, гуманної і безстрашної людини, борця за людські права в найжорстокішій у світі імперії зла, інтелігента з високою освітою і талантом літератора й публіциста, насправді ментора в ідейній сім'ї шістдесятників. Жертовне життя цього громадянина кришталевого характеру, чиє прізвище «Світличний» є вже само з себе «номен-омен» — зразком світлих людських прикмет, закінчилося завчасу, підточене постійними митарствами, переслідуваннями і каторгами варварського режиму, ворожого до кожного прояву вільного, нескореного, патріотичного слова.

А Світличний володів ним майстерно та не ховався зі своїм гострим осудом займанців України і тих безхребетних обивателів її, що вислугувались нищівним, протинародним заправникам. Читачі «захалавної» літератури, зокрема «Українського Вісника», звикли були до його логічних і переконливих, прозорих своїми висновками статей, що знаменували стиль літературної прози цього спокійного, бистроумного, вченого і знаючого автора. Зате у виданій посмертно книжці його поезій «У мене тільки слово» об'явився Іван Світличний широкій читацькій громаді як помітний поет і перекладач давньоукраїнської та чужоземної поезії, з міцними, безкомпромисовими рисами людини-борця, як поет громадянського характеру.

В цьому розумінні Світличний прокладає дальший шлях суспільно наголошеної поетичній творчості ще з часів Володимира Самійленка, Павла Грабовського, Гриця Чупринки, й аж до Василя Симоненка та Василя Стуса. Їх усіх, від Шевченка, Франка і Лесі Українки, можна б охопити під одним суспільно визначальним знаменником — борців за свободу України. Світличний залюбки перекладає майстрів французької поезії, серед яких не один вирізняється чітким обрисом поета-громадянина, як-от його улюблений П'єр Жан Беранже, деякі з плеяди парнасців, зокрема їхній попередник Андре Шеньє, що згинув за свої погляди на ешафоті під час французької революції.

Об'ємна збірка поезій Івана Світличного, яку тут рецензуємо, відкриває її автора на всю широчінь його генія — прекрасного знавця української мови, що вже проглядає хоч би з багатого вибору слововжитку в техніці його римування, ерудита класичної та загальноєвропейської літератури, глибокого мислителя та рішучого речника української національної правди. Остання характеристика особливо стосується його оригінальної поезії; вона проста, оголена з наряду, іноді аж різка, без будь-яких прикрас.

Чому ж поетові, що здатен передавати найтонші відтінки чужої поетичної мови у перекладах, бракує ніжності вислову, красномовности, веселкових кольорів поетичної Музи, метафоричної її плястики — у його власних оригінальних віршах?

Відповідь на це питання дає нам сам автор:

...«А на Парнасі пан Здоровий Глузд
В екстазі, в трансі слави і шедеврів
Не затуляє проречистих уст
І вдовольняє черево пророче:
Що хоче, їсть, і п'є також, що хоче...

Поети! Не пишайтеся вінцем
Лавровим. Ваш вінець — терновий.
Позаздріть Музі Стуса й Калинця.
...А пісня довга. Її нема кінця.»

(«Рильські октави»)

Тому й називає І. Світличний свої сонети «незграбними, негречними, неблагонадійними», бо їх завданням є відтворити неприховану і неприкрашену дійсність в Україні, в усій її роз'ятреній сутності. У своїх поемах «Архімед» «Рильські октави», «Курбас» поет ще раз з'ясовує своє безкомпромісове становище до ворогів і недругів, картаючи тих сучасників — фаворитів панівного режиму, що примкнули очі на трагічне становище батьківщини:

...«Як на Вкраїну знагла налетів
„З-за гір та з-за високих сизокрилий“ —
І полилася тепла кров братів.
І рідну землю трупи братні вкрили.
Гай-гай! Не солов'їною була
Та вільна пісня в пазурах орла...

...А тих, кого в Сибір, на Колиму,
Як в прірву, гнали, хто поліг костями,
Тих пам'янути не було кому...»

У своїх інвективах на манкуртів, лакуз, літеплих обивателів чужого «отечества», запроханих бардів Світличний таврує всіх тих, хто проминяв національну честь на ворожу ласку:

«...Сердеги, пруть юрмою на Олімп
По мед гречаний і гречаний запах,
За мідну бляху, за жерстяний німб
Міняють сонце в золотих крапах.
І кожен радий: подзвін не по нім,
І тішиться: не він у смерті в лапах,
І в кожного для персональних муз
Естетика одна: здоровий глузд...»

Їм і ставить поет перед очі різке протиставлення — недолю в'язнів ідеї су-проти марнославства, трубадурів імперії:

...«А тут, у чорнім світі з ґрат і дроту,
В голоднім тлумі на твердинях нар, —
Який нектар, яка краса й добро тут,
Де мрія мрії — пліснявий сухар?...
Гай-гай! Ваш мед, гречані трубадури,
В сім світі — „жанр літератури“...»

(Всі цитати з «Рильських октав»)

Щойно в чудових перекладах з європейської літератури, зокрема французьких поетів (Ронсара, Ляфонтена, Беранже, Леконт де Ліля, Бодлера, Верлена), деяких слов'янських (Словацького, Жупанчича, Десанки Максимович та інших), а особливо в майстерному, римованому перекладі давньоукраїнського епосу, під назвою «Слово про Ігореву січ» віднаходить Світличний весь рясний кольорит притаманного йому поетичного хисту зображення зовнішнього світу, недоступного своїм волевиявленням його поневоленій батьківщині. А все ж, треба визнати, у підборі своїх перекладів з чужинецької літератури Світличний керується співзвучністю свого світогляду з подібним у перекладених творах. Спільну подекуди мову знаходить Світличний у зображенні явищ природи, такої любові йому, як і перекладеним авторам. Наведемо зразок:

«Круг сонця золотий сідає в стигле море,
Спроквола тонучи в безмежжя і глибинь.
В прощальних зблисках під ошатністю склепінь
Іскриста паморозь встелила темні гори...»

(Леконт де Ліль: «Круг сонця золотий»)

«Була весна. Була відлига.
І — Божа благодать була.
Сніги розтанули. Спливла
У небуття недвига-крига...»

(Іван Світличний. «Приморозок»)

Багата збірка поезій Світличного і своєю прозовою частиною, прекрасним есеєм «Слово про Беранже», «Народ був його музою», а також змістовною аналітичною передмовою Михайлини Коцюбинської. Після неї опублікована поетична присвята Василя Стуса своєму другові долі — Іванові Світличному. ■

Оксана ГАСЮК

ПРО ВСТУП РОСІЇ ДО РАДИ ЕВРОПИ

(УЦІС) Члени української парламентської делегації, які перебували на черговому засіданні Парламентської Асамблеї Ради Європи, не виявили одностайности в питанні входження Росії до цієї організації.

«Росія вповзла до Ради Європи на своєму животі», — сказав, спілкуючись із журналістами відразу після повернення міністер юстиції України Сергій Головатий.

Парламентська Асамблея рекомендувала Раді Міністрів Ради Європи схвалити заяву Росії на вступ до цієї організації, яка об'єднує 38 країн Європейського континенту. Росія подала свою заявку на вступ до Ради Європи 4 роки тому. Однак у лютому минулого року процес було призупинено у зв'язку з подіями в Чеченії.

Чи покращилася ситуація після лютого 1995 року? Відомий російський правозахисник С. Ковальов написав листа до Ради Європи, в якому зазначив, що ситуація з правами людини в Росії погіршилася.

І все ж, Парламентська Асамблея рекомендувала Росію для вступу до цієї організації. За це рішення проголосували 164 делегати Асамблеї, проти — 35, утрималися — 15.

За словами С. Головатого, тільки 214 із 263 членів Асамблеї брали участь у голосуванні. Він також наголосив на тому, що члени делегацій Великої Британії, Італії, Угорщини та інших делегацій від парламентських республік перебували «під шаленим тиском своїх урядів» і просто виходили із залі під час голосування, щоб не зраджувати своїх принципів.

Лідер Руху В. Чорновіл, який також був серед 12 членів української делегації, сказав, що тільки він і член парламентської групи «Державність» Богдан Ярошинський голосували проти вступу Росії.

8 членів делегації, яка підбиралася за фракційним принципом, голосували за те, щоб Росія була членом РЕ, а двоє — С. Головатий і голова парламентської комісії з питань правової політики та судово-правової реформи Володимир Стретович — утрималися.

С. Головатий сказав, що як людина і як член правового комітету Ради Європи він був проти прийняття до організації Росії, але він є представником уряду. А офіційний Київ, як відомо, підтримав Росію в її намірах стати членом РЕ.

За словами В. Чорновола, РЕ поставила перед Росією вимогу якнайшвидше припинити бойові дії в Чеченії і вирішити конфлікт мирним способом. Але, як сказав В. Чорновіл, конкретна дата припинення бойових дій встановлена не була. Тому лідер Руху заявив, що він не проти вступу Росії до Ради Європи взагалі, але це повинно статися тільки після того, як вона «наведе порядок у власному домі».

Крім того, українська делегація мала застереження, нагадавши членам політичного комітету РЕ, що Російська Дума так і не відмінила свого рішення про російський статус міста Севастополя.

Протилежною була позиція глави української делегації, комуніста Бориса Олійника. Він сказав, що тепер в Європейського співтовариства «з'явилася можливість контролювати Росію». За словами Б. Олійника, при Парляментській Асамблеї була створена комісія з чеченської проблеми. Росія зобов'язана надавати комісії об'єктивну інформацію.

І все ж, 49 членів Парляментської Асамблеї, уряди яких підтримували вступ Росії до ради Європи, просто не брали участі в голосуванні. За словами В. Чорновола, не вистачило всього 21 голосу, щоб показати на двері нашому північному сусідю. ■

Ольга ДОБРОДІЙ

В КИЄВІ ВІДЗНАЧИЛИ 75–ЛІТТЯ УВУ

(УЦІС) Ще якихось 5-6 років тому в т. зв. «Радянській» Україні різко критикувалося і навіть ганьбилось все, що виходило від українців західної діаспори. Діставалося тоді й Українському Вільному Університетові у Мюнхені — як осередкові «буржуазно-націоналістичної» науки. Часи змінилися (до речі, люди в Україні на тлі нарікань на економіку недооцінюють свободи думки і можливості спілкування з нашою діаспорою) — і вже кілька років ми в Україні віддаємо шану тим установам науки і культури українців на Заході, які ще донедавна були предметом брудної лайки комуністичного режиму.

У квітні 1995 року громадськість Києва відзначила 50-річчя переїзду УВУ з Праги до Мюнхену. Цього року, 17 січня, в будинку колишньої Центральної Ради урочисто відзначено 75-річчя від дня його заснування 17 січня 1921 року. Свято відбулося завдяки організаційним заходам київської наукової інтелігенції, без участі мюнхенської адміністрації УВУ. У Мюнхені цього ж дня теж відбувалися урочистості. З 49 професорів УВУ є з України: Роман Гром'як (Тернопіль), Віктор Пинзеник, Анатолій Погрібний, Дмитро Степовик (всі з Києва). Крім того, в Україні вже є перші вихованці УВУ (раніше університет готував фахівців тільки з української діаспори), магістри і доктори наук.

Професор УВУ д-р Д. Степовик виголосив доповідь з історії УВУ, охарактеризувавши віденський, празький та мюнхенський періоди його діяльності. Доповідач схарактеризував його структуру, назвав імена визначних ректорів, деканів, професорів і доцентів. Професор, колишній проректор і декан УВУ Григорій Васькович, який нині мешкає в Києві, відчитав телеграму від нинішнього ректора УВУ проф. Мирослава Лабуньки і проректора проф. Зіновія Соколока.

На урочистий вечір завітали дипломати західних країн, урядовці України, депутати ВР, представники міської влади Києва, вчені з вищих шкіл, Академії Наук, члени праводів Конгресу Українських Націоналістів і ОУН, представники політичних партій. Теплі слова на адресу УВУ сказав Посол Федеративної Республіки Німеччини в Україні д-р Александер Арно, Перший секретар Посольства

Чехії д-р Йозеф Ржегорж, Аташе Австрійського Посольства Гаральд Фляйшман, завідувач відділом Міністерства закордонних справ України Всеволод Ткаченко, доктори наук, які одержали свою докторську ступінь в УВУ, — генерал, народний депутат Іван Білас, Людмила Конотоп, Євген Сверстюк; магістер Людмила Танашинська. УВУ привітали директор Німецького культурного центру в Києві графиня Уте фон Бавдсін і пані Фредеріке Фрювірт з філії Інституту Гете в Києві, народній депутат, віце-адмірал Борис Кожин, професор Київського університету ім. Шевченка і професор УВУ Анатолій Погрібний.

Мистецьким дарунком ювілеєві УВУ був великий концерт артистів столичних театрів: Ольги Нагірної (Національна опера), співака Ігора Жука (філармонія), Олеси Чарівної, артистів балету (театр «Сузір'я Аніко»). Сцена була прикрашена українським національним прапором і емблемою УВУ — «Богинею мудрости». Вів вечір професор із США Тарас Гунчак. Це було дійсне свято єднання науковців України й української діаспори. ■

ПАМ'ЯТІ ГЕРОІВ КРУТ

(УЦІС) 78 років тому 300 українських студентів протягом двох днів стримували большевицькі війська, що прийшли знищити Українську Народню Республіку. Вони загинули, аби не жити у поневоленій державі, і їх подвиг завжди буде взірцем для всіх українців.

28 січня в Києві відбувся мітинг і Молебень по загиблих героях під Крутами з покладанням квітів і вінків до могили. Молебень відправили священники УПЦ та УГКЦ. На мітингу були присутні представники «Просвіти», Спілки офіцерів України, Українського Козацтва, УРП, Руху, ДемПУ. Активну участь у мітингу взяли члени Київської організації Конгресу Українських Націоналістів. З промовою виступив заступник Голови Проводу Конгресу С. Жижко, який зазначив, щоб Крути більше не повторилися, необхідно дбати про свій військовий потенціал та ядерну безпеку. Гетьман Українського козацтва В. Мулява вніс пропозицію перейменувати вулицю Січневого повстання у Києві у вулицю Героїв Крут.

Червоно-чорні прапори домінували на станції Крути, де відбулося вшанування 78 річниці трагічних подій 1918 року. Активну участь у цій акції взяли Київська, Чернігівська, Ніжинська, Батуринська, Менська міські організації Конгресу Українських Націоналістів. У акції також брали участь представники Руху, УРП, УКРП, «Просвіти», козацтва. У підніжжі хреста на вершині могили на червоно-чорній стрічці напис: «Героям Крут від Конгресу Українських Націоналістів». Було відправлено Молебень, покладено квіти. Серед виступаючих — проф. Омелян Кушпета від ОУН, від Конгресу Українських Націоналістів — керівник ідеологічно-пропагандивної референтури Ю. Татарченко та голова секретаріату Київської міської організації Конгресу Українських Націоналістів Д. Сковрон, від Конгресу українців Європи — магістер Омелян Коваль.

29 січня в Будинку вчителя у Києві збиралася прогресивна громадськість міста: інтелігенція, робітники службовці, військові, курсанти військових навчальних закладів на урочистий вечір, присвячений пам'яті героїв Крут. Хвилиною мовчання присутні вшанували пам'ять загиблих в боротьбі за незалежність України.

З промовами виступили молодий історик, студент Я. Тимченко, філософ С. Білокінь, депутат ВР генерал-лейтенант О. Сипальський та ін. Промови наголошували, що бій під Крутами продемонстрував ганебне віроломство Росії по відношенню до УНР.

Виступаючі наголошували на тому, що необхідно на державному рівні впровадити у календар визначних дат дні пам'яті всенародньої боротьби з російським імперіялізмом за незалежну Україну.

З концертною, героїчною за змістом програмою виступили співак Ігор Жук, народня артистка України Діана Петриненко, ведуча радіопередач радіо «Свобода» Галина Мовчан, народній артист України Олесь Харченко, ансамбль «Золоті ключі». Закінчився урочистий вечір виконанням «Ще не вмерла Україна» військовою духовою оркестрою. ■

ІГОРЕВІ ІСІЧЕНКУ, ХАРКІВСЬКОМУ І ПОЛТАВСЬКОМУ ЄПІСКОПОВІ, 40 РОКІВ

(УЦІС) Владика Ігор, єпископ Харківський і Полтавський, у миру Юрій Ісіченко, народився 28 січня 1956 року в Башкірії. Того ж року батьки переїхали до рідної Балаклії Харківської області, де він закінчив середню школу. Вищу освіту здобув на філологічному факультеті Харківського університету, де навчався протягом 1974-79 років. Працював учителем української мови та літератури в Балаклії. У 1984 році — викладач, а згодом доцент катедри історії української літератури Харківського університету. У 1987 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Києво-Печерський патерик в історико-літературному процесі кінця XVI початку XVIII століття», що вийшла окремим виданням у 1989 році. Ігор Ісіченко — автор низки наукових статей з історії української літератури, що друкувалися в різних збірниках, журналах, Українській літературній енциклопедії, а також автор релігійно-публіцистичних статей. Учасник багатьох наукових конференцій, брав участь в організації Харківських крайових організацій «Просвіти» і Руху.

Релігійну освіту здобував самотужки. 7 липня 1990 року був обраний головою Харківського крайового, а 13 грудня 1991 року — головою Всеукраїнського Братства святого Андрія Первозванного УАПЦ. Безпосередній організатор парафій УАПЦ на Харківщині та Донеччині. У березні 1992 року приймає монаший постриг. 20 грудня 1992 року останньою Службою Божою Партиарха Мстислава в Україні (м. Харків, Свято-Дмитріївська церква) висвячений на ієродиякона. 4 січня 1993 року з благословення Партиарха Мстислава прийняв у Львові ієрейське свячення. 12 липня 1993 року в храмі святих Апостолів Петра і Павла м. Львова архієпископом Петром і єпископами Михайлом і Теоктистом хіротонізований на єпископа Харківського і Полтавського. З 1993 року виконує обов'язки ректора колегії патриарха Мстислава.

Дорогий Владико!

Від щирого серця вітаємо Вас із 40-літтям!

Ми знаємо Вас як невтомного захисника Христової правди, талановитого викладача і людину великої душі та чуйного серця. Нехай милосердний Господь пошле Вам міцного здоров'я, стійкості і терпіння на шляху до створення Єдиної Української Соборної Церкви.

Вірні Харківсько-Полтавської єпархії УАПЦ
Харківське крайове Братство імені Андрія Первозванного
Клуб Християнської Інтелігенції
Греко-Католицька громада Харкова
Обласна організація Конгресу Українських Націоналістів
Спілка Української Молоді
Колектив Харківського літературного музею
Молодіжний театр-студія під керівництвом Світлани Олешко
Літературна корпорація «Червона Фіра»
Студенти українського філологічного факультету Харківського університету

■

ЧИ Є УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ?

Мені абсолютно незрозуміло, як це може бути, щоб людина такого високого інтелекту, як пан Толочко з Національної академії наук України, живучи у своїй державі, серед своїх людей, дихаючи рідним українським повітрям, споживаючи хліб, вирощений українським народом, сповзає зі статусу академіка до рівня звичайного пропагандиста в чужих інтересах і виразно проти інтересів свого народу коли каже, що не існує української національної ідеї, бо не існує української нації (з інформації по радіо «Україна», 20-21 листопада 1995 р.).

Оксфордський словник («The Oxford Dictionary», «Oxford University Press», 1979), наприклад, дає таке визначення поняття «нація»: «Велика спільнота людей, переважно спільного походження, мови, історії, і т. д., яка, звичайно, заселює певну територію під одним урядом».

Тож на якій підставі пан Толочко одним розчерком пера перекреслює право нашого народу на статус НАЦІЇ, дане йому Богом та історією? Адже ж ніщо у вище зацитованому визначенні не заперечує такого статусу.

Відомо, що в результаті російщення протягом довгих років під чужою окупацією не всі понад 73% етнічних українців уживають українську мову, але всі вони визнають себе членами української нації. Не всі громадяни Латвії чи Естонії, наприклад, уживають латвійську чи естонську мову (тимчасово!), але всі латвійці та естонці уважаються приналежними до латвійської чи естонської нації.

Присутність етнічних меншин на території будь-якої держави (також України) аж ніяк не заваджає, чи противорічить правові корінного народу бути нацією!

Отже, тому, що мова корінного народу є одним з атрибутів його як нації, то твердження пана Толочка, що «не існує української нації» має стільки ж глузду, скільки (як показало життя) його було в заяві Петра Валуєва (1863 р.), що «українською язика не біла, нст і бить не может».

То чому ж тоді пан Толочко, як людина з академічною освітою, знайшов себе в такій дивній, безглуздій ситуації?

Здається, що відповідь на це питання варто б шукати ось у чому.

Чим певніше, хоч і повільно, наша Україна стає на ноги, тим шаленіше активізується проти неї холодна війна з боку її «братнього» сусіда.

В недавньому минулому, наприклад, наполегливо саботувалося будівництво стратегічно важливого нафтового терміналу біля Одеси, перекривалися магістралі для постачання енергоносіїв з Московії. Нині сформувався п'ятиколонний «Союз» у самій Верховній Раді, який зі своїми поплентачами намагається штурмом загнати Україну до т. зв. «міжпарламентської асамблеї» — нової наддержавної структури майбутньої великодержавної імперії Московії з Україною як її колонією. Намагаються повернути колесо історії назад.

Вищенаведені приклади являються економічними та політичними складовими холодної війни проти України.

Виступ же пана Толочка є, на мою думку, прикладом психологічної складової тієї ж війни, метою якої є, якщо можна так сказати, чинити моральний саботаж проти нашого народу, поглиблюючи серед нього почуття національної меншевартості, зневіри і безнадійності. «Ви, хахли, не есть і нікагда не билі нацією. Ваше гасударства — только временная вспишка».

Але їхня холодна війна бажаних успіхів їм не принесе. Ми вже давно вилізли з пелюшок. Час вже не такий то й далекий, коли панам (чи гаспадам) Толочкам та їм подібним доведеться перестати толочити свіжо засіяну ниву молоді України держави.

Микола Литвиненко

Посмертна згадка

Ділимося сумною вісткою з членством Ліги Українців Канади, Організації Українського Державницького Фронту та українською громадою, що по тяжкій недужі відійшов у вічність

бл. пам. МИКОЛА БАРТКІВ

на 77-му році свого трудолюбивого життя

Микола Бартків народився 13 листопада 1919 р., в с. Волощина Підгаєцького району в Україні. Помер 8 січня 1996 р. у Вітбі, біля Торонто.

Микола Бартків — патріот-націоналіст, провідний член ОУН і Українського Державницького Фронту. Довголітній член Крайової Управи Ліги Українців Канади і її генеральний секретар, член Дирекції Видавництва «Гомін України», член Товариства кол. вояків УПА, член, виховник і організатор СУМ у Канаді.

Провідний член Організації Українського Державницького Фронту у Вінніпегу — Спілки Української Молоді, Ліги Визволення України, Інституту «Просвіти». Переїхавши з Вінніпегу до Ошави-Вітбі, активно включався у громадську працю СУМ, ЛУК, Дому «Дніпро». Довгі роки учителював в українській школі м. Ошави і був директором цієї школи.

В Україні брав активну участь у визвольній боротьбі в рядах Української Повстанської Армії, працював активно з молоддю, що продовжував на еміграції в країнах свого перебування. Як в Україні так і на еміграції завжди включався до активної громадської і політичної праці та боротьби за Самостійну Соборну Українську Державу. Дожив до тих радісних днів і з дружиною Марією двічі відвідав молоду Українську Державу, для якої трудився ціле своє трудолюбове життя.

Родині покійного нашого Друга бл. п. Миколи Бартківа висловлюємо глибокі співчуття.

Вічна і славна Йому пам'ять!

Крайова Управа Ліги Українців Канади

*

Найглибші співчуття Родині Покійного Миколи Бартківа і всім Його Дружам-Співробітникам висловлюють цим шляхом Дирекція, Редакційна Колегія, Адміністрація і Друкарня УВС-УІС і місячника «Визвольний Шлях» в Лондоні і в Києві.

Вічна і славна Йому Пам'ять!